آثر نظامی

پرکاشکا سیریز

نمبر۔ ۲۱

جنرل ایڈیٹر

کنور سمیر لاتھر

ڈائریکٹر، منسٹری آف کلچر

گورنمنٹ آف انڈیا

مآثر نظامی

از

لالہ منسارام

ایڈیٹر

زرینہ پروین

ڈائریکٹر

اے. پی. اسٹیٹ آرکائیوز اینڈ ریسرچ انسٹی ٹیوٹ، حیدرآباد

نیشنل مشن فار مینُسکرپٹس

دِلّی کتاب گھر

ناشر

نیشنل مشن فار مینُسکرپٹس

۱۱-مان سنگھ روڈ، نئی دہلی-۱۱۰۰۰۱

فون : 23383894 فیکس:23073387

ای میل : director.namami@nic.in

ویب سائٹ : www.namami.org

بہ اشتراک

دِلّی کتاب گھر

۳۹۶۱-گلی خانخانان، جامع مسجد، دہلی-۱۱۰۰۰۶

فون : 23252696

ای میل : dillikitabghar@gmail.com

قیمت : 350 ₹

Prakashika Series

ISBN 978-93-80829-02-9

978-93-80829-33-3

اشاعتِ اوّل ۲۰۱۵ء

آثر نظامی

بسم اللہ الرحمن الرحیم

رب یسّیر تممّ بالخیر

در ستائیش زبان ناطِقہ لال	صانعے گر کمال عزّ وجلال
از قیاس وگمان ووہم وخیال	آنکہ کُنہ حقیقتش برتر

جواہر محامد نذر مالک الملک کہ شاہان ذوی الاقتدار رابکا برسریر سلطنت و فرماں روائی نشاندہ وامرائے نامدار را بپایہ والائے امارت و مرتبہ علُیائے حشمت وشوکت رسانید۔

امّا بعد: امیدوار عنایات الٰہی دولت خواہ دودمانِ آصفجاہی بندہ عقیدت سپاس منسارام بن بھوانی داس غازی الدین خانی نبیرہ بالکشن عابدخانی بعرض مدّعا و اظہار تمنّا می پردازد کہ تخمیناً تا مدّت پنجاہ سال درین سرکار دولت مدار روزگار یہا گذرانیدہ خودہم بذاتہٖ خدمت صدارت کل راانجام میداد و مصدر عاطِفت وشفقت ارکان دربار بودہ نیکو بندگی ہا با مراتب خیر خواہی نمایاں بتقدیم رسانیدہ در حضور فیض گنجور خورشید عالم ریاست نیّر اعظم سپہر فراست وکیاست مرجع آفاق، خاص بندہ قادر علَی الِاطلاق جناب مستطاب نواب مغفرت مآب حضرت آصفجاہ مرحوم مغفور باریاب محفلِ قدس منزل بودہ در اطاعتِ احکام و اِنقیاد کلام بلاغتِ نظام بجان می کوشید و نوازِش خاص وعنایتِ بالِاختصاص بحال خود مشاہدہ می کرد۔

دراین ایامِ خجستہ آغاز فرخندہ انجام کہ مسند جاہ واقبال وافسر ودولت بذاتِ کثیر الافاضات حضرت قدر قدرت سلیمان شکوہ فریدون شوکت خاقانِ زمان ابنِ خاقان نواب آصف جاہ حال رونق تازہ وزینت بے اندازہ گرفت نیز بدستور خدمتِ مرقومہ الصدر رراسر براہ نمود رایت رجحان وتفوق براقران می افراخت آخر فلک نیلگون کہ حرکاتش ہمیشہ بوقلمون است ناسازی وقت روبکار آوردہ اقامت خانہ بہتر از دیدن یگانہ وبیگانہ وانمود پابدامن انزواکشیدہ خلوت را برجلوت مستحسن دانست چون خمیر مایہ انسان از صبح شعور تا آرامِ قبور انجمن دوست ومجمع پسند واقع شدہ درین تنہائی انیسے ورفیقی کہ برائے گویائی درست دارد پیداشدن معلوم لہذا بمصداق معنی این شعر:

شغلِ دیگر بہ از کتاب مخواہ   کہ نرنجد وہم نرنجاند

مطالعہ کتب تواریخ پیش گرفت الفت صفحہ خوانی سرمایہ دل بستگی عنایت ومحبت اوراق گردانی ذخیرہ جمعیت وآسودگی دلی مرحمت ساخت ، درین سیر و دور مسودہ چند متضمنِ احوال بزرگانِ خاندانِ آصفیہ وکیفیت گزشتگان این دودمان علیہ از امیری بنظر درآمد ومحرک آن شدہ کہ مسودات خودرا نیز محتوی برہمین سوانح وذکر خیر است ، وہرچہ از زبان ارباب ثقاۃ صدارت وغیرہ قرین صدق دیدواز بان کرامت ترجمان خدیو گیہان شکوہ شنیدہ ضم آن ساختہ موافق استعداد ناقص خود ترتیب دہد۔ الحمد للہ علیٰ ذٰلک کہ مراد بحصول پیوست ، نقشے مخطور شدہ بود درست نشست ، رسالہ مختصر در ۱۲۰۰ یک ہزار ودوصد ہجری مرتب ومجموعہ حلاوت اثری بافضالِ الٰہی مشرف گردید۔ نامش "ماثر نظامی" قرار داد ولب خودرا باین بیت حضرت شیخ علیہ الرحمہ

والغفران برکشاد۔

نظم

غرض نقش است کز ما یاد ماند | که هستی را نمی بینم بقائے
مگر صاحبدلے روزی برحمت | کند در حق این مسکین دُعائے

دریں اثناء بعد امتداد انزوائے نوزدہ سالگی محض بتائیدِ سبحانی و تفضلات رحمانی صیت نوازشِ و قدردانی محض یادآوریهای این فانی نهادخاکی بنیاد از پیش گاہ خلافتِ عظمیٰ حضرت مرشدِ زادہ آفاق مهین پور خلافت ریاست نواب والا مرتبت فریدون حشمت اوالعزم شوکت وابهت بافرہنگ نواب عالیجاہ بهادر اسد جنگ دام دولتہ بن خاقانِ زمان ابن حضرت غفران پناہ علیہ الرحمۃ والرضوان بگوش ارادتِ نیوش عقیدتِ ہمدوش رسید ' چنانچہ تحفہ کہ لائقِ ارسال حُضور فیضِ گنجور جناب شاہان وشہزاگان با خودنداشت لاجرم ہمین رسالہ تالیف مختصرے راکہ استحقاق الحق للحق است ترسیل داشتہ تا در وقتِ فراغ آنرا بشرف مطالعہ عالیہ مشرّف ومنور فرمایند۔

حضرت نظام الملک آصفجاہ غفران پناہ عُلو حسب ونسب این برگزیدہ جناب کبریای کالشّمس فی وَسط السّما سلسلۂ نسب عالی شیخ شہاب الدین سَہروردی کہ مستغنی از حدتوصیف است میرسد وبصدیقِ اکبر منتہی میشود۔ جدماجداو خواجہ عابد ولد ارشد عالم شیخ کہ از اعاظم واکابر سمرقند بود از بادشاہ خطاب عالم العلماء یافتہ در علی آباد بہ سہ کروہی سمرقند سکونت داشت۔ صاحبِ تصانیف عمدہ است۔ دراواخر عہد شاہ جہانی وارد ہند شدہ اول مرتبہ بمنصب چہارصدی سرفرازی یافتہ۔ برکابِ ظفر انتساب موید بے ریب شاہ اورنگ زیب بدکن آمدہ مصدر نیکو خدمتی ہاگشت ' ودرحین توجہ رایات فتح

آیات عالمگیری از دکن باصلاح امور برہم خوردہ حضور در باغ فرمان برداری برہانپور باضافہ دوصدی وخطاب خانی کامرانی یافت۔

در منزل دیبالپور از اصل و اضافہ ہزاری پانصد سوار ' و دَر سنہ چہارم عالمگیری مطابق یکہزار و ہفتاد و یک ہجری بتفویض خدمتِ صدارت کُل از تغیر شیخ بزرگ کہ اورا کِبر سِن دریافت بود والا پایہ گردید ' و در سال ہزار و ہفتاد و دو از اصل از و اضافہ بمنصب سہ ہزار و پانصدی دوصد سوار درجۂ اعتبار یافت ' و در سال دہم مطابق ہزار و ہفتاد و ہفت باضافہ ہزاری سہ صد سوار و عنایت خِلعت و فیل بصوبداری اجمیر مورد الطاف گشت ' و در سال چہاردہم بصوابداری ملتان از تغیر مبارز خاں محسود اقران شد ' و در سَال ہزدہ عالمگیری موافق ہزار و ہشتاد و پنج از ملتان تغیر شدہ بہ حضور رسید ' و درہمین سال بحُسنِ اعمال سعادت رخصت حج یافتہ امیر حُجّاج گردید ' و در سنہ یکہزار و نود غائبانہ قلیج خان شدہ ' واسپ باساز طلا حوالہ میر شہاب الدین خلفِ ارشد گردید کہ در بندر سورت بقلیج خاں بفرِستد ' وبعد چندے اِدراک سعادت ملازمت یافتہ ہمراہ شاہزادہ شاہ عالم بتعاقب محمد اکبر مرخص گردید ' وبنابر بعض وجوہ کہ بے رخصت بادشاہ زادہ بحضور رسید چہار ماہ بار ملازمت نیافتہ ' شانزدہم جمادی الاوّل سنہ مذکور کرّت ثانی قامت کامرانی بخلعت سراسر عزت صدارت از انتقال رضوی خان آراست واز اصل واضافہ پنجہزاری چہار ہزار سوار ذخیرہ افتخار اندوخت ' و در سال یکہزار و نود و دو خلعتِ خاصہ واسپ ونقارہ کوس دولت نواختہ بہ سیاق دکن مامور شد ' و در دورِ سَال بست و نہم جلوس ہزار و نود و شش ہجری سیزدہم ذی قعدہ صوبہ

داری ظفر آباد بمرحمت زره وفیل خاصه بلند مرتبه گشت ، ودر سنه سی ام موافق یکهزار ونود وهفت هجری در محاصرهٔ قلعه گولکنڈه گوله زنبورک بشانهٔ دست راست آن راست تمام دل سراپا جگر سید باعتقاد همت ودست یاری شجاعت سوار بڈیره آمد جملته الملک اسد خاں حسب الحکم خدیو زمان بعیادت رفت وآن وقت جراحان استخوان ریزه از شانه آن یگانه دست قدرت می چیدند بدستیاری همت بچار بالش استقلال نشست بے چین چنیں گرم سخن بود وبدست دیگر قهوه میخورد که بخیه دوز دستکار بدست آید ، هر چند جراحان دستکاریها نمودند چون دست زور قضا بالا بود بعد سه روز دستگیر پنجهٔ اجل گردید۔

عجب سردار بادل ودست وصاحب دستگاه باوقار سراسر همت عزت وشجاعت بود ، ودر مکه معظمه زادهما الله شرفاً فضلا وبه شرفای آنجا خیرات ومیراث بسیار نمود ، چنانچه میگویند در مکّه معظمه نسلاً بعد نسلاً از ذکرِ خیر مذکوره بر زبان باز ماندهای فضلا وشرفا الی الآن جاریست الموت حق درین ماده حضرت شیخ میفر مایند۔

نظم

هر که آید بجهان اهل فنا خواهد بود — آنکه پاینده وباقیست خدا خواهد بود

بساز توشه رفتن که همرهاں رفتند — زسعدی ایں سخنت یادگار خواهد بود

پدر والا گوهر میر شهاب الدین پسر ارشد قلیج خاں شهید والد ماجد این فخر دودمان هند در سال دوازدهم عالمگیری مطابق سنه یکهزار وهفتاد ونُهه هجری از سمرقند وارد هند گردید بمنصب سه صدی و هفتاد سوار پایهٔ اعتبار یافت ، وقتِ ملازمت بادشاه فلک اقتدار سپهر تحفه باگلهای میناکاری گذرانید ، گویند روزے سُبحان قلی خان والی توران بباغی رفته بود و میر شهاب الدین بوسیله خواجه یعقوب جوبیاری رخصت

ہندوستان خواست فاتحہ خواندہ گفت : تو بہندوستان میروی! شخص عمدہ خواہی شد بیاوری طالع او بمرتبہ ہا رسانید کہ جبروت سلاطین بلخ و بخارا در جنب آں معلوم۔

درسنہ یکہزار و نود بہ تنبیہ رانائے اودے پور موکب اقبال بادشاہی متوجہ گشت واز حسن علی خان بہادر عالمگیری کہ بگوشمال رانا بکوہستان شمالی اودیپور مامور شدہ بود خبر تحقیق نمی رسید ' خاقان گیتی ستان نیم شبی میر شہاب الدین را کہ در چوکی خانہ خاصہ بود بخبر گیری خان مذکور مامور نمود ' آن یگانہ زمانہ تابعزم بہادرانہ باوصف عدم اطلاع از ملک وراہ بیگانہ بے مدد ورفیق وخوف قطاع الطریق باِستعجال تمام شتافتہ دردو روز باعرض داشت خان مذکور رسید ' واین کار دست بستہ موجب پیش آمد وترقی او کردید ' ہماں وقت از فرط عنایت بے استصواب بخشی بواسطہ مراد خان سرچوکی خواصان تسلیم اضافہ دوصدے وخطاب خانی وعنایت فیل وترکش وکمان محسود اقران گشت ' وبعد ازان کہ بسرزنش سونک وغیرہ مفسدان راتہور بافوجی بطرف سروہی مامور گردید آن گمراہان بشاہزادہ محمد اکبر راہی داشتند شاہزادہ میرک خان را فرستاد بوعدہ ہائے عنایت درخواست رفاقت فرمود خان عقیدت نشان قبول نمودہ بہ حضور آمد و مورد فراوان آفرین گشتہ بداردغگی عرض مکرّر مباہی گشت ' درسال بیست و ششم غائبانہ داردغگی گرز یافت ' سید اوغلان در حضور تعلقہ کے بہ نیابت او سرانجام می نمود' وسال بیست وہفتم بخطاب غازی الدین بہادر چہرہ شہامت آراست ' وسال بست و ہشتم در جلدوی فتح رہبری مَسکن سنبہا وقتل نمودن اکثری ناسرداران اشقیاء بخطاب عمدہ فیروز جنگ ونقارہ کوس ناموری نواخت ' ودر محاصرہ بیجاپور بافوج شاہزادہ محمد اعظم شاہ ازگرانی غلہ بہ مرتبہ نگرانی و پریشان خاطری رو داد کہ در ایّام اقامت قیامت

ظاہر می شد۔ خان فیروز جنگ بعنایت الٰہی مباہی گشتہ بآوردن رسید بسیار مامور گردید۔ سالماً بافراوان رسد غلہ بہ لشکر بادشاہ زادہ رسید و بادشاہ قدر شناس فتح بیجاپور را کہ ''سد سکندر گرفت'' تاریخ است بنامش نامزد ساخت وفقرہ بدستخط خاص بواقع نگار نوشتہ فرستاد کہ داخل واقعہ نماید کہ بدستیاری فرزند بے ریو درنگ غازی الدین خان بہادر فیروز جنگ مفتوح شد۔

قلعہ اینگیر کہ بفیروزگڑھ موسوم شد وادونی کہ بامتیاز گڑھ ممتاز گشتہ جبراً وقہراً مفتوح نمود از نیکو خدمتی ھاو ترڈد گولکنڈہ بمنصب والائے ہفت ہزاری ہفت ہزار سوار پایۂ اعتبار یافت ' و در سال سی و دوم بصارتش رفت ' لاکن در مراتب معارج وفوج کشی قصور نشد ' و فرستادن سنبھائے شقی کہ ناکومانیا (مرہتہ) سرش بریدہ پیش دہناجادوی بُرد در راہ بدست لشکریانش افتاد مصحوب خواجہ بابائ تورانی کہ بجلدوی این مژدہ از خطاب خوشخبر خانی خوش گشتہ فراوان آفرین اندوخت و تسخیر دیوگڑھ و مقرر شدن بمحافظت بنگاہ اسلام پوری و گزرانیدن محلّہ فوج بعجب شان و توزک و توپ خانہ بعرض چہار کروہی از نظر بادشاہ بجائزہ تعاقب و گوشمال پناسند ہیہ یافتن سپہ سالاری کہ بنابر بعضی وجوہ موقوف ماند ' بعد رفتن بصارت در ایلچ پور کہ صوبہ داری آنجا داشت در عرض چہار روز خبر فوت خُلد مکان شُنید' مشہور است ذوالفقار خان با عظم شاہ التماس کرد کہ رایات ظفر آیات از راہ کتل دیول گھاٹ متوجہ شود خان فیروز جنگ در رکاب حاضر گردد ' چنانچہ اعظم شاہ از راہ تکبّر و غُرور و جنون گفت کہ براہِ راست گذاشتن برای کوری چرا از وجہ می تواند شد بدیہی است چنین سردار نامدار را کہ جمیع مردم مخصوص مغلیہ توران فرماں بردار او بودند رفیق نہ کردن ناشی از دیوانگی است بعد عبور نربدا بخان

مذکور نوشت کہ از برار بہ برہان پور بیاید و بعد جلوس خلد منزل یعنے بہادر شاہ بادشاہ بصوبہ داری گجرات شتافت ، ودر سال چہارم دار احمد آباد گجرات وفات یافت نعش را بدہلی بردہ بیرونِ شہر متصل اجمیری دروازہ درمقبرہ کہ مشہور بمدرسہ است مدفون ساختند ، درہمان سال خونِ ناحق خطیب در جامع مسجد احمد آباد گجرات کہ حسب الحکم سلطان شاہ عالم بہادر شاہ پادشاہ درخطبہ وصی رسول اللہ خواندہ بود جوش نمود متقصی تاریخ یافتہ۔ مصرع :

وصی مصطفیٰ برگردنش زد

این خوش خلق سراپا تمکین بُلند طالع فتح نصیب باضبط وربط دولتش جلائے داشت واز نوادرات کہ در بے بصری بسرداری رسید ودر حکمرانی وکارفرمائی یکتائی داشت ، واز غلط ہائے مشہور است کہ پادشاہ بعد مُلاحظہ مُحلّہ واطلاع مافی الضمیر باطباء اشارہ نمود کہ ازالہ بصارت کردند۔

چنانچہ بعض فرامین کہ عالمگیر پادشاہ بخطِ خاص نوشتہ واحکامے کہ بخط خاص مرقوم نمود بجنس لفظاً لفظاً بقلم می آید۔

فرمان خان فیروز جنگ یکرنگ من میخواستم برائے عیادت آن دولت خواہ خود بیایم ، اما بہ چہ رود کدام نظر مشاہدہ نمایم لہذا سیادت خان را نیابتاً فرستادیم تا بچشم ما بہ بیند واظہار مافی الضمیر کند ، واز میوہای نورس اینجا بہم رسید انگور است اما اطباءِ یونان برائے عمدۂ مخلصان مزاجدان مُضر گویند لہذا ما برخود ہم گوارا نکردیم ، انشاءاللہ تعالی بعد صحتِ کامل شِفای عاجل یکجا میخوریم۔ فرد:

یارب این آرزو من چہ خوش است   تو بدین آرزو مرا برسان

تفریق فوج لاعلاجی است فدوی زادہ زود حضور کرامت گنجور بانعامات امتیاز یافتہ پیش فدوی خواہد رسید۔ فرد :

ہان مشو نومید چون واقف نۂ از سرغیب　　　باشد اندر پردہ بازیہاء طفلان غم مخور

جد مادری آں فخر اسلاف شیخ سعد اللہ لاہوری است۔ از اولادِ بنی تمیم در سال دوازدہم حقیقت فضائل و کمالات وراستی و درستی و امانت و دِیانت و رسایئے فہم بعرض شاہ جہاں رسید حکم احضار پایہ صدور یافت ' و بواسطہ موسوی خان صدر الصّد ور ناصیہ اقبال بشرف ملازمت لامع النور نمود ' بخاطر بادشاہ جوہر آگاہ اول مرتبہ نقش استعداد او درست نشست و در سلک بندہ ہائ درگاہ منسلک گشت ' و بعنایت خلعت خاصہ وخدمت عرض مکرّر کہ در آن وقت غیر از معتمداں نمیشد پایہ اعتبار بلند ساخت ' و در عرصۂ یکسال منصب یکہزار و خطاب خانی وخدمت داروغگی غسل خانہ کہ بجز فدویاں راسخ العقیدہ تفویض نمی یافت محسود اہل زمانہ گشتہ کام دل حاصل ساخت ' و در سال پانزدہم بخدمت خانسامانی و اضافہ ہزاری سربلند گردید ' و در سال ہزدہم بوالا مرتبہ وزارت کل و منصب عمدہ چہار ہزاری سہ ہزار سوار و عنایت خلعت خاص و قلمدان مرصع کامیاب شد ' و در سَال نوزدہم بمنصب ششہزاری سربلندی یافت ' و در سال بستم حکم شد کہ بکابل شتافتہ سہ ماہ پیشگی مساعدہ بہ متعینانِ بلخ بدہاند و سرانجام حوائج لشکر پرداز د کہ ہیچ کس عذرے برفتن آنجا نکند' و در سال بِست و سیوم جہتِ تمشیت امور برہم خوردہ بلخ و بدخشاں مامور گشت ' و در سال بست و چہارم ھمراہ محمد اورنگ زیب برائ تسخیر قندہار روانہ شد ' و در سال ہزار و شصت ہجری کہ قریب چہار ماہ بعارضہ

قولنج صعب گرفتار بود۔ ودر دو ماہ اول صاحب فراش نگشتہ ہر روز بدر بار میرسد و اظہارِ
مرض نمی کرد باخفاء بدوائی نصرت خان حکیم عمل مینمود۔ پس ازان کہ از غلبۂ مرض
صاحبِ فراش شد بمسامع ملکوت مجامع رسید اِطبائ حاذقِ دستوری یافتند' چوں اجل
موعود رسیدہ بودہ معالجہ اِطبا مفید نشد داعی حق را اجابت نمودہ۔

بادشاہِ قدرداں ظلِّ نوازش بر سر فرزندان و بازماندہائ او گستردہ۔ لطف اللہ
خان پسر کلاں او کہ در سن پانزدہ سالگی بود بتفویض منصب صدی امتیاز یافتہ' و شیخ
عبدالنبی نوکر عمدہ او نیز منصب ہزاری عمدگی یافت ورائے رکھناتھ ہم بہ منصب ہزاری
ممتاز شد بخطاب رائے رایاں' وتا مقرر شدن دیوان اعلیٰ حکم شد کہ امور کُلّیہ و جُزیہ
دیوانی بعرض میرسانیدہ باشد و بادشاہ در عین شدت مرض بہ عیادت او رفتہ بودند'
وچند فقرہ عالمگیر بادشاہ از خط خود باعظم شاہ نوشتہ بود ، بجنس ترقیم می نماید۔

اعلیٰ حضرت از سعد اللہ خان پُرسیدند کہ اسباب خوشنودی و خیر و عافیت بگوئید
عرض نمود کہ عدالت بہشت است کہ در ذاتِ اقدس حضرت است ' شخصی بسعد اللہ
خان گفت مَردُم مُتدَیّن ذی کار دیانت دار در عرصہ روزگار کمتر اند ' جواب داد کہ
زمانہ از آدم پُر جوہر ہیچ گاہ خالی نمی باشد' صاحبِ خِرد باید کہ دریا بدو باینہا بساز د گوش
برحرف نگذارد۔ روزے سعد اللہ خاں سحر گاہی بعد وظایف و اوراد تادیر دست بدعا
برداشتہ پرسیدہ شد کہ کدام حاجت در دنیا باقی است ' گفت آدم خوب۔ روزے سعد
اللہ خان بدیر در غسلخانہ آمد اعلیٰ حضرت پُرسیدند ' عرض کرد کہ بیاضے می خواندم نقل
چند فقرہ برداشتم و آن اینست فقرہ ھا۔

☆ افزایش مال خیر واحسان پیرایش آن مستغنی نمودن محتاجان ☆ سیر کردن گرسنہ موجب مزید نعم ☆ نفقہ دادن افزونے گرسنہ دولت ☆ پروردن غُربا آئین ریاست ☆ ساختن با اقرباء خاصہ کیاست ☆ طراوت گلستانِ سلطنت سحاب عدل ☆ استقامت ایمان تقرُّب اہلِ فضل ☆ ویرانی خانمان عدم ترحم ☆ کاہش دل و جان قدم بظلم ☆ رونقِ ممالک بحسن تدبیر ☆ قلع ظلمت بہمت عالم گیر ☆ نیکنامی حاصل زندگانی فیض رسانی واسطہ ثباتِ کامرانی ☆ آشنا پروری رسم حیا ☆ دل شکنی وظیفہ جہلا ☆ نواختن نیکان کار عقل ☆ معزز داشتن سفیہان از دیادِ جہل ☆ ناقدردانی آدم کار وثیقہ ادبار ☆ مہربانی باپست فطرتاں حُمق سرشار۔

اعلیٰ حضرت چون این فقرہ ھا دیدند بوسہ بر پیشانی خان مزکور زدند ، وآن کاغذرا داخل قلمدان خاصہ نمودند ، آخر آں روز سہ ہزار دینار بر سبیلِ انعام بسعد اللہ خان فرستادند۔

روزے بہارامل دیوان داراشکوہ از نظر اعلیٰ حضرت فردی گذرانید کہ لک روپیہ تفاوت ایام مابین درسرکار والاطلب است ، بہ تنخواہ آن فرمان رود، آنحضرت فرد بسعد اللہ خان دادند کہ از دفتر تحقیق نمودہ بعرض رساند خان مذکور فی الحال التماس نمود کہ چنین زرہا از خزانہ تنخواہ نمی شود ثانی الحال در مطالبہ وتصرف وحساب نقدی محسوب می گردد ، وداراشکوہ بعد برخاست دربار با دیوان اعلی کلمات تند گفت ، چون از روی فرد مرسلہ مشرف غُسل خانہ در محل سَرا بمسامع علیہ رسید ہمانوقت شقہ بپادشاہ زادہ کلاں یعنی بداراشکوہ نوشتند۔ فرد :

باصاف دل مجادلہ باخویش دشمنی است ہر کس کشد برآئینہ خنجر بخود کشد

دریافت صدقِ و باطِل بر ابنای ملوک است ، بہار امل را کفایت خانہ شما و سعد اللہ خان صیانت مال ما میخواہد ، ہر گاہ این فرد از دفتر شما درست شدہ بود تحقیق بایستی نمود تنخواہ آں از سعد اللہ خاں قریب الامکان نیست ، ملول ساختن بندہ ہاے بادشاہی خصوص مثل سعد اللہ خان بداست و بدست آوردن دل خوب مصالح کاران مُتدَین صاحبِ شعور و واسطہ کار افزایش مال و خوشنمائی صاحب معاملہ ، چناں چہ آخر روز در چند تھان محمودی یکرنگ بوٹہ دار زرد برائے سعد اللہ خاں مرحمت شد۔

اعلیٰحضرت علی مردان خان و سعد اللہ خان را روزی در خلوت خاص اختصاص بخشیدہ از زبان گوہر فشان فرمودند کہ رتق و فتق ملک و مال بفہم و انصاف است ، نعوذ باللہ! اکبر بادشاہ بے جوہر بمرتبہ خلافت فائز آید و اُمراُ و وزراء چنیں و چناں برروی کار آوردہ اختلال کُلّی در بلاد رود ہد و پریشانی رعایا و بے سامانی برایا وثیقہ بے حاصلی و ویرانی شود ، شما حسبةً للہ با فقہا و فقرا ارباب اللہ بعد نماز پنجگانہ برائے ما دُعا میخواندہ باشند کہ رونق بادشاہی نگاہد و ہیچ کس حرف بد بر زبان نیاید ، بعد ما ہر کہ از پسران ما فرمان روا شود بتوفیقات خیر موفق دولت باشد ، وبعضی اوقات بنا بر بشریت و آدمیت اندیشہ راہ می یابد کہ مہین پور خلافت یعنی دارا شکوہ عدوی نیکو کاران شد و مراد بخش با کل و شرب دلبستگی کردہ ، وشجاع غیر سیر چشمی صنعتی ندارد ، الاعزم و شعور اورنگ زیب اقتضاء می کند کہ متحمل این امر خطیر تواند شد امارا کت عظیم در مزاج سقیم اوست۔ مصرع :

تا دوست کرا خواہد و قدیم میلش بکہ باشد دیگر

مؤلف این تذکرہ خیر از زبان امیرے معتبر العصر شنید کہ سعد اللہ خان آشنائی

قدیم داشت ، از ایام پریشانی و تحصیل علوم دینی و دُنیوی در افراط و تفریط زمانہ ولکد
کوب حوادثات روزگار فی مابین یک دیگر مدّتے تفرقہ روداد ، اتفاقاً درعین ایّام
اقتدار و استعداد وزارت او آمدہ درخواست نمود ، بمقتضاے مروّت ونجابت و آشنا
پروری بغرض اعلیٰ حضرت رساندہ کہ ہم زلف فدویست دو صبیہ از یک بطن توام موسوم
اِقبال و ادبار انداز آنجملہ اقبال درنکاح ایں عاصی و ادبار منکوحہ ایں شخص است ، اورا
بمناصب عمدہ وعطائی جاگیر ونظامت بلاد مامور فرمودہ بخانہ آمدہ عیال خود را گفت کہ
دنیا را مثلِ سراب وحباب در دنیا می دانم ، فلانے رفیق ماقدیم مادرین جادرین جا
رسیدہ ، وقتی کہ در ایام ناداری طعام پختہ از دست خود و چارپائی ایستادہ کردہ چادر
برو گذاشتہ اززیر چارپای رکابی طعام می داد دیدو تا میخوردیم ، بالاتفاق حالا ہم ہمین و
تیرہ قدیم درخیمہ جا کردہ بجوبہاۓ استادہ چاندنی بستہ طعام از دستِ خود تیار کردہ
بدہند بخوریم تا بجانب ما خدا نہ کرد و در بارگاہ حق بے نیاز نیاز دلی مقبول گردد،
میگویند کہ ہموں طور بعمل آوردہ۔

تذکرہ احوال خیر مآل حضرت نواب مغفرت مآب علیہ الرحمۃ والرضوان

آن برگزیدہ جناب کبریائی چہاردہم ۱۴؍ربیع الآخر ۱۰۸۸ھ ایکہزار و ہشتاد و ہشت ہجری بساعت سراپا سعادت جمیع آبائے علوی و امہات سفلی باہم بزم آرای تہنیت بودند۔ باھزاران جنود مسعود قدم برکات توام بر بساط وجود سراپا جود گذاشت۔ بیت:

طالع شد از سپہر شرف کوکب میر　　خورشید رای ماہ رخ و مشتری ضمیر

زمانہ شادیانہ نواخت ' و فلک زمان را مبارکبادی بلند آوازہ ساخت ' عرصۂ زمین بفروغ چنیں مُبین عزت افزا گشتہ ' چہرہ ہستی زیبائی برافروخت ' وزمانہ بطلوع چنیں کوکب رخشندہ ' چنانچہ باید و شاید کام دل اندوخت ' تاریخ ولادت باسعادت نیک بخت است ' ظِل اللہ منیر ضمیر حضرت عالمگیر باسم اعظم قمرالدین موسوم نمودہ روشنی ناصیہ اش افزود و درہمیں سال میمنت فال ببرکت طلوع این فرخندہ اختر میر شہاب الدین یعنی نواب غفران پناہ غازی الدین خان بہادر فیروز جنگ پے درپے باضافہ منصب وعنایت بادشاہی مباہی گشت و شگون قدوم این خلاصہ اُنفس و آفاق شہرہ آفاق گردیدہ ' و روز بروز آثار رشد و کمال و انوار و جلال از جبہۂ آفتابش می تافت۔

درشش سالگی سنہ یکہزار و نود و چہار سنہ بست و ہفتم عالمگیری بہ منصب چہار

صدے پنجاہ سوار کہ در سلطنت تیموریہ دریں سن ہیچ خانہ زادے چنین منصب نیافتہ
محسود اقران گشت۔ و بادشاہ حق آگاہ فرمود کہ آثار رشد از طالعش لامع و اسد خان
جملتہ الملک بمیر شہاب الدین مکرر گفت کہ انوار اقبال از جبین میر قمر الدین تابان است۔

اوخود میفرمودند کہ در ایّام صبےّ مطلق رغبتے بباز یچہ کہ مرغوب اطفال می باشد نمی
شد، ونواب صاحب قبلہ یعنی پدر والا قدر کہ شب ہا با مشیران جلسہ مشورت گرم میدا
شتند بذوق دریافت مشورت تا نصف شب حاضر می بودم و اکثر نواب صاحب می
فرمودند کہ فلانے رفتہ بخوابید، بمبالغہ وتاکید برمیخواستم و یکنجے از آنجا نشستہ تمام
داستان باحُسنِ وجوہ وقبح آن بگوش نیوش شنیدم، و در سنہ سی بمرحمت خنجر مرصع و باضافہ
چہار صدی چہار صد سوار، در سال سی ویکم باضافہ نہصدی نہصد سوار، و در سال سی
وسیوم بعنایت جمدھر مرصع وخلعت خاصہ وباضافہ پانصدی دو صد سوار کہ
دوہزار پانصدی دوہزار سوار شد، و در سال سی و پنجم بخطاب چین قلیچ خان وعطائے
مادہ فیل سر بلند شد۔

بعضی حرکات کہ شایانِ بصارت ظاہر است ازان بصیر زندہ دل بظہور میرسد، و
خواجہ سرایان بدستِ آویز عصا کشی دخلے بمزاج یافتہ بودند لہذا بمزاج عالی گوار نمی شد۔

و در سال چہل و یکم مطابق سنہ یکہزار و یکصد وہشت از پدر آزردہ شدہ بی
اجازت بحضور آمدہ، بادشاہ (ظل اللہ) حقیقتہً محظوظ گشتہ، ظاہراً بپاس خاطر پدر
والا قدر تا یکماہ بارِ ملازمت نداد آخر بوسیلہ اسد خا شرف اندوز ملازمت گشت، و
حکمشد کہ ملاقات پدر کردہ زود بحضور بیاید وشقہ بدستخط خاص بخان فیروز جنگ (بدیں

مضمون) قلمی گردید کہ فدوی را بہ اخلاص چین قلیج خان بہادر میگوید کہ "اِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخَاسِرِيْنَ" حسب الحکم بادشاہ پیش پدر رفتہ ' ہمان سال بعد چند ماہ بحضور رسیدہ مُورِدِ عنایات خاص الخاص گشت ' وبعنایت گوش بند خاصہ شال خوش حال گردید ودر سال چہل و دو (جلوسی) تنبیہ مفسدان ناگوری بائین بہین نمودہ مورد تحسین و آفرین شد ' درہمین سالگی تنبیہ غنیم درنواحی ناگرکوتہ نمودہ بعنایت خنجر کمر خاص مسرور گشت ' وبعد تنبیہ کردن کہ در سال چہل وسیوم در حضور آمد حکم شد کہ بخش مملکت مخلص خان تا دروازہ برم پوری واسلام پوری استقبال نمودہ بیارد ' وپانصدی دوصد سوار اضافہ یافتہ از اصل واضافہ سہ ہزار پانصدی سہ ہزار سوار شد ' وبموو رچال پرلی مقرر گردید ' ودرسال چہل وپنجم بفوجداری بیجاپور وکرناٹک ازتغیر معمور خان مقرر شد ' ودرہمین سال از پدر آزردہ شدہ بحضور رفتہ چہار ہزاری سہ ہزار سوار بود ہشتصد سوار اضافہ یافت ' ودر سال چہل وہفتم بصوبیداری بیجاپور و عطای سرپیچ واَسپ خاصہ وفیل ممتاز گردید ' ودرِہمیں سال فوجداری تلگوکن عادل خانی واعظم نگر عرف بلکانوں وتھانہ داری سات گانوں ازتغیر سیف خان باو مقرر شد ' چہار ہزارے چہار ہزار سوار باضافہ یکہزار وسہ صد سوار وکروڑ دام انعام ' وسید نیاز خان را بہ نیابت این کار مقرر کردہ درسال چہل وہشت سیف خاں ولد فقیر اللہ را نائب مقرر کردہ ' بحضور طلبیدند ' ودر سال چہل ونہم ضمیمہ صوبیداری فوجداری کرناٹک از تغیر رستم دل خاں یافتہ بہزار سوار اضافہ و پنج لک دام انعام سرفرازی یافت ' ودرہمیں سال خدمات نصرت آباد عرف سکر و مدگل وغیرہ ازتغیر برہان اللہ خاں ولد

سرفراز خاں و کامل خاں مقرر شد ، وحسب الحکم برای تسخیر قلعہ واگن کھیڑہ بطریق مقلا مرخص گشت ، ودرہمیں ایام خواجہ اختیار خان معتمد بادشاہ معہ پیغام محلات کہ مرکوز خاطر قدس ماثر بادشاہ بود بموجب حکم رسید یک پہر کامل مشورت داشتہ معہ عرضی خود اورا رخصت نمودند افشای راز سربستہ ماند ، مگر بعد چندے معلوم شد کہ بنا بر ترک ادب عقد بشاہزادی و مال اندیشہا قبول نفرمودند ، باتفاق محمد امین خان و تربیت خان پاو کروہی قلعہ اقامت گزیدو دایرہ لشکر ظفر اثر بریک کروہی استادہ شد ، سحرگاہی چین قلیچ خان بہادر و محمد امین خان بہادر و عزیز خان روہیلہ و اخلاص خان میانہ لال ٹیکری را کہ سرکوب کوہ نشینان بودہ متصرف شُدند، بوم نزادان خبردار شدہ ہجوم آوردند، وسپہ گران را از اسنگبار آن محل اقامت نگردید، و باوجود فرستادن بادشاہزادہ محمد کام بخش و امیر الأمراء فرمان اصلاح عنوان رفت کہ تردّد دآن سمت نگذارد ، ودرآن روز ہمیں کوہ تمکین بجائے خود قائم ماندہ و بفاصلہ دو جریب محمد امین خان ہم ثابت بود ، چون دیدند کہ ہیچ کس سوای فلان و فلان نماند لاعلاج بہ تمکین تمام ہر دو امیر سوار اسپ شدہ بطرف دیگر راہ تردّد گرفتند، ودرہمان روز کہ برائے تعین مورچال ہر دو یکہ تاز معرکہ می آمدند ناگاہ گولہ میرسد و ہر دو پائے اسپ محمد امین خان و دست اسپ چین قلیچ خان می بَرَد ، ہر دو بہادر درہمان زمان بزمین آمدند ، بادشاہ از شنیدن این خبر دو اسپ عربی باساز طلا بہر دو و یک شامنہ عنبر جہت چین قلیچ خاں بدست مقرب آنحضرت امیر خاں فرستاد دل نواز بہائے بسیار عمدہ فرمودند ، و ہر دو بہادر مابین لال ٹیکری و دھیڑواڑی مکان مورچال قائم نمودند ، و بعد چندے حکم شد کہ بگشت اطراف قلعہ با

محمد امین خان دو یکر مغلیہ بَروند ' و بعد فتح قلعہ کہ بسعی ذوالفقار خان نصرت جنگ صورت گرفت و مرزا بیم نایک در تعاقب و تلاش فراریانِ سعی فراوان بکار بردہ باضافہ ہزاری ذات از اصل واضافہ پنجہزاری پنجہزار سوار عنایت شمشیر مینا کار و فیل خاصہ گوئی امتیاز در اقران ربود ' و با جمعی از جنود نصرت وجود مرخص شد کہ تسلی و استمالت رعایا کہ از صدمہ ہراس بجاہائے دور دست رفتہ اند نماید ' و از دیگر پالیگران نخوت اندوز کہ بصیانت قلعہ ہائ مستحکم و کثرت جمعیت بے حمیت طرفہ دود غرور بدماغ می پیچید پیشکش ہائ نمایاں تحصیل نمودہ ہزاران آفرین گشتہ قرین فتح و ظفر بدار الظفر تعلق صوبہ داری خود سعادت رخصت یافت۔

و مدّت دہ دوازدہ روز کہ مزاج بادشاہ از جادہ اعتدال انحراف ورزید و عجب آشوبی بحال مردم دور و نزدیک رسید باستعجال تمام خود را بحضور رسانند' بادشاہ بعد افاقہ ازین حرکت خوش شدہ جلد بتعلقہ رخصت نمودند۔ و در سال پنجاہم فوجداری فیروزنگر از تغیر یوسف خاں و فوجداری تالیکوتہ از تغیر قدرت اللہ خان ضمیمہ صوبہ داری بیجاپور گشت و انگشتری زمرد باسم چین قلیچ خان بہادر بادشاہ سلیمان جاہ بدست حق پرست خود عنایت نمودند و در سال پنجاہ و یکم کہ درین سال سراپا ملال ارتحال بادشاہ رُوداد و سانحہ دل خراش بادشاہ عالمگیر آشوب عالم و عالمیان گشت بحضور شاہ زادہ رسیدہ مراتب تعزیت بجا آوردہ ' بادشاہزادہ ارجمند عالی جاہ یعنی محمد اعظم شاہ کہ بست و پنج کروہی اردوئے معلّی منزل داشت بسُرعت سَریعہ در عرض سہ پہر دو گھڑی رسیدہ طرفہ بیقراری ہا و مراتب سوگواریہا کہ از ہیچ واقعہ سینہ سوز بدل ہیچکس نرسید بظہور رسانید ' و روز دوشنبہ

نعش آن بادشاه سراپا عقل و ہوش بجوش وخروش تمام بردوش ارادت نیوش گرفتند ' و باہزاران افسوس تا بیرون دیوانِ عدالت مشایعت نمود' اکثر نزدیکان مانع این حرکتہائے بی قراری ہا کہ دوراز طریقہ سلاطین بود شدند اصلاً ملتفت جواب نشد ' و موافق وصیت آن بادشاہ حق آگاہ زندہ دل در جوار فایض الانوار قدوۃ السالکین شیخ زین الدین قدس سِرّہ العزیز کہ درحینِ حیات با برکات زینت احداث یافتہ بود مدفون ساختند' و آن مکان کہ مملو بفیوضات مزارات بزرگان است بخلد آباد موسوم گشت از خجستہ بنیاد ہشت کروہ واز دولت آباد سہ کروہ مسافت دارد ' طول چبوترہ مرقد سہ گز وعرض دونیم گز دارتفاع پاوگز و ' درتعویذ جوفی معین است کہ ریحان میکارند تاریخ فوت از آیہ "روح وریحان و جنت و نعیم" یافتہ ' وعمر شریفش نودویکسال وسیزدہ ایام سلطنت پنجاہ سال و دوماہ وبیست ہفت روز۔

مثل چُنین بادشاہے در اولاد تیموریہ صاحب قران بفرطِ غیرت وشجاعت و عدالت تشرّع وتورع سریرآرای سلطنت نشدہ بلکہ درطبقاتِ سَلاطین دیگرہم کم کسے خواہد بود ' وشرایف ومحاسن خصائل راحدے نیست ' ضوابط وقوانین واستحکام دستور وفوج کشی وانتظام الکہ ومعاش مردم وظیفہ فراخور حال ومشروط خدمات شرعی و نقشہ لشکر ونصب رایاتِ وطور توپخانہ بادشاہی واُمراء ووِزراء ومواجب سِپاہ طرفہ وضع بخشیدہ ' حق تعالیٰ بشرطہا وشروطہا مغفرت کردہ باشد۔

خلف ارجمند بادشاہزادہ عالیجاہ محمد اعظم شاہ درعزت وشجاعت پائی کمی از پدر نداشت بلکہ دعوی پیش قدمی می نمود' روز شنبہ سیزدہم ذی الحجہ بتجویز اختر شناسان منحوس

در احمد نگر بر اورنگ خلافت نشسته مِن بعد متوجه دار الخلافت گشت ، وبآن برگزیده جناب کبریائی یعنی نواب آصف جاه غفران پناه سلوک وامتیاز بیش از پیش کرده پیغام اضافه یکهزاری ویک هزار سوار که از اصل اضافه شش هزاری ششهزار وخطاب خاندورانی وصوبه داری برهان پور نمود ، چنانچه آن آگاه دِل بالقاء ترک غیرنیست و ترک رفاقت کرده از منزل پاندهار دو کروهی برهان پور معه محمد امین خان بهادر نقاره نواخته متوجه اورنگ آباد گشت ، دران منزل همرائیان دست دراز یهابه بهیر اردوے بادشاهی کردند اعظم عمداً اغماض نموده بتوجه منزل مقصود گردید ، شاه عالم که بسُرعت سریعه از کابل رسیده بود اعظم شاه در سواد جاجو رستمانه و بهادرانه جان داد نعمت خان عالی تاریخ وفاتش چنین یافت۔

نظم

شهزاده دیوانه وشے از درودم	حقا که نبود او ز ازستم هم کم
دیدند سروتنش جدا گشته بهم	گفتند همه هائے محمد اعظم

بعد کشته شدن محمد اعظم شهزاده شاهِ عالم بادشاه غازی محمد بهادر شاه سریر آرای چاردانگ هندگشت ، برگزیده جناب کبریای یعنی حضرت آصف جاه از دکن آمده اِدراک ملازمت نموده بادشاهِ خلیق کریم بِالذات سُلوک های بیش از پیش از نموده بدستور تجویز محمد اعظم شاه شش هزاری شش هزار سوار وخطاب خاندورانی مقرر نموده صوبداری صوبه اودھ بافوجداری لکھنو که در آنزمان فوجدار علحده از حضور میشد ممتاز اقران ساختند میر عبدالجلیل بلگرامی تاریخ خطاب مذکور یافته (خاندوراں بهادر)۔

از آنجا کہ فراخ حوصلگی وکشادہ دستی و وسعت خلق بادشاہ کہ سوال احدی رونمی شداو در اکثر کارہا افراط وتفریط پدید آید ' ومراتب ومناصب وخطاب را مطلق وقعی و وقری نماند ' برگزیدہ جناب کبریای عالمگیر بادشاہ موافق مزاج خود مرتبت نمودہ بود و کارہای آن وقت نسبتے بروجہ عہد عالمگیری نداشت، رنجیدہ خاطر وکمیدہ دل شدہ ترک منصب ونوکری نمودہ در جہاں آباد گوشہ انزوا از بلند ھمتی آباد ساخت ' ہر چند بادشاہ در استمالت کوشید ' او بہ ثباتِ قدمی از جا نرفت ' خودمی فرمودند کہ در ایّام انزوا بحدی طبیعت از امورِ دنیا و مذکور دنیا داران کشیدہ بود کہ احیاناً اگر کسے مذکورے از دُنیا داراں میکرد نہایت تنفّر وتکدّر خاطر می شد ' دران ایام انزوا غزلے طبع زاد خاص موزون گردید وتوجہ خاطر قدس مآثر بہ تصنیف دیوان خواست واین غزل فرمودند۔

غزل

بہ تنہائی اگر الفت نمی کردم چہ میکردم
بخاموشی اگر عادت نہ می کردم چہ میکردم

تنک مشرب زخوئے خویشتن آزارہا دارد
زخود گر دفع این خصلت نہ می کردم چہ میکردم

غمِ دنیا جہانے را بدام آرزو دارد
اگر من رم ازین خِفت نہ می کردم چہ میکردم

جُدا کردم بزور عشق دلِ را از غمِ دنیا
ازین وادے اگر ہمّت نہ می کردم چہ میکردم

مقامِ خاکساری دارم و برنام دَورانم
بعالم ترکِ ہر نسبت نمی کردم چہ میکردم

تلاش بندگی کردم کہ جان از دستِ دل بردم
چو نامردان اگر طاعت نمی کردم چہ میکردم

دلِ سنگ آب گردد گر بفکر بیش وکم اُفتد
چو آصف تکیہ بر قسمت نمی کردم چہ میکردم

وسوائے صحبتِ فقرا و علمائے دل او ہیچ چیز لذّتے نمی یافت ، و آن قدر از دنیا نفرت بود کہ پوشش چھتری پالکی مبارک کہ برائے اِدراک سعادت زیارت بزرگان آسودہ و خدمات فقراء ضرورت داشت از چھینٹ بندر بود ، شاید قول امیر صدقے داشتہ باشد ما عمر ترک الدُّنیا للدنیا۔

روزے بسواری پالکی بزیارت سلطان المشائخ میرفتند کہ در راہ سواری مہابت خاں بسامان و تجمّل تمام دوچار شد برگشتن یا کنارہ شدن عار تمکین دانستہ بخدمت گارانے کہ در جلو بودند ، فرمودند بطریقے میروند بہ روَند ، چون اسبابِ ظاہری در رکاب نبود بمہابت خان معلوم نشد کہ سواری کیست ؛ ہمیں کہ پالکی نزدیک آمدہ دانست باضطراب تمام پالکی برزمین گذاشت و خواست کہ پا برہنہ برآید خود جلد تر برابرش گذشتہ و قسم ہا دادند کہ پالکی بردار روانہ شوند۔ فرد :

ہیبت این مرد صاحبِ دلق نیست ہیبت حق است این از خلق نیست

باوصفے کہ جز چند خدمت گارو چند بہیلہ برائے احتیاط کارخانہ جات دراں ایّام ملازم نبودند لیکن قریب دہ ہزار روپیہ بسادات عرب کہ در سرائے عرب سکونت داشتند و دیگر مشائخ و مستحقین محتاجین بحساب یومیہ و ماہانہ میرسید۔

روزے جناب عالی پالکی سوارہ باچند خدمت گار بارادۂ ملاقات درویش از کوچہ میرفتند چند طفلے کہ مشغول بازی بودند کنارہ نشدند فرمودند کہ چند بہیلہ نوکر نماید کہ برائے اہتمام در سواری باشند ، بادشاہ شاہ عالم بہادر شاہ بعد فراغ مہم کام بخش از دکن باجمیر و از آنجا بمہم کرد متوجہ شدند و دوازدہ کروہی دار الخلافہ چند مقامی نمودند عظیم الشان

حسب الحکم بادشاہ برگزیدہ جناب کبریائی را بمُبالغہ طلبیدہ باز استمالتہا نمود سودے نہ کرد، مردانہ و بے باکانہ از بادشاہ فاتحہ رخصت خواندہ باز بہ بلدہ آمدہ منزوی شدند، و بادشاہ (ناچار) ازین مقامات بہ تنبیہ راجپوتیہ و مہم کردکوچ بکوچ متوجہ گردید۔ القصّہ بادشاہ و بادشاہزادہ عزیمت لاہور نمودہ اواخر جمادی الاولیٰ سواد بلدۂ لاہور را از مخیم اجلال آباد ساخت۔

غرّہ محرم الحرام یکا یک مزاج بادشاہ از جادۂ اعتدال انحراف نمود و در عرصہ ہفت ہشت روز بسیر جنان توجہ فرمود۔ عمر شریفش ہفتاد سال و یکماہ و چند روز، مدت سلطنت چہار سال دو ماہ، پنج کروہی دار الخلافت دہلی در جوار مرقد خواجہ قطب الدین بختیار کاکیؒ مدفون ساختند۔ در حین حیات بادشاہ زندہ دل خُلد منزل سہ شاہزادہ جہاندار شاہ و جہان شاہ و رفیع الشان باہم اتفاق نمودہ با عظیم الشان طرح نفاق انداختہ بودند۔ بعد فوت بادشاہ خود ہا را پروانہ وار بچراغ مخاصمت سوختند تفصیل مجادلہ اگر تتمہ بتحریر آید بطول می انجامد اجمالاً و اختصاراً فی الجملہ بقلم می آید۔

جہاندار شاہ مکرر فرامین استمالت ببرگزیدہ جناب کبریا یعنی نواب آصفجاہ فرستادہ ترغیب و تالیف ہفتہزار سوار و خطاب فیروز جنگ بہادر با مراتب دیگر نمودہ بود، آن والا ہمت اصلا ملتفت نشد بلکہ اعتنا بجواب ہم ننمودہ بعد از راہے کہ جہاندار شاہ بدار الخلافت رسید خود ہم آمد جملۃ الملک اسد خان آہنگ استقبال نمود از انجا کہ فیما بین اسد خان و برگزیدہ جناب کبریائی محبت مفرط بود مبالغہ و مبادرت بلکہ اکرام و سماحت کہ ما فوقی نداشتہ باشد برای استقبال بادشاہ ھمراہ بردہ با امتیاز تمام بملازمت

رسانید ، و بہ ذوالفقار خان پسر خود کہ با برگزیدہ جناب کبریای از وقت عالمگیر بادشاہ
نقاض ہم چشمی داشت مباحثہ ہا نمودہ آخر ذوالفقار بایمائی پدر با نواب عالیجناب
استمالت کردہ بہ تسلیمات شش ہزاری شش ہزار سوار و ماہی و مراتب پیش بادشاہ
رسانیدہ بادشاہ نزدیک طلبیدہ بسیار کلمات جوشش و مہربانی و وعدہ جاگیر چندہ سیر
حاصل نمود بامتیاز تمام مجرا و سلام می گرفت ، وبعد داخل شدن دارالخلافت شاہزادہ
اعزالدین را با قریب پنجاہ ہزار سوار باتالیق خواجہ حسن خان مرتبہ کوکلتاش خاں کہ
خطاب خان دوران وخدمت بخشی گری دویم یافتہ بود بمہم فرخ سیر روانہ ساخت ، از
انجا کہ طشت نادانی و بے اختیاری اعزالدین و نا تجربہ کاری وکم وقاری خواجہ حسن خان
از بام افتادہ بود و دیگر سران و سرداران فوج و ہم دل نہاد و کار بند مہمات نمی شدند ،
بادشاہ وبمشورت امیر الامراء ذوالفقار خان برگزیدہ جناب کبریائی را بکمک اعزالدین
و باتالیقی نزد آں مقرر ساخت و سہ لاکھ روپیہ و وعدہ یک لاکھ از حضور و دولکہ از خزانہ
اکبر آباد دہانید ، اعزالدین وخواجہ حسن خان بغفلت و بے احتیاطی قطع منازل نمودہ
متصل کجوہ رسیدند ، واز دبدبہ آمد آمد فرخ سیر از نا تجربہ کاریہا سر رشتہ تدبیر ہمت
از دست دادہ در دائیرہ لشکر حفر خندق کردہ تقسیم مورچال نمودند ، فرخ سیر ازین
حرکات قوی دل شدہ سید عبداللہ خان وحسن علی خان و سادات بارہہ را جلدی بسر وقت
ہوش باختگان فرستادہ بصدائے کولہ و بان فی الجملہ ہوش کہ داشتند باختند ، آخر شب
باضطراب تمام شاہزادہ و اتالیق کہ رفیق ثم طریق بودی عار فرار اختیار نمود ، وسیوای
جواہر خانہ وچند صندوق اشرفیہا بسواری برداشت و باقی کارخانہ ہا را تمامی ضیافت بی

سروسامانی فرخ سیر وہمراہیانش ساخت ' مردگرسنہ چشمان فرخ سیر کہ نان گر بہ راہ بہ
تیرمی دوزند یکا یک بہ چنین نعمتہائے غیر مترقب میسر شدند۔ اعز الدین وغیرہ مثل شُتر
خانی کے از صدمہ بار بردار کریز نماید بسرعت سریعہ با کبرآباد رسید جناب عالی کہ طوعاو
کرہا برائے اجتماع مردم در دارالخلافت چندی توقف کردہ روانہ شدہ بودند ' بیست وپنج
کروہی اکبرآباد خبر فرار اعزالدین ورسیدن باکبرآباد دریافتہ ناچار دریکروز مسافت مذکور
طئے کردہ باکبرآباد آمدہ ہمانوقت ملاقات اعزالدین از اکبرآباد ہم میخواست بدر رود
نمودند وصلاح دادند کہ زود بہ بادشاہ نوشتند وتارسیدن احکام ہمیں جا متوقف بودہ
اجتماع مردم پریشان ومنتشر نمود ' ہمیں کہ خبر گمراہی بگوش بادشاہ بادہ نوش مدہوش
رسید ہوش کہ داشت باخت وباستعجال واضطرار گوش عزیمت بطرف اکبرآباد نواخت '
قریب سکندہ محلّہ فوج دیدہ ہمراہیان اعزالدین قریب ہفتاد ہزار سوار بجائزہ رسیدہ '
از اینجا کہ خانہ نفاق خراب می باشد از بے اتفاقی بخشے ووزیر تدبیر یکہ می نمودند کام
حسرت می پیمودند ' یکے میگفت کہ پل دریائے جمنا بستہ عبور باید نمود ' ودیگری
مباحثہ میکرد وفرخ سیر بے سروسامان وپے از رمست طاقت آنروے دریا نخواہد بود '
فوجش البتہ منتشر خواہد شد ویکا یک فرخ سیر بہم عنانے اقبال راہ بست کروہ دریکروز
طے کردہ آنروئے آب دریائے جمنا مقابل اکبرآباد رسید ' تمام فوجش کہ گرفتار
انواع تعب وبے سروسامانی بود نظر بعظمت وکثرت طرف ثانی وواہمہ شبخون لجام اسپاں
در دست گرفتہ تمام شب باضطرار وحیرانی گذرانیدہ 'سید عبداللہ خاں ہراول فوج بر
شمولے زمینداری کہ فی الحقیقت خضر اقبال رہبری دولت بود معبر پایابی متصل سرائے

روز بهانی چہار کروہی اکبرآباد بالذّات سراغیافتہ ، آخر شب پانزدہم عبور نمودہ ، وصباح آن فرخ سیر با تمام فوج ظفر موج گذشت ، ودہلی را پس پشت گذاشتہ عقب لشکر مخالف نمودار گشت ، وقتیکہ سیل بلا در تلاطم آمد بلکہ آب از سر احتیاط وخبرداری گذشت بپادشاہ مدار کاران بیخبر خبر شد وتقسیم افواج وتوپ خانہ کہ شدہ بود بنا بر انحراف تہمت برہم خورعجالتاً واضطراراً میسرہ بذوالفقار خاں وعبدالصمد خاں وغیرہ ، ومیمنہ بگو گلتاش خاں وآن برگزیدہ جناب کبریا ومحمد امین خان وغیرہ ، وقرولی براجے محمد خان واسلام خاں ومرتضیٰ خاں وغیرہ ، وہراولے وتوپ خانہ برضا قلی خاں وغیرہ مقرر کردید ، از آنجا روز چہار شنبہ سیزدہم ذی الحجہ سنہ یکہزار ویکصد وبست وسہ ہجری قریب سہ پہر عبداللہ خان ہراول فرخ سیر باسادات شجاعت آیات بارہہ باستقلال تمام مابین ہراول وطرف چپ کہ سرداران توران بودند رزم آرا گشت ، چنانچہ از سفلہ مزاجی وناہنجاری باشاہ ووزیر تفرقے دریں سلطنت شدہ بود ، خصوص بتورانیہاے غیور سخن ناگوارمی نمودہ چند تیری از دور انداختند آنچہ باید داد مبارزت ندادند ، (۳۲ الف)

می گویند کہ معرفت علی اصغر خاں میواتی کہ نوشت وخواندی از فرخ سیر وسادات بابرگزیدہ جناب کبریائی ومحمد امین خان بہادر بودہ القصہ سید عبداللہ خان سران توران را طرح دادہ بہادرانہ وبے باکانہ بطرف دیگر ریخت واز توپ خانہ گذشتہ فوج التمش را متزلزل ساختہ ، واز جانب دیگر حسین علی خاں وصف شکن خاں وفتح علی خاں ومیر اشرف وغیرہ تہور پیشگاں بمقابلہ ذوالفقار خاں معرکہ نبرد گرم ساختند ، واز

طرف خان زمان عرف علی اصغر خاں وغیرہ بمجادلہ کوگلتاش خان کمر ہمت بستہ آواز بان وبندوق وشعلۂ آتش ونیزہ وشمشیر بر رعد و برق می خندید ' ونظر حیرت بین ہر کجا کہ می رسید بخوں می غلطید' عجب بازار رستخیز گرم گردید ' وطرفہ ہجوم کارہائی حضرت ملک الموت روداد ' صف شکنخاں کہ ردیف حسین علیخاں بود وفتح علی خاں داروغہ توپخانہ وزین الدین خاں ومیر اشرف برادر میر شرف واکثر جمع دران نامی وسادادت بارہہ وغیرہ چہرہ ہمت بگلگونہ شہادت آراستند' وحسین علیخاں کہ قافیہ تردد بر مردم خود تنگ تر یافت ودید کہ کارکارزار از دست رفت بآئین بہیں دلاوراں خودرا از فیل انداخت وپائے ہمت فشردہ وجوقی از بہادران بارہہ کوئے شجاعت از رستم وافراسیاب برد ' وزخم ہائی تیر وگولی برداشتہ مسند آرای بزم رزم کشتہ بیخبر افتاد ' وجاں خاں جہانشاہی ومختار خاں از فوج جہاندار شاہ شربت جانفشانی چشیدند وفوج عبداللہ خان از صدمات تیر وتفنگ بیک تفرقہ اختیار نمود ' زائد از صدو پنجاہ سوار ہمراہش نبود ' ودر حیرت می اند کہ چہ کند وکجا رود واز حال برادر ہم خبر نداشت کہ ناگہاں متفرق آمدہ پیوستند تقویتے روداد وخواست کہ بہ بھیڑ جہاندار شاہ دست وپائے بزند کہ ناگاہ خبر اقبال بر زمینداری رسیدہ کہ سواری جہاندار شاہ باکوکبہ وشان سلطنت بفاصلہ یک تیرانداز بنظر درآمد حال آنکہ جہاندار شاہ باسراپا نکبت واد بارشادیانہ فتح می نواخت وخبری از بازی تقدیر چنیں خصم جاں گیر نداشت سید عبداللہ خاں باجمیع سادات بارہہ کہ باج جلادت از رستم میگرفت بادل قوی وہمت درست بسرو قتش تاخت وبہیئت مجموعی ہدف تیر بلاساخت ' از صدمات سہام قضا پیام طرفہ زلزلہ وشیونے بمردم محلات وخواجہ سرایان روداد'

وجہاندارشاہ باوصف آسودگی مزاج خواست کہ بمقابلہ وتدارک مخالفان پرداز دوچند تیر
ہم انداخت کہ ناگاہ طبل" توتی الملک من تشاء وتعز من تشاء وتذل من تشاء"
بلند آواز گشت وفیل سوارے اش تزلزل دلاں دیگر باختیار فیلبان نماندہ اکثر مردم عار
انتشار اختیار نمودند ' گوگلتاش خاں خواست کہ دریں وقت خود رارساند علی اصغر خاں
وچھیلہ رام درکمیں چنیں وقت بودند ' پسرش رنجید ور بودند ' ورضاقلیخان داروغہ
توپ خانہ واعظم خان برادر گوگلتاش خاں تیر ہدف تیر تقدیر کردند۔ جہاندارشاہ
بمعاینہ چنیں احوال سراپا اختلال قریب شام پردہ ناموس وننگ دریدہ بر فیل سوار شدہ
بطرف شاہ جہاں آباد خزید ذوالفقار خاں باوصفیکہ چنیں اخبار موحش می شنید وعرصہ
نبرد بر خود تنگ می دید از جانمی جنبید بمدافعت مخالفان می بود ومردم را تطمیع می نمودہ و
متواتر (گفتہ) میفرستاد کہ کاش اعزالدین را بیارند این کہ قصبائیاں کج رائے را
برمیدارم تا یک نیم پاس بتلاش این برگشتہ بختاں ماتم بود ' چوں اثری سواری او باز
ظاہر نشدہ لاعلاج راہ دارالخلافت پیمود۔

گویند اول مشورتے از رفقائی خود نمود کہ حالا چہ اولاست؟ اکثری گفتند
بدکن باید رفت کہ صوبہ داری آنجا بنام نامی نواب است ومثل داؤد خاں درانجا نیابت
میکند ' واکثر سرداران مرہٹہ وزمینداراں دست گرفتہ نواب اند ' فوج وسامان
بہم رسانیدہ بتدارک باید پرداخت ' سنبھاچند دیوان گفت کہ رحمی برشیخوخیت نواب
صاحب کلاں یعنی اسد خاں کردہ بجہاں آباد روانہ باید شد ' اللہ وردی خاں بجان
بخشی گفت کہ ہمیں علامت ادبار است کے دریں وقت بمصلحت نویسندہ راہ میروند۔

القصه بتفاوت یک پاس هر دو وزیر به دارالخلافه پیش اسد خاں آمدند ومصر شدند که بدکن یا بطرف کابل میرویم ، اسد خاں به دور بینی ها وعاقبت اندیشها ونظر براوضاع جهاندار شاه وعدم اسباب بذوالفقار خان گفت که مصلحت سوای اطاعت نیست وهر که از اولاد تیموریه زیب آرای اورنگ سلطنت گردد مارا اطاعت او لازم است ، چناچه باشاه برگشته بخت جهاندار شاه رادردارالخلافه محبوس ساخت ونتیجه دور بینی ها باعکس معائنه نمود ، اینهاں رابرای که میخواستند می گذاشت این قدر بارطعن مردم (اسد خاں) برنمیداشت اگر مشاهده به آرام طلبی هاخود زیاده ازیں آنچه دید نمی دید۔

القصه فرخ شیر بادشاه بمعرفت میر جمله تسلّی نامه هامعرکه بقسم قرآن فرستاده غافل ساخت ، ودرعرصۂ سه روز که بادشاه بباره پله بدهلی رسید وپدر وپسر غافل از بازیچه تقدیر عازم ملازمت شدند ، میگویند سادات بارهاراطلاع بایں بدعهدی هانبود هرچند خواستند وپیغام هانمودند که بمعرفت ماملازمت نمایند ، چوں صناع تقدیر رنگ دیگر ریخته بود آنها اعتمادی بقول وعهد بے اصل بادشاه غره شده اعتنائی نه کردند ورجوع بسادات باره نیاوردند وباستصواب ومعرفت میر جمله ملازمت نمودند ، بادشاه بکلمات عنایت ومرحمت خلعت وجواهر اطمینانی کرده اسد خاں رارخصت ساخت ، ذوالفقار خان راگفت که برائے بعض امور ضرور حاضر باشد۔ اسد خاں آثار ادبار دریافته باچشم گریاں ودل بریاں بخانه آمد ذوالفقار خاں رادرخیمه نشانیده پیغام هائی خشونت آمیز که باعث ایں همه فسادها وخون ریزی وکشتن بیچاره عبدالکریم سوای تو دیگری نبود ، ذوالفقار خاں دید که کاراز دست رفت بے محابا جواب هائے سخت میگفت

چیلہ ہائے بادشاہی و بہادر دلخاں بر سر اور رسیدہ ڈول سر معکوس کشیدہ لکد کوب حوادث ساختند چوں در اصل نام اسد خاں اسمٰعیل و نام ذوالفقار خاں ابراہیم بود و بنا بر سوئے تدبیر و مقتضای تقدیر باعث قتل پسر پدر شد شخصی تاریخ قتلش گفت "اسمٰعیل ابراہیم را قرباں نمود"۔

وہمان روزگار جہاندار شاہ کہ بقلعہ دارالخلافہ در گھٹاٹوپ پالکی آوردہ بودند آخر ساختہ فردائے آں ہفدہم ۷ محرم ۱۱۲۴ھ ہجری یکہزار و یکصد و بستو چہار بود بادبدبہ و تزک تمام فرخ سیر داخل دارالخلافہ [شاہ] جہاں آباد شد ' و سر جہاندار شاہ بر نیزہ ولاشش بالائے فیل انداختہ ولاش ذوالفقار خاں را از گوشہ بدم فیل بستہ بشہر آوردند "فاعتبروا یااولی الابصار"۔ مدت سلطنت موہوم جہاندار شاہ دہ ماہ چند روز بود ' واسد خاں را در حویلی علیم دان خان با مردم محل نظر بند داشتہ مبلغ پنجہزار روپیہ ماہانہ از سرکار والا و بقولے سہ ہزار برائے اخراجات ضروری مقرر کردہ تمام اسباب واثاث البیت و کارخانجات او بضبط آوردند' چنانچہ جناب عالی یعنی برگزیدہ جناب کبریائی (حضرت آصفجاہ) کہ با اسد خاں اخلاص مفرط بود بخانہ سید عبداللہ خاں رفتہ گفتند کہ خوبی و بزرگی اسد خاں را حاجت بہ بیان نیست دریں وقت اگر توانند بہر قسم بسلوک و مراعات ذخایر نیکنامی ہا اندوزند ' چنانچہ قطب الملک سید عبداللہ خاں جمیع کارپردازان باورچیخانہ وغیرہ را طلبیدہ پخت طعام وغیرہ بدستور سابق از سرکار خود بر قرار داشت و امیر الامرا حسین علی خاں بدستور سابق مقرری خرچ پوشاک از خانہ خود بحال نمود ' بعد این حادثہ عبرت و حیرت افزا بحال دیگر در شکنجہ زندگی بود یعنی روز جشن

وجلوس خلعت و جواہر امیر الامرا خود بردہ بدستور قدیم دقیقہ ادب رافروگذاشت نکرد؛ اسد خان ہم بہماں وتیرہ قدیم بہ اوقات آمد ورفت دست بسینہ گذاشتہ برگ تمبول از دست خودداده رخصت ساخت ' خوشا حوصلۂ حسین علی خاں کے از جانرفت وآفرین بر تمکین اسد خاں کہ متزلزل نگشت ' طرفہ امیر باوقار سراپا تمکین فیض رساں بود۔

القصہ چوں فرخ سیر عروس بیوفائی مملکت ودر بر دید چہ سامانِ عشرت کہ مومی الیہ بطاق نسیاں بچید مردم را باضافہ منصب وخطاب وخدمات نواخت ' وروز بروز انتظام کارہا بگریز فکر یہا میساخت ' وسادات بارہہ راہر روز رنجانید وخود نیز می رنجید چنانچہ رفتہ رفتہ دید آنچہ دید تفصیلش رقم زدہ خامہ عشرت شمامۃ خواہد آمد۔

سید حسن علی خان عرف سید عبداللہ خان رامخاطب بقطب الملک ظفر جنگ یار وفادار ومنصب عمدہ ہفت ہزاری ہفت ہزار سوار دواسپہ سہ اسپ وخدمت والائی وزارت فرقش بفرقدان آسود ' اول غلطی ہمیں بود کہ بسادات بارہہ کہ سیوائی جوہر شجاعت وسخاوت وصف دیگر ندارند ہمیں کار متبرک فرمود از عہد فردوس مکانی تا ایں وقت ہیچ بادشاہے بسادات بارہہ کار دیوانی صوبہ نداد تا بوزارت چہ رسد ' از چنیں نا تجربہ کاریہا کشید آنچہ کشید ' وسید حسین علی خان رابخطاب امیر الامراء بہادر فیروز جنگ ومنصب ہفت ہزارے ہفت ہزار سوار دواسپہ سہ اسپہ وخدمت اعلائی بخشیگری نواخت ' وجناب عالی متعالی رابمنصب ہزاری ہفت ہزار سوار دواسپہ سہ اسپہ وخطاب اعظم نظام الملک کہ از جناب قطب الاقطاب مبشر شدہ بودہ وصوبہ داری صوبجات دکن معہ فوجداری کرناٹک از انتقال ذوالفقار خاں مقرر ساخت ' وداود خاں کہ بہ نیابت

ذوالفقار خاں در خجستہ بنیاد بود بصوبیداری گجرات مامور نمود ' ومحمد امین خان بہادر را
بخطاب اعتماد الدولہ از اصل و اضافہ شش ہزاری ذات و ششہزار سوار و خدمت بخشیگری
دوم بلند پایہ گردانید ' وخواجہ محمد عاصم را اول خطاب اشرف خاں بہماں نزدیکے
بخطاب صمصام الدولہ بہادر خاندوراں بہ منصب ہفت ہزاری ہفتہزار سوار افتخار بخشید '
وقاضی عباد اللہ مغل تورانی را کہ قاضی جہانگیر بود و پیش از توجہ رایات برائے اصلاح
بعضی امور ضرور روانہ دار الخلافہ ساختہ بود ملقب بمغل علی خان بہادر میر جملہ بمنصب
ہفت ہزاری ہفتہزار سوار و ظاہراً بخدمت داروغگے دیوان خاص وخواصان وڈاک
و باطناً ہمراز و دمساز و صاحب دستخط بود ' واحمد بیگ کہ کوکہ معز الدین بود خطاب
غازی الدین خان بہادر غالب جنگ و خدمت بخشے گری سیوم یافت ' ومحمد جعفر منشی
بخطاب تقرب خاں و خدمت خانسامانی سامان افتخار اندوخت ' وغلام علی بیگ پسر
چپ بیگ اعظم شاہی منصب پنجہزارے وخطاب ذوالفقار خاں و خدمت میر آتشی
چندی باز ارازخود کرم نمودہ ' وسیف الدین خاں ونجم الدین خاں برادر قطب الملک
و دیگر سادات بارہہ و مردم والاشاہی وغیرہ کہ حسن تردد خدمت را بمحک امتحان رسانید
ہ بودند بمناصب عمدہ و خدمات سر بلند گشتند ' وبعض عمدہ مثل ہدایت کیش وسعد اللہ
خاں عرف ہدایت اللہ خاں پسر عنایت اللہ خاں مبتلا بہ بلائے تسمہ کہ بدعت فرخ سیری
بود گشتند و زبان سنبھا چندکہ بمردم بدزبانی میکرد قطع ساختند ' وسید قاسم کوتوال را
کشت و تزلزلے بمردم راہ یافت کہ الحفیظ گویاں می رفتند اسباب نزاعی کہ اول میاں
باشاہ و وزیر درمیان آمد تجویز دیوانے تن بنام چھبیلہ رام ناگر و صدارت کل بنام افضل

خاں استاد خود بادشاہ غائبانہ قطب الملک کہ وزیر بود نمود ' قطب الملک بدہلی رسید
دیوانی تن رابسیف اللہ خان صادق وصدارت رابنام سید امجد خان کہ در عہد خلد منزل
بپایۂ صدارت رسیدہ بود معین ساخت بارۂ منازعت مشتعل شد ' آخر صدارت
بمنظوری بادشاہ ودیوانی بتجویز وزیر مقرر گشت واصلاح گونہ بعمل آمد وچھیلہ رام بہ
منصب چہار ہزاری چہار ہزار سوار وصوبہ داری اکبر آباد یافتہ مرخص شد ' قطب
الملک سید عبداللہ خاں باجناب عالی متعالی بسیار گرم جوشے ہامینمود ومی گفت در ماسہ
برادریم کلاں نواب صاحب اند وما ہر دو خوردیم۔

وچوں اخبار تسلط مرہٹہ مکرر بعرض بادشاہ رسید قطب الملک بجناب عالی گفت
زود رخصت شدہ بتعلقہ بروند یعنی بدکن چنانچہ از باشاہ مرخص شدند خلعت خاصہ
باچارقب طلا دوزی وسرپیچ وچغہ مرصع ومالای مروارید وشمشیر وجمد ہر مرصع واسپ
باساز طلا مرحمت شد ' وبعد رخصت قطب الملک برائے تہنیت بخانہ آمدہ از پنج
خواں پارچہ ودو رقم جواہر وشمشیر وخنجر قبضہ مرصع ودو اسپ ویک فیل رسوم اتحاد بعمل آمد'
سیوای فیل پارچہ وغیرہ گرفتہ درخلوت سررشتہ عہود ومواثیق مستحکم نمود ' وجناب عالی
متعالی کہ بخانہ اش برائے رخصت رفتند چہار خوان پارچہ ودو رقم جواہر ویک اسپ
عربے باساز طلا وشمشیر وجمد ہر مرصع باقبضہ یشم تواضع نمود ' میر جملہ کے برائی
رخصت آمدہ چار سپر تحفہ جوہر دار باگلہائی مینا کار پیشکش آوردہ وبعدہ بہ بدرقہ فضل الٰہی
خود بدولت متوجہ دکن شدند ' واکثر منازل مثل سوار وپیادہ ملاحظہ می شد متصل سرونج
گرز برداران فرمان بادشاہ باقدر میوہ ولایتیں عنایت حضور آوردند ' چنانچہ ہفتصد

روپیہ بکرز برداران و دوصد روپیہ بکہاراں وغیرہ مرحمت شد ، چوں متصل اوجین دو
مقام نمودہ بسیر وشکار مسرور شدند نیلہ گاوی بآسانی تمام شکار شد گوشت اویازدہ من
وچند آثار در وزن برآمد بقراول بیکے خلعت وبقراولان پنجاہ روپیہ عنایت شد سی
والیہائے میوہ وغیرہ ، وعرضی قلعدار سین کہ از بنابر وزیر خاں بود از نظر گذشت ،
درین ایام چندی اثر از ہوا رنج بر مزاج مبارک ظاہر شد بعنایت الٰہی جل شانہ زودی
باستعمال میوہائی مذکور موجب شفا گشت ، براکبر پور دو مقام نمودہ بشکار ماہی متوجہ
شدند وکیل زمیندار بکرائے بادوضرب بندوق وچندوالی میوہ ملازمت نمود متصل برہان
پور رسیدہ باز مقام نمودند ، وبعد از کوچ برہان پور اکثر مردم اہل خدمات متعینہ وغیرہ
منزل بمنزل ملازمت حاصل میساختند ، وبطی منزل نصرت شاغل از کتل فردا پور مظفر
ومنصور بخجستہ بنیاد اورنگ آباد بجائے تخت شش صوبہ دکن است نزول اجلال فرمودند ،
از آنجا کہ اباً عن جدٍ ناسرداران مرہٹہ را پائمال انواع تنبیہ ولکد کوب اقسام تعاقب
ساختہ بودند عالم گیر بادشاہ بچنین کارہا شعور ایشاں راپسند طبع دقت پسند غیور جرأت
دوست خود میداشت ، از ودبدبہ آمد آمد موکب ظفر کوکب اکثر ناسرداران مرہٹہ
خصوص نواح خجستہ بنیاد ہوش وحواس باختہ بخراب ہائے خود ساکت وصامت گشتند۔

جناب عالی متعالی بعد ورود خجستہ بنیاد خطوط محبت ودہشت آمیز واشعار دست
کشی از خود سریہا بہ راجہ ساہو وناسرداران دیگر فرستادید ودر جمیع محالات ومواضعات
وپرگنات صوبہ فوجداران وعمالاں وضلعداران راباستصواب محمد غیاث خان (محمد عباس
خاں) وشیخ محمد اعظم کہ بدیوانی سرکار افتخار یافتہ بود تعین فرمودند ، وبرائی منع اقسام

ابواب ممنوعہ کہ نابیاں کساں داؤد خاں باٰمیزش اشقیا از مسافرین و متر ددین مبلغ ہا می گرفتند پروانہ ہائی تا کید مع سزاولان شدید بجمیع محالات صدور یافت۔

روز سواری نماز جمعہ مردم غربا نالش گرانے غلہ کہ از آمد نے در شکنجہ ہمیں عذاب بودند نمودند ' بداروغہ و دیوان خانہ تاکید شد کہ از کر ڑوہ محچلکا بگیرد والا تغیر خواہد شد۔

ضلعدار یکہ داود خان بمحالات و تھانہ جات مقرر کردہ بود۔ آنہاں فوج مرہٹہ رار وکش کردہ قریب بست لکھہ روپیہ از جمیع محالات جاگیر داران وغیرہ بطریق ضلعداری وصول نمودہ کلمہ شما بخیر و ما بسلامت نصف لی و نصف لک گفتہ معترض آنہاں نمی شدند ' متصدیاں وکفایت شعاران سرکار خصوص مثل کھیم کرن نام کے از تغیر شیخ محمد اعظم بوالا پایہء دیوانے رسیدہ وموافق مرضی کاہارا متمنی می نمود این مقدمہ بعرض رسانید چنانچہ نہایت بے دماغ شدہ برائی انہدام بنیان چنیں بدعت او ورتق و فتق محالات و تھانہ جات محمد غیاث خان کہ داروغہ توپ خانہ بود و کھیم کرن دیوان سرکار خود را بافوج شائستہ و توپ خانہ بائستہ بطرف شاہ گڑہ وانبڑ وغیرہ روانہ نمودند ' وبعضی مرہٹہ تھورات وغیرہ کہ در نواح نیوسہ جاگیرات داشتہ جمعی فراہم آوردہ واز قوم بنجارہ ہا کہ اکثر گڑھی ہائے پٹھ پر تو روشیو گانو وغیرہ می نمودند ' وآمد آمد چند ناسرداں از طرف احمد نگر بارادۂ باطلہ بعرض رسید ' بمجر داستماع ہمیں تائید قوی مطلق وہمعنانے اقبال دولت بتاریخ ہفتم شہر شوال سنہ دو جلوس (فرخ سیر شاہ) تخمیناً باشش ہزار و پنج ہزار پیادہ و پانصد جزایر و بیست ضرب رہکلہ طرف مونگے پٹن متوجہ شدند ' دو مقام کنار گنگ متصل پٹن نمودہ از بند و بست آنجا خاطر جمع کردہ طرف شاہ گڑھ وامرتی نواح

پرتو رعبور و مرور نمود ' ذی الحجه سنه دو داخل خجسته بنیاد شدند ' از دبدبه نام نامی وصولت اسم سامی آنقدر رعب بود که ناسردارانے تاب نداشتند که مقابل لشکر ظفر اثر شوند یا نبرد آرای بافواج نصرت امواج نمایند گریز را مایه ءحیات ومافیها دانسته از دور فرار اختیار می نمودند۔

بعد نزول خجسته بنیاد و آمدن محمد غیاث خان و کھیم کرن بلده گاه گاه بر مسافرین ومترددین وقافله هائی دور دست رد شروع دست انداز یها می نمودند ' چنانچه چندی از سوداگران سورت و گجرات بار ابه های اجناس به اورنگ آباد می آمدند و محمد ابراهیم تبریزی بخشی و وقائع نگار بکلانه ازانجمله بوده ' به اکثر بمرتبه شهادت رسید و چند ارابه های سواری زنانه مردم که از برهان پور می آمدند متصل کولیگانوں پرگنه اودلگانوں بغارت رفتند ' و دو سه سوداگر مغل ایرانے که جنس چھینٹ بندرو وغیره از حیدرآباد می آوردند چند کروه شاه گڑھ پایمال نهیب اشقیا شدند ' زمین دار دیوگڑھ سلسله جنباں رسوخ قدیم شد یک ڈور آهو که نسبت باهواں دیگر رنگے بسفیدی داشت ' با چار قلاده پوز وتحائف دیگر ارسال داشت فوجدار پٹن ماهی کلاں که کے یک من بست آثار بوزن آمد هدیه فرستاد ' جشن ختنه صاحب زادهٔ بلند اقبال میر محمد پناه فیروز جنگ بهادر و میر احمد ناصر جنگ بهادر بآئین بهیں وکمال تزئین آرایش یافته قریب صد خلعت بمردم رکاب مثل محمد غیاث خان داروغه توپ خانه و میر مرزا خاں بخشے وسایر و کھیم کرن دیوان وسعد الدین خان میر سامان واهل خدمات بلده مثل قاضی مسعود خان وغیره وغیاث الدین خان داروغه جزائیر برداراں وتوپ خانه جنسے وخوش خبر خاں وسید خواجه خان وعمر خاں وغیره عمده های رکاب لطف شد ' وشادیانه بالای بهر گل بلند آوازگشت۔

از آں جا کہ مزاج نظافت وسلامت امتزاج درکمال عدالت مصروف قدر شناسی ومراتب حفظ الغیب وضیع وشریف بود حیدر قلی خان بعلاقہ دیوانی بادشاہی وغرور توسل واتحاد میر جملہ کہ تصرف بمزاج بادشاہ داشت طرفہ بازار سخت گیر یہاوز جرو توبیخ بمتصدیان وکڑوڑیان وغیرہ گرم کردہ بود نہایت برہم شد در دیوان خانہ طلبیدہ زبانے محمد غیاث خاں وسعید الدین خان خانساماں حکم شد کہ ازیں کردار ناثواب وخودسریہائی بے حساب باز آید والانتیجہ نیک نخواہد دید خبر شرط است ' باریاب حضور نشد از بیرون مرخص گردید ازیں احکام حیدر قلی خاں مثل مار برخود پیچید واز بدوضعی ہا دست نکشید۔

ودر ہماں ایام خبر انتشار اشقیاء در نواح جالنہ پور بعرض رسید ' اول بہادر خاں عرف ابراہیم خاں بافوج نمایاں تعین آں طرف شدند ' من بعد رایات ظفر آیات باہتزاز آمد وحیدر قلی خاں ہم بعد دو سہ روز بتحمل سامان وسایر وتمام طرفہ دوکانے برخود چیدہ بود ' وعجب گفت وشنود داشت ملحق رایات گردید ' ودو روز درکوچ باجمعیت ہمراہین خود برائے مجرا ایستادہ بجاں فشاں خاں میر تزک حکم شد بار مجرا ندہد بے آنکہ دولت ملازمت حاصل نماید بخفت تمام مراجعت بلدہ نمود ورایات ہم برہماں وادی مظفر ومنصور داخل بلدہ گشتہ ' یوسف بیگ نامی را مبارز خاں صوبہ دار حیدر آباد باتحایف وہدایای آں دیار مثل چھیٹ ہای قلم کار وظروف شیشہ وچینی آلات وغیرہ فرستادہ ملک عنبر دار الامارت نوکھنڈہ بلدۂ خجستہ بنیاد ودروازہ ہائے کلاں کہ الحال بہ بہر کل خورد وکلاں شہرت دارد وتالاب ومسجد جامع وعمارت طویلہ کہ زبان زد مردم است احداث نمودہ وگاہ گاہی برای سیر وشکار در قلعہ دولت آباد می آید بمرور

ایام چند طبقہ نوکھنڈہ از صدمہ برق ضائع شدہ سہ طبقہ باقی بود جناب عالی متعالی دو طبقہ دیگر کہ اسلوب نداشت مسمار نمودہ ہر یک طبقہ کہ الحال بجائے نہ خانہ موجود است طرح عمارتی انداختند با تمام نرسیدہ بود کہ نہضت دار الخلافہ دہلی رونمود، حسین علیخاں در بلدہ رسیدہ عمارت مذکور را با تمام رسانید، بعد جنگ عالم علیخان کہ بلدہ فاخرہ بفروغ قدوم میمنت لزوم زینت وارایش یافت عمارات ساختہ حسین علیخان منظور نشدہ مسمار نمودہ، عمارت کلاں دورویہ بادو نعمت خانہ ہائے کلاں تعمیر فرمودہ مسمی بخلوت کلاں نمودند، و در محل سرا ہم بعض عمارت تعمیر یافت۔

در موضع ناگر پرگنہ انتور کہ قلعہ کوہی استحکامے دارد واز بلدہ مسافت بیست وسہ کروہی واقع است اشقیاء قلعہ کلی باستحکام تمام ساختہ مسکن و مقر خودہا نمودہ بودند وذخائر اسباب جنگی از قسم سرب و باروت وغیرہ کہ از مدتہا آبادہ داشتند در عمل داؤد خان اکثر تاخت و تاراج دور ونزدیک نمودہ بہ ہماں قلعہ می خریدند، ونظر باستحکام آن مکان کسان داؤد خان در اغماض میزدند، کنکاجی و سنبھاجی نامی سرداران اشقیاء کہ نواح نصرت پور وراجدیہر را تاختہ بقلعہ مذکور آمدند ورانوجی ناسردار کہ بانا مبردہا مناقشہ داشت نیز با جمعی آمدہ بساط منازعت وخشونت گسترد، چنانچہ قریب ہشت ہفت ناسردار ودہ پانزدہ ہزار سوار مجتمع شدند، کالیو نامی کہ سابقاً کمایش چند پرگنہ داشت واز چندی تغیر شدہ بامید بندگی جناب عالی ہمراہ محمد انوار خاں ضلعدار انتور و بیضا پور و پھول مری تقدیم خدمت مینمود، کالیو باستدعائی رانوجی محمد انوار خاں را باعانت وکومک را نوجی کہ این ہم بانوار خاں در اخلاص میزد ترغیب وتحریص تنبیہ مدعیانش نمود چنانچہ محمد

انوار خان را باعانت واتفاق آنہا روانہ پھولمری گشت ' در اثنائے راہ خبر مصالحہ واتفاق ناسرداراں کہ باہم بساط مخالفت چیدہ بودند رسید محمد انوار خاں کہ طاقت مقابلہ جمعیت بے حمیت نداشت رجع القہقری نمودہ ' از راہ مشورت بعضی ناقباحت اندیشان ہمراہی خود کالیو مذکور را کہ از مدتے گویا در ذیل ہمراہیانش بود غافل ساختہ دستگیر نمودہ ' چوں خبر دستگیر ساختن او بانبوہ نکبت پژوہ اشقیاء رسید ہمانوقت باہم اتفاق نمود۔ قریب سہ ہزار سوار یکا یک بر سر محمد انوار خاں ناتجربہ کار تاختند ' ومحمد انور خاں وغیرہ کہ فی الجملہ سامان وتردد وتلاش داشتند دفعتاً حواس باختند ' چنانچہ کالیو جی را از قید برآوردہ محمد انوار خاں را مقید ساختہ بقلعہ مذکور بردند، ازیں جرأت وجسارت از ہر طرف فتنہ خوابیدہ بیدار شد و ہر جانبے آثار فساد نمودار گشت، چوں خبر بعرض جناب عالی رسید بے توقف لمحہ ولحظہ بہادر خاں عرف ابراہیم خاں برادر مراد خاں (پنی) را با چار ہزار سوار و دو ہزار پیادہ برقنداز وغیرہ برائے تنبیہ وگوشمالی آں گروہ ضالین تعین فرمودند، ابراہیم خاں از ایلغار بسر وقت کفار متصل بلاس رسید، جمعیت ہمراہی ابراہیم خاں سیوم حصہ شقاوت پژوہ نبود ' شدت باد باراں اسلحہ کارزار را بیکار ساخت، اشقیاء بہیئت اجتماعی قریب پانزدہ ہزار سوار مقابل ابراہیم خاں رسیدہ بجنگ پیوستند وخاں مذکور را محصور کردہ عرصہ نبرد بسیار تنگ ساختند، ابراہیم خان پائے استقامت افشردہ برائے کومک معروض داشت، چنانچہ تمام فوج ظفر موج سرکار وجمیع متعینہ پادشاہی بسرداری نونہال حدیقہ اقبال والانسب عالی گہر محمد غازی الدین خاں بہادر مہین پور ریاست را شروع سال نہم از عمرش بود باتالیقی محمد غیاث خاں کہ داروغگی توپخانہ ہم داشت ومیر

مرزا خان بخشی بہمت عالی نصرت وتائید قوی مطلق مرخص فرمودند ہراولے بعہدہ اباجی ملائکہ مدارکہ وشرزہ خاں غیاث الدین خان داروغہ توپخانہ جنسی وجزائر اندازاں واسفندیار بیگ وغیرہ ' وچنداولی بذمہ عمرخان ومیمنہ بصوابدید میر حسن برادر میر مرزا خان بخشی، ومیسرہ بکاردانی خواجہ خان وخوش خبرخان وغیرہ قرار یافت، محمد عنایت خان درخواصی نونہال حدیقہ اقبال نشستہ باتفاق میر مرزا خان تمشیت کار ہامی نمود، فوج ظفر تمثال بجناح استعجال بسروقت اشقیائے خذلاں مآل رسید بمجرد اتصال، باوصفیکہ قریب دہ پانزدہ ہزار باچندنا سرداراں بودند چوں بنات النعش ازہم پاشیدند ابوجی نامی سردیسمکھ قصبۂ سیز از گریز فکر یہا گاہے دراطاعت مردم پادشاہی بود وگاہے راہ رفاقت ہمراہی می نمود، درانوقت باصلاح مواد فساد اشقیاء بہماں مجمع رسیدہ بود طاقت قیام وقدرت قعود درخود مفقود دیدہ مشورت ومصلحت گریز وفرار بانا سرداران کفار نمود، ویکروز بہزار صعوبت ودل باختگی مقابل فوج ظفر موج شدہ داد جنگ گریز داد، روز دوم راہ ہزیمت پیمودند بنگاہ بااسپان بسیار غنیمت بہادران اسلام گشت ، باوجود شدت باراں وکل ولائے بے انتہا قلعچہ مذکور رانہیب وغارت وفصیلش رامسمار نمود، دست از تعاقب برنمیداشتہ در ہر منزل اکثرے بواصل جہنم می شدند وبسیاری از مادیاں وگاؤ وغیرہ غنیمت ساختند ، وہمیشہ ہراول فوج ایں طرف چنداول آنہا راتنبیہ واقعی می نمود۔ وفتوحات پے درپے نصیب غازیان اسلام می شد ' قریب ہشتاد کروہ چنیں تعاقب کہ فرصت دم زدن نمی دادند وہر روز جمع کثیر رابجہنم می فرستادند واسپاں وگاواں وغیرہ اسباب دست خوش اصحاب جہاد می گشت ، آنہا بحدے مغلوب ومنکوب

گشتہ نقد حیات را از مغتنمات دانستہ در درہ ہائے قلب وکوہ ہائے دشوار متفرق شدہ خزیدند کہ باز سر فساد برداشتن نتوانستند، دو زنجیر فیل خوب با چند شتر و قریب دوصد اسپ مادہ وغیرہ وآفتابہا گذاشتند، فوج ظفر موج با فیال وغیرہ اسباب غنائم طبل فتوحات را بلند اوازہ ساختند مراجعت سراپا نصرت رونمود ' وہر جا کہ بہ مسکن ومقر اشقیاء می دید ومی شنید نہبت وغارت کردہ گڈھی ہا مسمار می نمود ' وہر سو در فوج ظفر موج ہمیں خیال نقش بست طرفہ زلزلہ در ارکان ثبات اشقیاء وعجب تسکین باضطرار عمالان ورعایائے منقاد رو داد، محمد غیاث خان ومیر مرزا خان باجہاں جہاں مبارکی وعالم عالم فرخندگی بعد حصول دولت ملازمت تقریباً التماس نمودند کہ صاحبزادہ بلند اقبال بخطاب مستطاب غازی الدین خاں بہادر سرفراز اند اول مرتبہ بیمین سرداری ایشاں چنیں فتح نمایاں کہ مقدمہ فتوحات بے اندازہ است بجلوہ ظہور رسید امید فدویانست کہ بخطاب فیروز جنگی کہ ضمیمہ غازی الدین خاں است ممتاز شوند ' فرمودند انشاء اللہ تعالی بحول قوۃ الہی از قوۃ بفعل می آید، چنانچہ بعد چندے فرمان بادشاہ عز صدور یافت گلچین حدیقہ فیروزی گشتند ' انصاف اینست کہ چنیں فتحے کہ در وقت عالمگیر بادشاہ ہم کم اتفاق افتادہ، وچنیں غنیمتے کہ افیال واسپاں بیشمار بدست آمد کم دست داد ' اگر عہد بادشاہ جہاد دوست قدر شناس می بود چہ ابواب قدر دانیہا ونوازشہا کہ بر روئے مجاہداں نمی کشود۔

ودر ہماں ایام آبلہ بسینہ بے کینہ مبارک بورم قرحہ انداخت وروز بروز باز دیاد وجع وورم بیقرار میساخت ' اکثر حکما ومشیر وجراحاں کہ مرہم می گذاشتند وتدابیری نمودند مفید نمیشد واندمال نمی یافت، بوہر تازہ از گجرات وارد بلدہ گردید گویا بحکم شافی

حقیقی با صلاح ہمیں قرحہ رسید، بوسیلہ بازیافتگاں محفل بجرأت تمام معروض داشت کہ مچلکا می دہم اگر بدو پٹی مرہم اصلاح نشود مجرم باشم ' جناب عالی التماس او قبول نمودند ، نفع پٹی در ہفت ہشت روز ظاہر شد ' ودر عرصۂ بست روز گویا نبود، بوہرہ را بمیزان عنایت سنجیدند پنچ ہزار و چند صد روپیہ کہ بوزن آمد مع خلعت سرفراز ساختند ، ایں مژدہ علاوہ چنیں فتح نمایاں سامعہ افروز عالم و عالمیاں گشت نہ روز جشن عالی تزئین یافتہ ، انواع روشنی و تقسیم الوان طعام بتقدیم رسید ' عالم دامن درمن گلہائے تمنا از حدیقہ عنایت چیدہ وجہاں کامیاب اقسام مطلب و مقصد خود کردید ، واضافہ خطاب وجاگیرات وقریب صد خلعت بوضیع وشریف مردم رکاب متصدیاں ومتعینان بلدہ ومردم محل مرحمت شد ' واکثر مثل محمد غیاث خاں وابراہیم خاں ومیر مرزا خان بخشی وسعید الدین خاں خانساماں وغیرہ بعنایت جواہر واسپ واضافہ وخطاب مفتخر شد ہ، سمند آرزو را بہ ہمسر میدان سرور کردند ۔ افیال وبعضے اسپاں خوب ہمراہ میر مرزا خاں روانہ حضور گشت ۔

جناب عالی را از روئی علو مرتبت وسموء منزلت توجہی با حوال وافعال وقائع نگاران واخبار نویسان وہرکارہ ہائی بادشاہے نبود لہذا اچنیں واسوختگی ہا بھگوتے داس نام نائب بہاسکر راؤ ہرکارہ صوبہ خجستہ بنیاد بمنیب خود کہ در حضور بادشاہ بود ' کیفیت چنیں شکست مرہٹہ ہای کافر ماجرا کہ از فتوحات غیبی تواں شمرد بہ عکس وخلاف واقع بایں طور کہ قریب یکہزار افغان بکتر پوش ہمراہی ابراہیم خان عجب تردد نمایانی نمودند وناموس کار ہای بادشاہی را چنانچہ باید نگاہداشتند والا کار از دست رفتہ بود مرقوم ساخت

حال آنکہ ابراہیم خان در محاصرہ آنہا زندانی بود ، ہر جانبازی وتلاش کہ بعمل آمد ازفوج سرکار دولت مدار بعمل آمد ، وکیل سرکار عالی کہ در حضور بادشاہ می بود بجنس افراد اخبار مرسلہ بھگوتی داس را باز پس فرستاد ، چون بملاحظہ جناب عالی درآمد نہایت بے دماغ شد بمحمد غیاث خان فرمودہ کہ ہرکارہ بے حیاء ناکارہ تمام محنت فشردہ ما وفوج مارا برباد داد وسزاولاں شدند ، فرستادہ اورا از خانہ اوکشیدہ بیارند ودرجلوخانہ خوب زیرتازیانہ گیرند وبتدارک اخبار تراشیدہ اوریش وبروث اورا بہ پیشاب تراشیدہ وتشہیر سازند ، چناچہ سزاولاں از خانہ کشیدہ آوردند ودرجلوخانہ تنبیہ واقعی نمودہ خرسوار ساختند **نعوذ باللہ من غضب الحلیم.**

بعد نظر گذشتن افیال واسپان غنایم کہ مصحوب میر مرزا خان ترسیل یافتہ بود بادشاہ خلعت خاصہ وسرپیچ مرصع گراں بہا واضافہ پانصدی ذات پانصدی پانصد سوار بغازی الدین خان بہادر مصحوب گرز برداراں مرحمت فرمودند درباغ فرمان باری رفتہ بآداب معمول گرفتہ ہزار وپانصد روپیہ دو خلعت بگرز برداران لطف نمودند ، متصدی بندر سورت دو آئنہ قامت نما باتحایف دیگر ارسال داشت مقبول و مستحسن افتاد۔

سابق مرقوم شدہ کہ ابوجی زمیندار بقابوجوئے ہاگاہے بروساء اسلام می ساخت وگاہے بہ ناسرداران کفار می پرداخت دراں ہنگام کہ از کھنڈوجی وبہارتیہ سرزنش یافتہ باہزار سوار بوسیلہ محمد غیاث خان دولت مباہات ازحصول ملازمت یافت بمبالغہ ومبادرت معروض داشت کہ کھنڈوجی مذکور درموضع ماہور تعلقہ بکلانہ کہ درآں وقت سلطانپور دادہ نذر بارہم در تصرف سرکار نبود وگڑھی احداث نمودہ ومسکن متعلقان

خود قرار دادہ وتاخت وتاراج قوافل مبارک بندر سورت واحمد آباد گجرات مینماید'
وتمام آن ضلع لکدکوب انواع نہیب وغارت واقسام تعدی وجسارت می کند'
سردارے بافوج قلیلے تعین شود ' فدوی جمعیت خاطر خواہ دران نواح بزودی
بہمرسانیدہ نیکو خدمتہا وحسن مجرا بتقدیم میرساند ' چنانچہ عمر خان باہزار سوار تخمیناً باتعین
نام بردہ گشت بہیئت اجتماعی باستعجال شتافتہ وگڑھی ہارا مسمار ساختہ ومتعلقانش رابقید آوردہ
بسرعت سریعہ بحضور رسیدہ مورد تحسین وآفرین گردید وبتجویز منصبی وجاگیری سرفراز گشت۔

چندر سین پسر دھناجی جادو سیناپتی کہ از عمدہ ہائے راج مرہٹہ بود ودر عہد
عالمگیر بادشاہ چہ خیر گیہا کہ باسرداران آنوقت نمی نمود بیاوری طالع دست توسل بدامن
دولت زدہ ملازمت حاصل کردہ بعطائے منصب ہفت ہزاری ہفت ہزار سوار وعلم دادہ
شدہ بضابطہ دکن فرق اعتبار بفرقدین شود ' وہمراہیانش بقدر مراتب بہ تجویز مناصب
وتنخواہ جاگیر سرمایہ افتخار اندوختند ومبلغ بست ودولک روپیہ نواح بہالکی وغیرہ تنخواہ گشت
عزت بیگ خان بہ نیابت فوجداری کرناٹک حیدرآباد سرفراز شدہ باہزار سوار ودیگر
سرانجام روانہ تعلقہ گشتہ باعبدالنبی خاں فوجدار معزول جنگ نمودہ شکست فاحش خوردہ'
چناچہ برای تنبیہ وتدارک آن رایات عالیات بطرف کرناٹک تا قصبہ ابتداء وانتہا
نمودہ بود کہ خبر تقرر صوبجات دکن بنام حسین علی خان اشتہار یافت ومخفی عریضہ وکیل در
باراز نظر گذشت لہذا ازاں برمراجعہ بخجستہ بنیاد شد۔

وبعد چندروز فرمان بادشاہ فرخ سیر مشتمل برطلب حضور وتقرر صوبہ داری دکن
بنام حسین علی خان امیر الامراء ضمیمہ میر بخشیگری وسند نیابت ونظامت وحراست خجستہ

بنیاد کہ پائے تخت ملک دکن است بنام نجابت خاں صوبہ دار برہان پور ومتصد یگری
محالات ومقدمات مالی بنام حیدر قلی خاں دیوان دکن معہ مہر مصحوب شیخ نجم الدین
ونگاہداشت یکہزار ودو صد سوار بسراسری سی وپنج روپیہ وتنخواہ آن بر حیدر قلی خان رسید '
چنانچہ من بعد جناب عالی متعالی اواخر صفر سنہ دو جلوس با تمام جمیعت متوجہ دار الخلافت
شدند ودر برہان پور چند مقامے فرمودہ خواستند کہ از آنجاہ انتہاض بہ عمل آرند در اثناء
راہ خبر رسید کہ کنکاجی نام شقی با پنج ششہزار سوار بیجا گڈھ عرف کھڑکون را محاصرہ نمودہ
باستعداد تنبیہ او پرداختہ بحول وقوۃ قوی مطلق روانہ شدند ' نام بردہ بمجرد استماع
قریب بودن لشکر بمنازل طویل اختیار فرار نمود وامیر الامراء آخر جمادی الاولی سنہ سیوم
از دار الخلافہ روانہ دکن گشت ' ہر دو امیر کبیر بفاصلہ دو کروہی از ہم گذشتند ' امیر
الامراء ایمائے بملاقات نمود جناب عالی متعالی بپاس مرضی بادشاہ وننگ نظر عزل
ونصب قبول نکردہ کوچ بکوچ داخل دار الخلافہ شدند۔ سید عبد اللہ خان قطب الملک وزیر
تا بارہ پلہ استقبال نمودہ برای ملازمت بادشاہ بردہ ' بادشاہ بسیار کلمات عنایت فرمودہ
خلعت خاص با چارقب مرحمت نمودند ' قطب الملک بخانہ آمدہ کلمات عذر خواہی ہا بہ
مبالغہ بہ زبان آوردہ کہ تمام وزارات از شماست تا بہ صوبیداریہا چہ رسد ' برائے رفع
بعضے مجہلہ ہا رفتن امیر الامراء ضرور شدہ حالا ہر صوبہ کہ بخواہند حاضر است ' بعد
استماع مراتب زبانی قطب الملک جواب ہمہ کلمات ہمیں قدر فرمودند بہ بلفضلہ آنچہ
مے فرمایند بسلامتی صاحب مافوق آن متصور است ' چوں صحبتہائے نفاق میر و وزیر
بافراط تقریر وتحریر بمعاینہ رسید روز بروز ازدیاد اشتعال نایرہ فتنہ وفساد در حضور بتحقیق

انجامید از حداثت سن بمزاج لوچ امتزاج باقسام سیر وشکار بود ونواح سنبھل مرادآباد انواع شکار ہا داشت ونسبت بصوبہ داری ہائے دیگر بخوش ہوائی ہم مسلم الثبوت بود ' چنانچہ ابوالفضل در جلد دستور العمل اشعاری باں مینماید ومیگوید کہ کرکدن ہم دران شکارگاہ بہم میرسد وہیچ شکارگاہ درصوبہ دہلی بایں وسعت نیست ۔ لہذا مصلحتاً فوجداری سنبھل مرادآباد مع بعضے محالات دیگر کہ بفوجداران سابق نمی شد قبول فرمودند۔

اگرچہ مقصود اصلی ازاین کتاب تسوید احوال وآثار جناب مستطاب است لاکن برائے انتظام وارتباط سلسلہ اخبار واستحکام وانضباط سررشتہ وقائع حضور کہ باہم منوط ومخلوط است ملحوظ داشتن ضرور شد ' واحوال صوبہ داری حسین علیخان وچوتھا مرہٹہ کہ مقرر کردہ بدعت اوست واکثر ضوابط وروابط برباد دادہ اونیز لازم افتادہ ' لہذا عنان اشہب قلم اجمالاً بترقیم امور عظیمہ ضروری معطوف میسازد۔

بعد روانہ شدن جناب عالی متعالی بہ تنسیق وتنظیم دکن ہر روز رنجش وکدورت خاطر عاطر بادشاہ ووزیر ومیر بخشی ازدیاد بود ، وازطرفین انواع ناخوشیہا رومی نمود ، دریں ضمن اخبار خودسری ہائے راجہ اجیت سنگھ مکرر بعرض رسید بلکہ شہرۂ آفاق گشت، امیر الامراء حسین علی خاں کہ میر بخشی وسپہ سالار بود افتتاح ایں مہم بعہدہ خود قبول نمودہ۔

احوال اجیت سنگھ اجمالا ایں کہ بعد رحلت بادشاہ عالمگیر از جادہ پا بیروں گذاشتہ باحداث وتعمیر بعضے بت خانہ کلاں وتخریب اکثر مساجد ودر منع اذاں کوشید، ودر تعلقات زمینداری خود از منع گاوکشی جرعہ ضلالت چشید، خلد منزل بعد جنگ اعظم شاہ بنابر مہم کام بخش توجہ بہ تنبیہ وگوشالی آں مضل خیال نمودہ کہ اخبار شورش وفساد گروہ

ضلالت پژوہ آشوب جہاں سر گردید باز در اغماض آں عازم تنبیہ فرقہ ضالہ شدند '
چنانچہ مجمل بقلم می آید بعد فوت خلد منزل گروہ مذکور زیادہ از سابق خودسری ہا بافراط
رسانید، امیر الامراء تادیب وسرزنش ایں کافر فاخر ذمہ ہمت خود ساختہ بافوج سطوت
چنیں سردار ہوش وہواس باختہ حلقہ بگوش وسر براطاعت وانواع عذر خواہی واجرائے او
امر ونواہی واحکام پادشاہی گذاشتہ، وبتعمیر مساجد وتخریب معابد پرداختہ، ہدایا وتحف
پیش امیر الامراء فرستاد، ومعرفت وکلاء ملتمس عفو جرائم گشت، حسین علی خاں امیر الامراء
استدعائے ملاقات کردہ صبیہ اورابرائے بادشاہ درخواست نمودہ بعد ردوبدل (بسیار)
صبیہ خودرا برائے بادشاہ معہ پیشکش لائق وفرستادن پسر جہت ملاقات قبول کرد، چنانچہ
شائستہ خان خالوی بادشاہ را برائے آوردن صبیہ اش معین ساختہ امیر الامراء خودرا
بحضور رسانید، ہر دو برادر بمعاینہ اقتدار میر جملہ کہ بادشاہ نائب دستخط خود کردو عالمے را
از منصب وجاگیر وخطاب کامیاب می نمود، واز دفتر وزارت بدون پیشکش کہ برائے
وزیر دریں چند بقال مدار المہام مقرر می کرد، وبرآمد کار ہا نمیشد وباہم انواع ذخائر
ناخوشیہا وکدورت ہا می اندوختند، ومیر جملہ بغرض پیش آمد خود اقسام شکایت سادات
وارادۂ فسادات بعرض بادشاہ می رسانید، وبادشاہ ناتجربہ کار راغریق بحر وساوس وافکار
می ساخت، چنانچہ شب وروز نرد تدابیر دستگیر ساختن می باخت، بفحوائے "التقدیر
یضحک علی التدبیر" سود مند نیفتاد۔

می گویند کہ بادشاہ بنا بر عہد وپیماں اطلاع بسادات میداد، ہر قدر اسباب
دنیاداری پیش حرص وطمع بیش از پیش نظر بسیر حاصلی وافزونی سپاہ ومزید قدرت ودستگاہ

امیر الامراء دندان طمع تیز نموده صوبه داری دکن ضمیمه بخشیگری بدستور ذوالفقار خان درخواست نمود که وجهه نصفے از داود خاں مقرر کرده سند نیابت بفرستد وخود در حضور باشد، مرضی بادشاه بتلقین میر جمله آنکه امیر الامراء خود بدکن برود تا هیبت اجتماعی سادات از هم باشد، ردوبدلها بطول کشید وصحبت هائے بے مزه بے نهایت تلخی وشوریئے انجامید حتی که هر دو برادر ترک آمد ورفت دربار نمودند وبنگاهداشت پیاده وسوار جادهٔ خودسری پیمودند ' آخر قرار یافت که اول میر جمله که مایه فساد مزاج بادشاه بود بصوبیدارے تهته مرخص شود ' ومن بعد امیر الامراء بشرط اینکه عزل ونصب جمیع خدمات تعلقه دکن از جز تا کل حتی قلعداریها بقبضه اختیار من باشد روانه دکن گردد' چنانچه میر جمله را خلعت صوبه داری تهته داده مرخص ساختند وکرهاً مطالب صوبه امیر الامراء پذیرا نموده رخصت دکن نمودند آخر جمادی الاولی سنه سیوم جلوس مطابق سنه یکهزار ویکصد وبست و هفت هجری امیر الامراء براه مکندره روانه دکن شد میر جمله بعضی کوته فکریها بوقت روانه شدن تلقین بادشاه نموده بود وصمصام الدوله اطلاعے داشت' چنانچه مخفی فرمانے بخط خاص به داؤد خان افغان پنی که از وقت عالمگیر بادشاه نامی به تهوری داشت وهمیشه نزد محبت باسرداران مرهٹه می باخت ومدتے به هدایت ذوالفقار خان نظامت صوبه جات دکن سر انجام نموده بود ' دران هنگام صوبه داری گجرات احمد آباد تمشیت می نمود فرستاده که در دار السرور برهان پور بماند واجتماع فوج وناسرداران مرهٹه نموده حسین علیخان امیر الامراء را از میان برداشته انتظام مهام صوبه جات دکن نماید ' چنانچه نامبرده ها برهان پور رسید وسدراه شده مستعد جانفشانیها گردید ودر منزل مشهور نزدیکے دریائے

نربدا مرزا حسین علیخان امیر الامراء ازین ماجرا مطلع شده خط اشتیاق بانواع وفاق بداؤدخان مفید نیفتاد وروز بروز منزل بمنزل اخبار ازدیاد مواد فساد و بنیاد مخاصمت مستحکم گوش راپر میساخت ، باوصفیکہ امیر الامراء پنج شش کروہی بلدہ نزول نمودہ داؤدخان از بے اعتنائی تمام اندرون شہر کوس جلادت میزد ، بنیا نام سندھیہ نا سردار عمدہ مرہٹہ را شاہ عالم بادشاہ بہادر شاہ بمنصب ہفت ہزاری ہفت ہزار سوار و جاگیرات چند سیر حاصل دادہ در سلک بندہ ہائے بادشاہی منسلک ساختہ بود باچند مرہٹہ نامی منصبدار متعینہ دکن ظاہراً بقصد ملازمت امیر الامراء و باطناً برائے کومک داؤدخاں نزدیکی بلدہ قیام داشتہ تماشائے غالب و مغلوب وانتظار قابومی کرد ۔ امیر الامراء زبانی متہور خان خویشگی وشیام سنگھ نام راجپوت معتبر اقسام پیغام التیام گفتہ بجہت استمالت نزد افغان جاہل کہ زیادہ از دو ہزار سوار نہ داشت فرستاد اصلاً گوش نکرد ، شیخ نجم الدین نامی کہ افغان اعتقادے باو داشت باچند مشایخ وسکنائی معتبر بعجز والحاح گفتند کہ از بودن اندرون بلدہ تاراجی بلدہ است متصل بہادر پورہ کہ دو کروہی غرب رویہ بلدہ است منزل باید ساخت ، ویکجانب آباد پورہ قرار دادہ طرف دیگر بحفر خندق باید پرداخت گوش نکرد ، بار دیگر زبانی بسالت خان اعظم شاہی را فرستاد پیامہائے موالات الیتام واقسام وعدہ ہائی جاگیر بشد ومد تمام در استمالت او افغان جہالت تواماں پا از دائرہ جہل وتہوری بیرون نگذاشت فردائے آن کہ برائے طرفین کم از فردائے قیامت نبود امیر الامراء بآراستگی وترتیب فوج خود کہ قریب ہزدہ ہزار سوار وہفتاد فیل کجبال موجود داشت روز دوشنبہ ہشتم رمضان سنہ یکہزار و یکصد و بست وہفت ہجری سوار شدہ نزدیک زین پور کہ

مابین شہر و بہادر پورہ واقع است منزل نمود۔ امّا بارکان ثبات تمکین داؤد خان تقرر چنیں فوج سنگین اصلاً تغیرے راہ نیافت واز جائے نجنبد ، امیر الامراء تمام شب با حتیاط گذرانیدہ صبح بتسویہ صفوف پرداختہ درمقابلہ اش ایستادہ ، خان تہور نشان ہیرامن بکسریہ را کہ مدار مہمات ملکی ومالی خانہ اش بود بمجادلہ چنیں سردار نامدار تعین نمود ، از طرفین جنگ توپ وتفنگ عرصہ ناموس وننگ را گرم ساختند درین ضمن ہیرامن از تیر بندوق کشتہ شد واز بارش بیوقت آلات توپ خانہ امیر الامراء از کار رفت ، یکا یک داؤد خان کہ گویا مترصد ہمیں وقت قابو بود باسہ صد چہار صد افغان پنی میر سیف الدین علی خان ومیر مشرف ورستم خان ویوسف بیگ داروغہ توپ خانۂ ہراول امیر الامراء مثل شیر غرین وفیل دمان حملہ نمود وبیک دم زدن کار داروغہ توپخانہ ورستم خان را آخر ساخت وطرفہ زلزلہ در ارکانِ ثبات افواج امیر الامراء انداخت آشوب قیامت قائم گشت وآثار رستخیز ہویدا گردید ، پیغام سہام دست خود بہر کہ میفرستاد فرصت دم گرفتن نمیداد ، بسالت خان ومنو خان وستایش خاں جان بجہاں آفریں تعالی شانہ سپردند ، وعالم علی خان برادر زادۂ امیر الامراء باوصفیکہ حداثت سن داشت چہرۂ ہمت بگلگونہ زخم ہا آراستہ طرفہ تلاش جوانمردانہ نمود۔

دریں تلاطم مرد آزمائی اکثری از افواج امیر الامراء عار فرار اختیار نمودند وزیادہ از چہار صد پانصد کس وچند سردار فیل سوار نماندند قریب بود کہ نسیم فیروزے بر پرچم اعلان افغان وزید کہ ناگاہ گلولہ جانکاہ کجبال چناں بسرش رسید کہ باز از جانجنبید ، امیر الامراء شادیانہ فتح نواختہ سرش را بالای نیزہ ونعشش را بر فیل کردہ در تمام لشکر

گردانید ، ودست ازنہب وغارت وتعاقب گریختہ ہاباز داشتہ ہمانجامنزل فیروزی شامل نمود ، وچند مقامے در برہان پور کردہ بجستہ بنیاد کہ پائے تخت صوبہ جات دکن است داخل شدہ بہ انتظام مہام پرداخت۔

اگرچہ از جنگ داؤد خاں رعبے دردلہائے مردم راہ یافتہ بود لیکن از ناخوشیہائے بادشاہ بروساء وسرادران دکن متواتر فرامین عدم اطاعت امیرالامراء میرسید ، لہذا چنانچہ باید نقش درست نمی بست ، وعلاوہ آں کشتہ شدن ذوالفقار بیگ بخشے وغارت رفتن تمام فوج ہمراہی از کھنڈو بہاریہ شد' تفصیلش باجمال اینکہ کھنڈو بہاریہ از ناسرداران عمدہ راجہ ساہو کہ مکاسہ صوبہ خاندیس ازطرف ساہو داشت قلعہ چہ ہائی مستحکم مابین راہ سورت وگجرات احداث نمودہ ازمردم قوافل وتجار چہارم حصہ بعنف میگرفت اگر کسے نمیداد تمام اموال او پامال نہیب وغارت مینمود' باستماع ایں اخبار امیرالامراء ذوالفقار بیگ بخشے خودرا باقریب چہار ہزار سوار ودو ہزار پیادہ برائے گوشمالِ آں فریق ضلال تعین ساخت ، نامبردہ بمنازل طولانی عبور کتل کساری نمودہ داخل صوبہ خاندیس شدہ بسروقت کھنڈو بہاریہ مذکور کہ درنواح گالنہ وبگلانہ باجمعیت قریب دواز دہ ہزار سوار رخت ادبار داشت رسید ، شقی مذکور برسم جنگ دکن گریز نمودہ بطرف کوہ وکریوہ ناہموار دشوار گذار خودرا کشید ، ہرچند ہرکارہ ہانظر بد شواری راہ ہا ذوالفقار بیگ راگفتند کہ مکان وزمان جنگ نیست نام بردہ ازفرط تہور بخاطر نیاوردہ راہ مجادلہ پیمود ، اشقیا پانصد سوار خوش اسپہ درمقابلہ داشتہ باقی بہیئت مجموعی فرار اختیار نمودند ، متہوران ناتجربہ کار دلیرانہ وبیباکانہ ارادہ نمودہ بجلو

یز ہائے مفرط سررشتہ احتیاط از دست دادند ' یکا یک اشقیاء برگشتہ بخت از ہر چہار طرف ریختہ سررشتہ استقامت فوج بخشی را گیختہ ' ذوالفقار بیگ با چند جماعتہ نامدار واکثر مردم بانگ وعار شربت شہادت چشید ' وباقی مردم درلکدکوب جنود پامال نہبت وغارت گشت ' باستماع این خبر موحش اثر امیر الامراء محکم سنگھ مدار المہام خود راکہ سلیقہ سرداری ہم داشت بافوج وسامان شائستہ بامرہٹہ تنبیہ شقی مامور ساخت سیف الدین علی خاں صوبہ دار بامدادش نیز پیوست، ہر دو سردار جدوجہد بسیار در تاخت وتاراج مساکن اشقیاء بعمل آوردند وبہار یہ مذکور پیش راجہ ساہو بستارہ رفت وفوجش متفرق گشت، ہمیں کہ سرداراں مراجعت نمودند باز تہانہ ہائے خود را قائم ساخت وفائدہ مرتب نشد، بعد چندے باز چند سردارے طرف احمد نگر رایت نحوست برداشتہ غارت بقصبہ جات ودیہات دراز ساختند، امیر الامراء محکم سنگھ رابہ تنبیہ آنہا نامزد نمود، اگرچہ نامبردہ تاستارہ تاخت، فاما اندازۂ تدارک شکستہ ذوالفقار بیگ نیافت، اکثر مردم اسناد خدمات عمدہ وجز از حضور بادشاہی می آوردند۔

امیر الامراء بخاطر بیاوردہ دخل نمی داد، حیدر قلی خاں کہ باستقلال تمام سرانجام مہام دیوانی دکن می کرد پیش از رسیدن امیر الامراء درخجستہ بنیاد بتوہم مربی گری میر جملہ روانہ حضور شد، مبارز خاں صوبہ دار حیدرآباد کہ فی الجملہ نام ونشانے داشت برائے ملاقات امیر الامراء آمدہ وملاقات کرد باز بتعلقہ خود رفت۔

تا اینجا احوال تسوید از امیرے کہ ایں فانی بنیاد خاکی نہاد آں را بہ بیاض آوردہ ودیگر احوال از کتبہا مثل سرو آزاد وخزانہ عامرہ وغیرہ اخذ کردہ بہ تکمیل آں می پردازد۔

شاہجہاں آباد میان بادشاہ ووزیر کہ قطب الملک برادر امیر الامراء حسین علی خاں بود ملال خاطر روداد، ومنجر بہ عداوت جانی شد، ناچار امیر الامراء عالم علی خان برادر زادہ خودرا نیابتاً در دکن گذاشتہ خود بارادہ امداد واعانت قطب الملک روانہ شاہجہاں آباد گشت، بمجرد داخل شدن در بلدہ اندرون قلعہ بادشاہی بندو بست خود نمود بتقریب ملازمت بادشاہ مدہوش رادستگیر کردہ یکبارگی بشہادت رسانید، مرزا بیدل تاریخ آں حادثہ عجیب چنیں می گوید۔

رباعی

دیدی کہ چہ با بادشاہ گرامی کردند　　صد جور و جفا ز راہ وفامی کردند

تاریخ چو از خرد بہ جستم فرمود　　سادات بوئے نمکحرامی کردند

القصہ بعد ازاں رفیع الدرجات را بر تخت نشانیدند، باقتضائے دو ماہ از اجل طبیعی درگذشت وتخت سلطنت بجلوس محمد شاہ بادشاہ زیب وزینت یافت۔

ودراں ایام جناب عالی متعالی از حکومت مراد آباد تغیر گشتہ بصوبیداری مالوہ در بلدۂ اوجین اقامت می داشتند، وسادات بارہ در فکر استیصال دولت بے زوال این اقبال مند ازلی شدہ فرمان طلب او از حضور فرستادند، جناب عالی بعد ورود فرمان با مقربان خود مشورت خواستند، محمد غیاث خاں کہ از خیر خواہان واز قدیم الخدمتاں این گرامی القاب بود معروض داشت کہ رفتن حضور بہیچو وجہ مناسب نیست زیرا کہ بادشاہ قائم بغیر وحالات فرخ سیر را در خواب می بیند معہ ہذا از پنجۂ دشمنان زبردست رہائی دشوار خواہد بود اولے اینکہ عبور دریای نربدا کردہ عالم علی خاں را از میان باید برداشت

وریاست دکن راباستقلال سرانجام باید داد و بیشتر گویم وشنوم۔ مصرع:

''شب حامل است ماچہ زاید فردا''

جناب عالی رارائے صواب نمائی محمد غیاث خاں پسند آمد فرمودند۔ مصرع:

''جانان سخن از زبان من میگوئی''

روز دوم آن خطوط بحضور ناظم دکن روانہ کردند وراز خلوت در گنجینہ سینہ سربستہ ماندہ۔ بعد دو سہ روز جناب عالی متعالی بغتۃً بدان سمت عازم گردیدند ' چنانچہ اخبار داعیہ جناب عالی را وقائع نگاران وارباب تحریر صوبہ مالوا داخل سوانح ساختند حتی تادوراہہ منزل بمنزل کوچ بکوچ ظاہراً و باطناً گوش مردم اعلی وادنی آنجارا بخبر آمد آمد دہلی ازغفلت مملو ساختہ۔ غرض برداران را بانعام نقد راضی نمودہ پیشتر روانہ دہلی فرمودہ محفل مشورت خاصہ راشب وروز گرم داشتہ ہرکارہ ہارا معہ نایک مخفی باخبار باطنی دہلی شبانہ روز معین کردہ روانہ نمودند ' دریں اثناء خطوط دکن بنظر مبارک گذشت لاکن افشائے راز نشد کہ بقلم آید ' تمام لشکر ہمیں اندیشہ وخیال کہ سفر ہندوستان می شود وہیچ کس راازکار آگاہی نہ کہ یکبارگی چنانچہ می آمدند بازگشتند ہمگناں را آئینہ حیرت گشتہ بایکدیگر گفتند کہ یاران این چہ غنچہ شگفت واین چہ غنچہ گل کرد۔

الحاصل درعرصۂ چندروزہ غرہ رجب سنہ یکہزار ویکصد وسی ودو ہجری ازدریای نربدا عبور کردہ باسیر دررسیدند ' عیوض خان بہادر کہ در انوقت ناظم ایلچپور بود بافوج یکہزار و پانصد سوار رچیدہ آمد ملحق گشت ' طالب خاں قلعدار آسیر بمجرد مشاہدہ لشکر ظفر اثر توپخانہ بزرگ سر دادہ لشکریاں در خوف کہ آیا بر آسیر محاصرہ میشود

لاکن از مشعر کلام ہیچ کس را اطلاع نشد کہ حرف آشتی فیما بین مستحکم است ' چوں دیدند کہ باز توپ خانہ خالی بود مطمئن خاطر شد فرد فرد قرین شادی گشتند ' چنانچہ یکمقام اتفاق شد قلعہ دار معرفت محمد غیاث خاں سعادت ملازمت دریافت ' چوں افتتاح آسیر بآسانی دست داد روز دوم آن عزیمت برہان پور بعمل آمد ' انور خاں کہ از طرف سادات بارہہ بصوبیداری آنجا مامور بود صرفہ خود در ستیزہ ندیدہ بلاتوقف معرفت محمد غیاث خاں مستعد ملازمت شد ' مردم آسیر و برہان پور این معنی را فوز عظیم دانستہ دست بدعائے ترقی مدارج برداشتند وطمانینت خاطر بہم سانیدند ' این چنیں دعوات را اجابت فی الفور واثر بالکل است کہ بے طلب مراد برآید والا احد از جنود نصرت وجود راضی بسفر ہندوستان نبود بجہت آنکہ ہمہ اکثر از قدیم سکان دکن بودند آری بقول جناب عالی متعالی:

''ادبار تا کہ ہست بخاطر نیاورند اقبال چونکہ یار شود عالم آشناست''۔

خشنودی رعایا کہ بدائع وودائع ایزدی انداز ہم من جانب اللہ است ورنہ چہ معنی دارد کہ کسے بے حکم بادشاہ واجتماع معاندین ومخالفین بر ممالک باشاہی متصرف شود و رعایا آمدن اورا باعث امن خود وآسودگی خود شناسند ' خوب نیکنامی ہا وزہے نیک نہادی وبلند حوصلگی حضرت نواب والا جناب باوصف کہ سردار ہائے عمدہ را با فوج سنگین امیرا لامراء از طرف خود بتعاقب فرستاد وسید عالم خان در اورنگ آباد بالشکر جرار ومرہٹہ ہائے خونخوار بمقابل وامیر الامراء کہ نفس ناطقہ ریاست ہندوستان بود در عناد وخصومت تمام وگرانی وبے سامانی در فوج روز افزوں لیکن از راہ خدا شناسی ونیک نیتی نظر بر

افضال ایزدمتعال فرموده سر یمورواواز ایذاے خلق اللہ وتاراجی شہرنشدند الاعمال بالنیات ، چوں خبر ہوش ربا سامعہ افروز سادات گردید در لجہ تحیر غرق گشتہ حواس در باختند وسید دلاور خاں رابسرعت سریعہ باجمعیت ہفتدہ ہزار سوار جرار باکمال اینکہ در مہلت جمعیت درست ہم رساند بتعاب نواب والاجناب تعین نمودند وسید عالم علی خاں رانیز نوشتند کہ بافوج دکن آمادۂ پیکار باشد چون سید دلاور خاں نربدا عبور کرد۔ نواب عالیجناب کوہ تمکین صرفہ خوددر پناہ قلعہ آسیر ندیدہ اہل بیت خودرادر قلعہ آسیر گذاشتہ رجع القہقری نمود ، ودر موضع حسن پور سرکار کہ ہاندیہ سیزدہم شعبان ایکہزار ویکصد وسی ودو تلاقی فریقین دست دادہ سید دلاور خان بغرور جمعیت خودخیال کردہ بود کہ نواب قلعہ بند خواہد شد وجمعیت قلیل اواز فاقہ کشی انتشار خواہد یافت نمی تواند کہ بمقابلہ ماپردازد ، چوں خبر برگشتن شنید سراسیمہ شد وخودراگم کرد کہ ایں چہ شداز بیحواسی بند وبست فوج نمودہ لاچار صف آرا گردید ، نواب والاجناب خبر یافت کہ سید دلاور خان پشت بقبلہ توپ خانہ ترتیب دادہ استادہ است از فیل سواری فرود آمد وضو نمودہ دوگانہ خواندہ یکبارگی کہ سوار شدہ فاصلہ دوکروہ راقطع کردہ بسرعت مانند برق وباد برپشت آنہا آمدہ وقبلہ راخود پشت دادہ مستعد پیکار شد ، چوں اعلام ظفر انتشار نواب گردوں جناب نمودار گشت سید دلاور خان غافل از تدبیر کار سخت متحیر گشت وقریب داروغہ ہرکارہ شناخت ناچار توپخانہ راہمانجا گذاشتہ متوجہ جنگ شد چہار ساعت نجوم بازار رستخیز گرم بود ، بھیم سنگھ باراوسنگھ بادو ہزار راجپوت از طرف مخالف از اسپاں فرود آمدہ داد جلادت دادند ، قریش بیگ باچہل تن تیرانداز بمقابلہ نامبردہ ہا

پرداخت وبمعاونت ایزدے جنگ شیرانی نموده آنهارا برخاک عدم انداخت وخود نیز زخم های بسیار برداشت ، حاصل کلام عافیت انجام آنکه سید دلاور خان باچهار هزار وپانصد سوار غلف تیغ بے دریغ گشت ، ونسیم فتح برایات عالیات نواب عالیجناب وزید ، ازین طرف قریب صد کس درجه شهادت یافتند سبحان الله وبحمده کجا فوج نواب وکجا لشکر سید دلاور خاں "دادحق را قابلیت شرط نیست" (بلکه شرط قابلیت داد اوست) نواب مستطاب شادیانه فتح نواخته همانجا استقامت ورزید ، وبتعاقب فراریان هرگز نپرداخت بلکه جراحان را برائی مجروحان لشکر مخالف تعین نمود ، وهرکس را مناسب حال سرفراز کردوتا حالت تندرستی بغمخوارگی پرداخت وبعد صحت تکلیف نوکری سرکار خود نمود هیچ کس قبول نکرد ناچار هریک راز ادراحله داده رخصت نمود وتجهیز وتکفین مرده هائے لشکر مخالف بتقید پرداخت وراجه اندر سنگه را برائے سوختن لاش هائے راجپوتان نیز مامور ساخت ، وبعد آں نواب مستطاب بفوج فیروزی مراجعت نموده داخل برهان پور شد ، هنوز زخم مجروحان التیام نیافته بود که سید عالم علی خان برادرزاده امیر الامراء نائب دکن بتدارک کمر بست واز اورنگ آباد بافوج سنگین قریب هشتاد هزار سوار جلوریز جانب برهان پور شتافت ، ششم شوال ۱۱۳۲ھ یکهزار ویکصد وسی ودو هجری درنواحی بالاپور از مواضع صوبه برار جنگے عظیم روداد ، سید عالم علی خان بمقتضائے جلادت وجوانمردی پائے استقامت افشرده خون خود را بے محابا ریخت ونواب مظفر ومنصور داخل خجسته بنیاد گردید ، امیر الامراء حسین علی خان از استماع این خبر حواس درباخته قطب الملک برادر کلاں خود را بضبط وربط هندوستان از اکبر آباد جانب

دار الخلافہ رخصت کردہ ، خود با بادشاہ عازم دکن گردید ، چوں مشیت ایزدی مجوز زوال دولت سادات بارہہ بود اعتماد الدولہ محمد امین خان بہادر میر حیدر نامی را مقرر کردہ تا امیر الامراء را در عین سواری پالکی بخنجر دغا کشت این حادثہ ششم ذی الحجہ سال مذکور در منزل تورہ واقع شد ، قطب الملک بوصول این خبر وحشت اثر یکے از شاہزادہا را از قلعہ دار الخلافت بر آوردہ بسلطنت برداشت وفوجے فراہم آوردہ بمقابلہ شتافت ، وبعد محاربہ دستگیر گردید۔

چوں نواب عالیجناب بہ تنظیم ممالک دکن اشتغال داشتند وزارت بمحمد امین خان بہادر قرار گرفت کہ محمد امین خان پسر خواجہ بہاؤ الدین است وبرادر نواب عابد خان مذکور قاضی بلدہ سمرقند محمد امین خان از عہد فرخ سیر بخشیگری دوم باستقلال داشت وبطوریکہ تحریر یافت بپایہ وزارت اعلی مرتقی گشت ، اما بعد وزارت اجل فرصت نداد ، در ایام معدودہ درگذشت جناب عالی متعالی طلب حضور شد ، نیابت صوبہ داری دکن بعضد الدولہ بہادر عیوضخان مقرر نمودہ متوجہ دار الخلافہ گشت وخلعت وزارت پوشیدہ خواست کہ قواعد وضوابط خلد مکانی کہ متروک شدہ بود بتازگی رواج دہد ، امراء جلیل القدر این امر را مخل مقاصد خود پنداشتہ باتفاق یکدیگر مزاج باشاہ را از نواب عالیجناب نوعی منحرف ساختند ودرہماں ایام مطابق ۱۱۳۵ھ خمس وثلثین ومایہ والف آثار بغی از ناصیہ حیدر قلی خاں ناظم گجرات ہویدا گشت نواب والا جناب بتادیب او مقرر گردید وبہ این امر نواب را از حضوری بر آوردند چنانچہ بمنزل چھانویہ قریب گجرات رسید حیدر قلی خاں کہ بارادۂ جنگ مسافت طے کردہ بود تاب مقاومت در خود ندیدہ خود را دیوانہ قرار

داد ، نواب والا جناب بدار الخلافہ عطف عنان نمودہ در جلدوی حسن این خدمت صوبہ داری مالوہ و گجرات ضمیمہ حکومت دکن و وزارت مقرر گردید ، اما زنفاق امرا غبار خاطر ہا افزونی گرفت۔

و در ۱۱۳۶ھ ستہ و ثلثین و مایہ والف ہجری حکومت تمام ملک دکن از تغیر نواب والا جناب بمبارز خاں کہ از سالہا ناظم حیدر آباد بود مفوض گشت و ملال پہنائی بدرجہ اعلال رسید ، نواب مخالفت ہوائے دار الخلافہ را با مزاج خود و موافقت ہوائے مراد آباد را کہ بیشتر بہ حکومت آنجا پرداختہ بود بہانہ ساختہ از باشاہ رخصت مراداباد گرفت و چند منزل طے کردہ جلو عزم جانب دکن صرف ساخت و پاشنہ کوب خود را بدکن رسانید۔ مبارز خاں بمقابلہ پیش آمدہ در خود شکر کھیڑہ چہل کروہ اورنگ آباد تلاقے فریقین بہم رسید بست وسیوم محرم ۱۱۳۷ھ سبع و ثلثین و مایہ والف مطابق ۶ھ جلوس محمد شاہی جنگے عظیم واقع شد و مبارز خاں بقتل رسید و ممالک دکن مجموع بنواب عالی جناب مسلم گشت۔

نواب والا جناب بعد فتح جنگ مبارز خاں مقتول عنایت نامجات بامرائے دکن فرستاد ، عنایت نامہ کہ براجہ ساہو متضمن کیفیت جنگ بود این است :۔

نقل عنایت نامہ

مبارز خاں را فساد طبیعت و وبرگشتگی طالع در پیراں سالی باقتضائے حداثت سن و باغوائی سبک مغزے چند ہوائے ریاست دکن در سر افتاد و سر رشتہ پیش حقوق واحسان ہا کہ وضیع و شریف را علم تفصیلی بہ آں حاصل است از دست دادہ و پا از جادۂ

حق شناسی وسخن شنوی فراتر گذاشت ، یعنی کارش از مرتبہ بہائم وسباع درگذشت "اولئک کاالانعام" ارادہ اش بدلایل ساطعہ وحجج قاطعہ درقالب تفسیر وتحریر درآمد وابواب مراسلات موعظت آمیز مفتوح گشت امابمقتضای بیت مشہور۔ فرد:

باب زمزم وکوثر سفید نتواں کرد کلیم بخت کسے راکہ یافتند سیاہ

نہ آں رذل سہیل وآں سراپا بوجہل اصلاً وقطعاً سخنان مفید ومؤثر اثر پذیر ونصیحت نیوش نگشتہ پائے شقاوت برجادۂ مخالفت قائم نمودہ بادیہ پیمائی جہل وشرارت کردید ، وازکبرت ونخوت ووفور غرور باوصف تکرار نصائح وتمبیہات ذومال ونکال مسلمین (مطلق) نہ اندیشیدہ باسوار وپیادۂ بے شمار وتوپ وجزائل وبان کچنان ورہکلہ بسیار وبندوقچیاں منتخب کرناٹکی زیادہ ازحد وعددہ سرداران ممتحن کاردیدہ جرار کہ بتطمیع وتذویر از اطراف واکناف وجوانب آنہا را فراہم آوردہ رفیق جنگ وپرخاش ساختہ قطع مراحل وطی منازل نمودہ بترتیب لشکر وتسویہ صفوف پرداختہ ، بہادر خاں پسر وبرادر عبیداللہ خان ودلیر خان وجمیع افاغنہ دست راست ، ودلاور خان بادو پسر دست چپ، وغالب خان بافوج تمام وسعادت اللہ خان وامین خان دکھنی وسید عبدالوہاب خاں وقریش خان ومحمد بیگ خاں وفائق خاں وجم غفیری ازنوکران خود ہراول ، سہ پسر دیگر بافوج گراں التمش طرح قرار دادہ وفوج بستہ روز پنجشنبہ بتاریخ بست وسوم محرم الحرام ۶ سنہ محمد شاہی درنواح قصبہ شکر کھیڑہ چہل کروہ خجستہ بنیاد معرکہ آرائی نبرد گردید، وسرداران ممتحن مذکور باسایر سپاہ وکرناٹکی ہابرقنداز بابہادران نصرت قرین مانند خنازیر کہ باشیران وہزبران درافتند درآویختہ ، یک پہر ودو گھڑی کامل بکار فرمائی آتش

خانہ حملہ ہائے رستمانہ داد تہور وجلادت دادند دقیقہ از دقائق کوشش فرو نگذاشتہ از شدت گرمی ہنگامہ کارزار ابواب حیرت را برائی تماشائیان ملأ اعلی کشادند ' آخر بمتقاضای ''الحق یعلو'' نسیم فتح وظفر از تہنیت عنایت ازلی بر پرچم ہل حق وزیدن گرفت وخاشاک وجود شرارت آمود آں سر گروہ اشرار معہ پسران وبہادر خان وامین خاں دکنی وغالب خان وپسر وبرادر عبدالنبی خان ودلیر خاں وخانزمان خان وعزت بیگ خان وسید عبدالواب خاں با جمع کثیر از فجار بباد فنا رفت ''ان الباطل کان ذھوقا'' دریکموضع چہار ہزار سوار کہ اکثر ازینہا پیادہ شدہ بجنگ کوتہ یراق مبادرت نمودہ بودند بقتل رسیدند واز کشتہ پشتہ ہا شدند ' دو ہزار وہفصد اسپ ودو فیل کشتہ شدند وبقیہ غنیمتِ گشت زائد از دو ہزار ہمانجا زخمی افتادند ' وتتمہ در اطراف واکناف رزمگاہ جریح وقتیل گشتند ' حاصل کہ کم کسے از انہا جاں برشد ' واز احوال پیادہ ہای آنجا کہ مقتول گشتند چہ تواں نوشت از حیز شمار خارج بودند ' شہامت پناہ باجی راو وتہور دستگاہ سلطانجی وجلادت انتباہ بیلاجی در استیصال مخالف تردات شایان تقدیم رسانیدند مساعی جمیلہ این مردم کہ فی الحقیقہ پرتو اخلاص آن منیع الشان پیش از پیش باعث خورسندی وخورمی خاطر دوستی ماثر شدہ اوسجانہ دوستان یکدل را دوستکام دادہ ' چوں نسیم فتح وفیروزی پرچم لوائے اولیائے دولت این عالی جناب وزید باشاہ (محمد شاہ) نادم شدہ باستمالت نواب کوشید وہمیشہ بارسال فرامین عنایت وبذل انعامات مخصوص ساخت ' ودریں ایام (فرخندہ فرجام) نواب والا جناب بخطاب آصف جاہ بلند آوازہ گردید۔ ودر ۱۱۵۰ھ خمسین ومایہ والف بادشاہ بمبالغہ تمام نواب را طلب حضور

نمود۔ چنانچہ جناب عالی خلف الصدق خودرا کہ نواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ
است نائب دکن مقرر ساختہ خود بدار الخلافت تشریف فرمود وشرف ملازمت بادشاہ
دریافت ، فضل علی خاں نامی تاریخ قدوم میمنت لزوم چنیں در سلک نظم کشید۔

رباعی

صد شکر کہ ذات دین پناہی آمد　　　رونق دہ ملک بادشاہی آمد
تاریخ رسیدش بگوشم ہاتف　　　گفت آیۂ رحمت الٰہی آمد

نواب عالی جناب ہزار روپیہ نقد واسپ باساز نقرہ در وجہ صلہ عنایت نمود وبعد دو ماہ از
وصول دہلی باشاہ نواب والا جناب را برائی تنبیہ مرہٹہ دکن رخصت فرمود ' نواب والا جناب
چوں با کبر آباد رسید از بعض وجوہ شارع جنوبی گذاشتہ سمت شرقی رواں گردید و برسراٹاوہ
وکھن پور نزول نمودہ زیر دریائے کالپی جمن را عبور فرمود واز اینجا رو بجنوب کردہ بمملکت
مالوا درآمد بعد طی منازل بشہر بھوپال از توابع صوبہ مالوہ رسید فوج مرہٹہ از دکن
استیصال کردہ در ماہ رمضان سنہ مسطور جنگ ہائی صعب در سواد بھوپال واقع شد چوں
آمد آمد نادر شاہ گرم بود نواب مصالحہ را صلاح وقت دیدہ بدار الخلافہ رجعت فرمود۔

احوال نادر شاہ

چنیں گویند کہ نادر شاہ از قوم افشار بود، طهماسپ قلی نام داشت، پدرش بمرو پوستین دوزی صرف اوقات می نمود، طهماسپ قلی از پدر جدا شده در ذیل قطاع طریقاں در آمد، چوں مآل کار بد دید با پانزده سوار بحالت پریشانی بارادۂ نوکری بادشاہ ایران در مشهد آمده بوسیلۂ بزرگان دولت در سلک ملازمان بادشاہی منسلک گردید، از بسکہ بلند بالا وجوان نمایاں بود بفرمان بادشاہ در ذیل بساولاں حضور سرفراز یافت۔

دران ہنگام افاغنہ غلبۂ تمام بہم رسانیده اکثر بلاد مملکت ایران را بضبط خود آورده، فتح خاں فخر کہ رکن السلطنہ بود روزے شکایت او در خلوت می کرد، طهماسپ قلی بعرض رسانید کہ اگر بایں بنده حکم شود سرش از تن جدا سازد، فردائے آں کہ فتح خاں فخر باریاب حضور شده بادشاہ بزبان درشت سخن آمد کہ غلبہ افاغنہ روز افزوں است از تو ہیچ کارے بظہور نمی آید، او در جواب می خواست کہ چیزے بعرض رساند بادشاہ بغضب آمده طهماسپ قلی را فرمود کہ ایں را بکش، بمجرد حکم بجلد دستی تمام چناں تیغ بر سرش زد کہ فتح خاں ہماں ساعت بر زمین افتاد و زندگانی را جواب داد۔

از وقوع ایں سانحہ تمام فوج فخر مذکور مستعد جنگ گشت، طهماسپ قلی جمعیت باشاہی با خود گرفتہ بمقابلہ رسیده بکارزار پیش آمده براں جماعۃ فتح یافتہ از جملہ امرائے عظام گشت و بجنگ افاغنہ رفت بعون عنایت ایزدی افاغنہ از دست شکست فاحش بنوعی یافتند کہ نامے ازاں قوم نمانده، بعده کار طهماسپ قلی بجائی رسید کہ باشاہ ایران

را کہ از اولاد سلطان صفویہ بواز میاں برداشتہ خود بر سریر سلطنت نشست وخطبہ وسکہ

خویش جاری کرد نقش نگینش این بیت بود۔ بیت:

نگین دولت دین چوں کہ رفتہ بود از جا بنام نادر ایران قرار داد خدا

چوں مملکت ایران بتصرف خود آورد ہمت بہ تسخیر ہفت اقلیم گماشت ' اگر چہ از آنجا کہ

ابتدا وانتہائے نادر شاہ ارزوے نادر شاہ نامہ اجمالاً بتحریر آمدہ بطریق انتخاب بیان

کردہ می آید بطرف ماوراء النہر عزیمت نمود وبر بادشاہ آنجا غالب آمد وخراج گرفتہ

رو ہندوستان کردہ بکابل رسیدہ برافاغنہ کوہا بکوہستان کہ پیش از مور وملخ بودند چیرہ

دست شد ' لاہور را گرفتہ در بلاد صوبہ شاہ جہاں آباد داخل گردید ' محمد شاہ باشاہ کہ

مدہوش از ساغر عیش وعشرت بود آنوقت خبر دار شدہ باجتماع افواج وتیاری توپخانہ

واسباب حرب پرداختہ نواح پانی پت مضرب خیام ساخت۔

در آن ایام برہان الملک سعادت خان بہادر صوبہ دار پورب را باجمعیت

بست ہزار اسوار جرار باستان بوسیے باشاہ می آمد روز ملازمت بہیر وبنگاہ عقب گذاشتہ

خود بمنزل طویل بحضور رسید وفوج نادر شاہی بر سر عقب ماندگان رسیدہ تمام لشکر وبنگاہ را

تاراج نمودہ ' برہان الملک از بسکہ شجاع بود این خبر یافتہ ہمانوقت رخصت انتقام

خواست باشاہ بجانب امیر الامراء خان دوراں توجہ فرمودہ امیر الامراء بعرض رسانید کہ

در امر محاربہ حضرت جہان پناہ تابع داری آصف جاہ اند آنچہ رای صواب نمای

ایشاں اقتضا فرماید عین صواب است ' باشاہ نیز بر زبان گزرانند کہ الحق چنانست '

جناب عالی متعالی مخاطب با برہان الملک شدہ فرمودند کہ باوجود قریب بودن چنین دشمن

قوی بنگاه را عقب گذاشته از بے پروائی آمدن مناسب نبود بهرحال آنچه شدنی بود شد بالفعل در مثل حود رفته فرود آیند تا سپاه از تعب راه برآساید فردا انشاء اللہ تعالی باتفاق یکدیگر دیار از روزگار معاندان برآورده میشود ' برہان الملک قبول نکرده جواب داد که تدارک از عدو نکردن جبن وشتر ولی است یازده ہزار سوار جرار جنگ آزموده باتوپ خانه بسیار موجود دارو بقدر مقدور دریں امر کوشش مینمایند اگر بمشیت عنایت ایزدی نسیم فتح وزید در دربار والاسرخروئی حاصل مینماند ورنه از طعن نامردی نجات خواہد یافت بود۔

ہمه کار جہاں ناموس ونام است   وگرنه نیم نان روزے تمام است

ازین قبیل سخنہا گفته ہماں لحظه رخصت شد وبے توقف نبرد آرا گردید قضارا تیر تفنگ بر تنش رسید وبیہوش شده از فیل در افتاد' بمعاینه ایں حال تفرقه درسپاہش روداد' چوں ایں خبر بعرض بادشاہ رسید امیر الامراء خاندوراں بہادر را با پانزده ہزار سوار خونخوار برسبیل کومک فرستاد ' چوں امیر الامراء روانه شد نواب عالی جناب بامیر الامراء رقعه نوشتند که از آب نہر قدم پیشتر نخواہند گذاشت ۔امیر الامراء بعد مطالعه رقعه جواب داد که فرست نوشتن رقعه نیست زبانی ظاہر کنند که فیل نشان وہراول از نہر گذشته اند ' الحال بودن من بایں طرف نہر صورت نمی بندد واز نہر عبور نموده بافواج نادرشاہ درآو یخت شجاعان ہندوستان دست بشمشیر برده بسیارے از فوج نادرشاہ مقہور ساختند نادرشاہ باستماع غلبه مردم ہندوستان ہشت (بیست) ہزار سوار دیگر انتخابے که در تمام لشکر ممتاز بودند فرستاد متعاقب آنہا خود ہم برآمده ستیزه وآویزه سخت روداد تا آنکه امیر الامراء چند زخم کارے برتن داشت فیل بان فیل سواری امیر الامراء از دست

دشمناں تالشکر بادشاہی رسانید ، چوں از زخم کاری حالتے نداشت ہماں لحظہ جاں گذاشت ، بادشاہ درانوقت وزیرالممالک اعتمادالدولہ قمرالدین خان بہادر وزیر ودیگراعیان راطلب فرمودہ صوابدید خواست ہر کسے بقدرفہم خوداصرار بر جنگ کردند جناب عالی متعالی بعرض رسانید کہ برہان الملک وامیرالامراء اگرچہ بعزت وحشمت وشجاعت از راہ فدوے سرخروئی وجان نثاری نمودند اما زسخن ناشنوائی اینہا کار کلی حضرت ولی نعمت راضائع ساخت الحال اسلوب جنگے نماندہ بالفعل صلاح ہمیں است کہ بارسال پیام صلح غبار فتنہ را فروباید نشانید اگر بحسن کردار ولطفِ گفتار صورت مصالح رونمود ، فھوالمراد وِالا متوکلا علی اللہ آمادۂ جنگ باید شد ، بادشاہ فرمود۔ مصرع:

صلاح ما ہمہ آنست کان صلاح شماست

نواب عالی جناب شکل مصالحہ بخود قرار دادہ فردائے آن ہمراہ عزیز یار خاں ایلچی نادرشاہ کہ پیش از جنگ برہان الملک وامیرالامراء پیغام صلح آوردہ باعہد وپیان بخدمت محمد شاہ بادشاہ آمد ، واز ہمہ ابواب خاطر شاہی جمع کردہ بملاقات نادرشاہ ہمراہ خود برد ، نادرشاہ بہ تعظیم وتکریم پیش آمدہ ملاقات با محمد شاہ نمودہ رخصت ساخت ، وبہ سید لشکرخان کہ چند بار از طرف نواب عالی جناب برائے سوال مصالحہ آمدہ شدداشت ، نادرشاہ فرمود کہ بادشاہ شمارا بر طبق عہد وپیماں خود رخصت دادیم وبسیار خواستیم وگفتیم کہ شب یکجا بودہ بہ تماشائے رقص وسرود مشغول باشیم قبول نکرد آنچہ بود دریافتم کے قابلیت بادشاہی ندارد سید لشکرخان بعرض رسانید کہ بادشاہان ہندوستان

درغایت عالی دماغی می باشند وبامرائے عظام خود بقدر ضرور ہم کلام می شوند چوں در حضور حضرت کثیر بود شاید ازیں سبب رخصت خواستہ باشید کہ بندہ اہم صحبت شاہنشاہی بفراغ خاطر دست دہد نادرشاہ سکونت ورزید۔

دریں ضمن نادرشاہ درخواست بست کرُوڑ روپیہ نمود، نواب عالی جناب جواب داد کہ وصول ایں قدر مبلغ ممکن نہ باشد۔ برہان الملک کہ زخمی شدہ درقید نادرشاہ آمدہ بود گفتہ فرستاد کہ محمد شاہ بادشاہ در دست آصف جاہ است وددادن زرہائے مطلوبہ اہمال ازطرف اوست تاکہ تقید واقعی بعمل نخواہد آمد، خاطرخواہ صورت نخواہد بست، نادرشاہ ایں معنی را برآمد کارخود شناختہ بنواب پیغام داد کہ شما مہمان باشند چندروز درنگاہ داشت، چوں ایں فصیح زبان درفصاحت وبلاغت نظیر نہ داشت بحسن تقرنوع ذہن نشین ساخت کہ نادرشاہ ازنواب بسیار محظوظ شد، وبامحمد شاموافقت واخلاص کردہ باتفاق کوچ نمودہ داخل دہلی گردید، محمد شاہ مکان خوب جہت نزول نادرشاہ مقرر فرمود۔

روزے درکوچہ وبازار اشتہار یافت کہ نادرشاہ بقتل آمد، ازشہرت ایں خبر مردم شہر مغلیہ نادرشاہی ہارا ہرجا کہ می یافتند کشتند، ازمعائینہ ایں حال نادرشاہ درقہر وغضب آمدہ حکم قتل عام نمود، خلق کثیر بقتل رسید، ازسہ لکھ آدم مافوق تصورتواں نمود، دراں حالت غضب کسے را مجال نہ بود کہ دم زند، خود نواب عالی جناب بقدم جرأت پیشش رفتہ ازعجز وانکساری طلب امان نمود، درجۂ پذیرائی یافتہ بہ نسقچیاں حکم شد کہ ازقتل عام امان دادیم، ہمیں کہ بہ نسقچی صدائے الامان گوش زد بجرد شنیدن آواز دست ہرکس بہرجا کہ رسیدہ بود ہمہ جاماند۔ سبحان اللہ زہے حکم وحکومت والا۔

درتواریخ مسطوراست کہ صاحبقران تیمورشاہ بشاہ جہاں آباداند وحکم قتل عام کردوچوں منع نمودتا ہفت روز دیگرسپہ دست ازقتل برانداشت ۔قصہ مختصرنادرشاہ چندماہ درشاہ جہاں آباداقامت کردہ جواہربسیاروخزانۂ بےشمارمع ''تخت طاؤس'' کہ یک کڑوڑپنجاہ لکھ روپیہ قیمت داشت گرفتہ مراجعت بایران نمود۔

وقت مراجعت بانواب عالی جناب فرمودکہ من مثل تو کسے رانہ دیدہ ام، قابل سلطنت توئی ،محمدشاہ لیاقت سلطنت ندارد،ترابادشاہ ایں جامی کنم ودہ ہزارسوار خونخواربا تونگاہ می دارم کہ اگراحدی سرازاطاعت توبردارد پوست ازبدنش جداسازند، نواب والاجناب معروض نمودکہ قوت وعظمت شاہنشاہ زیادہ ازیں است لیکن ایں کار درباب بندہ بوجہ شاہنشاہ خوب نیست، نادرشاہ پرسید چگونہ؟ عرض نمودکہ ''من دردنیا بہ نمکحرامی وشاہنشاہ بہ بدعہدی مشہورآفاق خواہند شد''۔نادرشاہ آفرین وتحسین گفتہ رخصت ساخت۔چنانچہ اکثراوقات ازایران فرمان عزت وعنایت بنام نامی می فرستاد، دریں سفرہندوستان درگاہ قلی خاں ملازم رکاب ظفرانتساب نواب عالی جناب بود بیان می کردکہ روزی نادرشاہ بنواب مستطاب فرمودکہ دیدن نقشہ دکن اجمالاً منظوردارم میتوانید بفرصت قلیل نشان داد ' جناب عالی متعالی آداب بجاآوردہ بعرض رسانندکہ حاضرمی کند چنانچہ درآں وقت بدرگاہ قلی خاں فرمودندکہ بروید ودو قرص پاپڑبریاں کردہ زودبیارید موافق حکم تیارنمودہ دررومال سفید گذاشتہ آوردجناب عالی متعالی ازنظرنادرشاہ گذرانیدندوعرض نمودندکہ این نقشہ دکن حاضراست قبہ ہاکہ فزونی کردہ اند ہمہ قلعجات اند ' وماورائی آن جوہاوتالاب ودیہات وآبادی جاہا

وصحرا ودرخت ھا وکوہ ھا وزمین از انجملہ مزروع وغیر مزروع وجنگلہ ھاست طرفہ محظوظ شدہ فرمود انشاء اللہ تعالی بعد چند سال منظور ومرکوز خاطر است کہ بطریق سیر از راہ دریا بدکن خواھم رسید وپیش از آمدن خود برائے تیاری کشتی ھا حکم فرستادہ آگاہ کردہ خواہد شد جناب عالی آداب بجا آوردہ یکسو شدند درگاہ قلی خاں (راکہ داروغگی داشت) را نواب والا جناب برائی خبر رفتن نادر شاہ کہ تحقیق نمی شد مامور کردہ بودند کہ بتحقیق خبر آوردہ بعرض رسانند چنانچہ خان مذکور آمدہ ظاہر ساختند ''النادر کل معدوم'' کل لفظ بکاف عربی مفتوح کہ در ہندی بمعنی فرد است الہام بہم رسانند نواب قدرداں ازیں لطیفہ خبر تحقیق آوردہ بسیار محظوظ شدند۔

چوں امیر الامراء خاندوران در جنگ نادر شاہی جان فشانی نمود منصب امیر الامراء ے ضمیمہ ومراتب دیگر بنواب عالیجناب مقرر شدہ ' وبعد رفتن نادر شاہ بحال ماند نواب والا جناب در ۱۱۵۲ھ بنابر بے انتظامی ریاست دکن وبے پروائی صاحب زادہ وشورش باجی راؤ مرہٹہ ودیگر خلل از بادشاہ رخصت دکن گرفتہ طے مسافت نمودہ پرتو قدوم میمنت لزوم برسواد برہان پور افگند ' مغویان خانہ برانداز از نظام الدولہ ناصر جنگ را بنا بر شومی طبع خود ہا از قبلہ برگردانیدند وبریں آوردند کہ سدرا باید شد اکثر سرداران وافواج دکن بحسب عہد اتفاق بستند ' وآخر الامر نظر بہ نمکخوارگی نواب عالیجناب در اقدام حرب تقاعد نمودند۔

نظام الدولہ صرفہ خود براعتماد سبک مغزی خیر ندیدہ حواس باختہ باضطراب ترک لباس نمودہ چار وناچار با معدودے چند بروضہ منورہ کہ مخاطب بخلد آباد است

سبیل پیمود و بہ پناہ بزرگان آسودہ آنجا قیام ورزید ، ونواب والا جناب طلب افواج متعینہ ناصر جنگ فرمودہ از برہان پور بنواحی ناسک وترنک وتسخیر قلعہ بتا کا کہ اشقیاء در تصرف خود داشتند توجہ نمودہ وچھاؤنی خجستہ بنیاد قرار دادند نظام الدولہ باندیشہ اینکہ مبادا آویزشے رود ہد از روضہ منورہ خود را برآوردہ بسمت بکلانہ تعلقہ ملہیر انداخت ، ودر فکر اجتماع جمعیت بودہ بعد دریافت افواج در چراگاہ ورفتن گاواں حبشے از اورنگ آباد بچرائے چوں شیطان لعین کہ رہزن بنی آدم است واہل دنیا را بزور تسویلات از راہ می برد وآدمی شیطان آدمی است از امر نیک دور واز بد آموزی نزدیک میکند ، نظام الدولہ بتحریک واقعہ طلبانی بارادہ اورنگ آباد عزم مصمم ساخت وقریب ہفت ہزار سوار فراہم آوردہ یلغار بہ اورنگ آباد رسید ، نواب فلک رکاب باہر قدر مردم کہ حاضر بودند وتوپخانہ در سواد شہر جانب عیدگاہ بمدافعہ قیام نمودند بستم جمادی الاول ۱۱۵۴ھ وقت شام جنگ قائم شد از کثرت توپخانہ آصف جاہی ظلمت شام وتنگی وقت شام فوج طرف ثانی از ہم پاشید ، نظام الدولہ فیل را تاختہ با معدودی خود را قریب فیل نواب والا جناب رسانید ، سید لشکر خان تیز روئی را کار فرمودہ بسرعت سریعہ خود را نزدیک رسانیدہ نظام الدولہ را کہ چند زخم تیر برتن داشت بر فیل خود آوردہ طبل مبارکبادی بلند آوازہ شد وفتنہ فرو نشست ومغویاں گریختند۔

نواب والا جناب بعد این فتح نمایاں داخل اورنگ آباد شد فردے بدستخط خاص مزین فرمودند کہ ساختہ وپرداختہ میر احمد نامنظور سید لشکر خاں در جلدوی اینخدمت بخطاب نصیر جنگ مباہی کردید ، بعد امضائے ایام برسات توجہ بہ انتظام مملکت

فرمودہ در ۱۱۵۶ھ یکہزار و یکصد و پنجاہ و شش ہجری کمر عزم بتسخیر کرناٹک بر بستند و بعد وصول آں دیار اول قلعہ ترچنا پلی کہ در دست مراری نام مرہٹہ بود بمحاصرہ آن را مفتوح ساختند واز آن بعد ملک آرکاٹ را از قوم نوایت کہ از مدتے آن الکہ را در تصرف داشتند انتزاع نمودہ بخواجہ عبداللہ خان تفویض نمودند ' مومی الیہ شادی مرگ شد در تجویز دیگرے بودند انور الدین خان بہادر شہامت جنگ کہ خیلے شجاع و رسا و تیز فہم و اولوالعزم و مزاجدان و سردار با تمکین بود از راہ جرأت عرض نمود کہ بہتر از و کس در نظر نیست ' نواب عالیجناب استفسار نمودند گفت کہ انور الدین خان نواب قدردان تبسم فرمودہ بعطائے خلعت حکومت آنجا مباہی ساختند وخود بدولت در ۱۱۵۷ھ یکہزار و یکصد و پنجاہ و ہفت ہجری مراجعت بجستہ بنیاد کرد

در ۱۱۵۹ھ یکہزار و یکصد و پنجاہ و نہ ہجری قلعہ بالکنڈہ را کہ از توابع صوبہ محمد آباد بیدر در دست بعضے امرائے دکنی بود بعد محاصرہ در فرصت کمی مفتوح ساختند ' و در ۱۱۶۱ھ یکہزار و یکصد و شصت و یک ہجری آمد آمد احمد خاں ابدالی از جانب کابل بشاہجہاں آباد گرم شد ' نواب عالی جناب باقتضای مصلحت ملکی از اورنگ آباد بسمت برہان پور نہضت فرمود کہ در برہان پور خبر رسید کہ احمد شاہ شاہزادہ ظفر یافت و احمد خاں ابدالی شکست فاحش خوردہ راہ کابل گرفت ۔ فقرہ ''آفت رفت'' تاریخ این سانحہ است ۔

نواب والا جناب را دریں سفر مرضے شدید عارض شد بہماں حالت بست و ہفتم جمادی الاولی (سنہ مذکور) خیمہ جانب اورنگ آباد برآوردہ از استیلای مرض در سواد شہر برہان پور زیر خیمہ وقفہ کرد ' و بیماری روز بروز قوت میگرفت سیوم جمادی

الآخر ۱۱۶۱ھ نظام الدولہ بہادر را طلب حضور فرمودہ چند کلمات وصیت فرمودند کہ علحدہ بتفصیل بقلم آمدہ حاشا وکلا کہ آن وصایائے عالیجناب ظاہراً و باطناً روندگان راہ عالم نظامت را منزلیست مشتمل بر حصول معارج دولت و شادمانے وشناوراں بحر سلطنت را کشتی است متضمن لنگر عظمت و کامرانی وقت عصر چہارم جمادی الآخر ۱۱۶۱ھ ہجری علم بکشور بقا زد وقت برداشتن نعش غریوی از خلق برخاست کہ زمین وزماں لرزہ درآمد صدا وندائے کہ بگوہوش ہر متنفسے میرسید ' قسم خدا کہ امن دکن برخاست وفساد و بغض وعناد چہ ابواب کدورت کہ برونمی کشاد ' امراء عظام وارکان ذوی الاحترام جنازہ را دوش بدوش گرفتہ درمیدان بردنماز ادا کردہ بروضہ منورہ کہ قریب قلعہ دولت آباد است باہتمام ضیاء الدین حسین خان واین کمترکمترین روانہ ساختند پایان مرقد حضرت شاہ برہان الدین غریب قدس سرہ مایل قبلہ دفن نمودند۔

نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ سند تولیت آنجا معہ روضہ حضرت خلد مکان وفوجداری وقلعداری قلعچہ خلد آباد بنام ضیاء الدین حسین خان مرحمت فرمودند۔ چنانچہ میر غلام علی آزاد بلگرامی مدظلہ العالی ''متوجہ بہشت'' تاریخ رحلت نواب یافتند ' ودرہمیں سال فردوس آرام گاہ محمد شاہ باشاہ ووزیر الملک اعتماد الدولہ قمر الدین علی خان بہادر رخت رحلت ازیں جہان فانی بربستند میر صاحب آزاد مدظلہ السامی در تاریخ ہر سہ چنیں می فرمایند:۔

سہ رکن مملکت ہند از جہان رفتند	فنا دحیف سہ در یگانہ از کف دہر
برائے رحلت ایں ہر سہ یافتم تاریخ	نماند شاہ زماں با وزیر آصف دہر

ودیگر تاریخ بہ تعمیہ نیز میگوید۔ بیت:

گشت تاریخ چوں کشیدم آہ موت شاہ و وزیر و آصف جاہ

حضرت نواب قدسی جناب از اعاظم امراء دولت تیموریہ ہندوستان بود ہفتاد و نہ سال عمر یافت از آنجملہ بست سال در خدمت پدر بزرگوار خود گذرانیدہ و بست و نہ سال در عہد حضرت خلد مکان (عالمگیر بادشاہ) تا انتہائے دولت محمد شاہ بادشاہ بر چار بالش امارت کامرانی کرد ، و قریب سی سال بحکومت شش صوبہ دکن کہ قلمرو چنیں بادشاہ عالیجاہ بود پرداخت و جمیع امراء عہد فردوس آرامگاہ محمد شاہ بادشاہ عیال او بودند و مراسم و آداب فرزندانہ بتقدیم میرسانیدند۔

عجب ذات ملکی صفات مجبول بخیر بود و باخلاق حمیدہ مخلوق و بصفات فرخندہ موصُوف و شجاعت جبلی و دلاوری اصلی ممالک ستانی و جہانگیری می نمود و بہ سپہ آرائی و تیغ گذاری ، مخالفان را از دلاوریھائے عجیب و غریب منکوب و مقہور میساخت ، و برعیت پروری و دادگستری عالم را رونق فراوان می بخشید و بعدالت ورزی و انصاف پروری ستمگاران را بسزا و ستم دیدگان را بمدعامی رسانید بخطا پوشی و عطاپاشی مجرمان را بخشش میداد و بسخاوت سنجی و فیض رسانی مفلساں را تونگر میساخت ، دینداری و پرہیز گاری شیوہ قدیمہ او بود ، و در ترویج احکام شریعت غرا و اجرائی اوامر ملت بیضا نصیبہ وافر داشت ، ازین جہت اہل اسلام غازی گفتند و از بسکہ نیت صاف و ہمت عالی و حوصلہ فراخ و شجاعت ذاتی و بخت بلند و طالع ارجمند داشت بہر طرف کہ رومی آورد ظفر و فیروزی بطریق استقبال در پیش می آمد۔ نظم:

هر جاه کہ بہ جنبش رسیدہ اقبال برہنہ پا دویدہ

شیران جہاں شکار کردہ وزمور چکاں کنار کردہ

حقا در سخن دانی ونکتہ فہمی ولطیفہ گوئی ومدعا شناسی نظیر خود نداشت ، وشعر متین ومضامین رنگین می گفت ومی بست ، وفضیلت وعلمیت درست داشت ، فضلا وشعراء وفقراء را اعزاز واحترام میکرد وبان جماعہ رعایت واحسان میفرمود ، وسر آمد فضلائے روزگار وسر دفتر شعرائے نامدار امرزا بیدل علیہ الرحمۃ ہمیشہ معترف او بود (وطرفہ اینکہ) در مدت ریاست دکن احدائے را حکم بقتل نکردہ احیاناً اگر کسے قابل قصاص می شد حکم بحاکم شرع می نمود کہ بموجب امر شرع اطہر بعمل آرند چنانچہ این جہانِ فانی تنگنائے ظلمانی بعلاقہ متصدیگری صدارت کل یعنے شش صوبہ دکن دریافت کردہ کہ ۳ لکھہ روپیہ سالیانہ بدستخط خاص سیوائے انعامات بادشاہی واراضی مدد معاش درصوبہ جات دکن بطریق یومیہ ودر ماہہ وسالانہ بار باب استحقاق واردین وصادرین ہر دیار عرب وعجم وروم وشام وایران وتوران وحج رومی رسید ، دریکتاریخ زیادہ از ہشتاد ہزار روپیہ جہت خیرات فقرا بدستخط رسیدہ بود از خزانہ ہمون وقت بہلہ بردار رسانید وبست وچہار ہزار روپیہ بطریق ہنڈوی معرفت متصدی بندر مبارک سورت ہر سال بلاناغہ بمکہ معظّمہ میفرستادند۔ شریف مکہ معظّمہ نام بنام بہر مستحق آنجا دادہ قبوض ہر کدام رامعہ افراد تقسیم آنجا در حضور معرفت خواجہ کمال الدین خان میفرستاد از راہ نوازش بصدر حضور می فرمودند کہ زر کم ومردم بسیار من نیتے دارم کہ زیادہ میفرستاد باشم۔

نواب عالیجناب را باوصف مشاغل ریاست ذوقے از علم وفضل بسیار بود

ہمیشہ صحبتِ بافقراء وفضلاء وصلحاء وشعراء میداشت وخود ہم فکر اشعار می کردند دیوان ضخیمے دارند واین چند ابیات راازآنجناب تیمناً بقلم می آرد۔

فرد:

تاشہید خنجر مزگاں یارم کردہ اند　　سرمہ در چشم قیامت از غبارم کردہ اند

فرد:

افسوس کہ باطبع بتان نیست گوارا　　اۓ باغ وفا آب وہواۓ کہ تو داری

فرد:

در خیاباں باغ نظارہ　　آصف خستہ رانہال کند

فرد:

از خفا ہم نبود مطلب دیگر بخیال　　ایں قدر ہست کہ آہو نگہاں رم نکنند

فرد:

جوہر ذاتی ندارد احتیاج تربیت　　منت از صیقل نمی جوید دم شمشیر تیر

فرد:

آصف نہال خیر نشاند دریں سخن　　بار آورد ز باغ مراد جہاں بہی

فرد:

از نور فراق تو بود بستہ لب ما　　گر کاسۂ آبی طلبد چشم پر آب است

فرد:

آصف ز حدیث نبوی می چشد ایں جام　　بے مہر علی آب ز کوثر نتواں یافت

فرد:

دل صد پارۂ ما زلف تو در بر دارد — ایں چہ مار است کہ یکسر ہمہ گوہر دارد

فرد:

از برائے کشتن تا کس نمی آید بروں — کشتن ما سخت دشوار است سیماب ایم ما

غزل

تابت شوخ بمن کردنگاہے عجبی — اضطرابی عجبی دارم وآہے عجبی

مردمان چشم ترشاں جہاں میگویند — خلف مژگاں کجت ہست سپاہ عجبی

پرتو حسن ترا وصف نمودن نتوان — گفتن روئے تو خورشید گناہے عجبی

برزنخداں وزلفت چونگاہم افتاد — ریسماں عجبی دیدم وچاہے عجبی

میکشی گرقدم از جلوہ آں شوخی ناز — می کشد آصف بے تاب تو آہے عجبی

دولت زدستگیری فقرا بپا بود — فانوس ایں چراغ دست دعا بود

زانداز نسیم جلوۂ محبوب طنازے — بگوشم می رسد دائم زہر برگ گل آوازے

اگر ناخن بہ دل زد حسن زیبائش کہ جادارد — بہ دست نازنینش پنجۂ گیرا بود نازیے

نمایں می کند خود را ولیکن دور تر از ما — برنگ ماہ باشد وحشی با ہم فلک تازیے

زشوخی نیست برانگشت او بے حسی یکدم — نمی بندد حنا بر دست از آنروز گلبازے

محبت نیست محتاج محرک در طلب آصف — بغیر از بال وپر ہم می کند سوئے تو پروازیے

الحاصل بے شائبہ وتکلف اوصاف حمیدہ وصفات پسندیدہ واخلاق حسنہ وآیات مستحسنہ وجلائل شمائل وجزائل خصائل آنجناب نصرت انتساب از تحریر وتقریر

بیرونست ، از انجا کہ قدرت قادر قدیر برحق حضرت رب العزت لا انتہا وابتداست
وفہم آن چون شمار قطرہ ہای باراں دشوار است کرا سرمایۂ ادراک وقوت دریافت آں
تواند بود واعتقاد ایں خاکی نہاد وفانی بنیاد ابران رفتہ کہ درآفرینش سلاطین دوران کہ ظل
اللہ ہستند ہیچ کس را در ہیچ عہدے بایں مزاج بحر امواج آیا دیدہ وشنیدہ باشد یا شنیدہ
باشد پس درجرگہ وزارت امراء زمانیان چہ رسد ، بغایت دانا وصاحب تجربہ وباوقار
وفیاض بود تمامی کارہا را از روی فہمید ودانائی وآگاہی ہوشیاری مہام مرجوعہ بے اعانت
دیگر نظام آوردے۔

نظم

چہ نیکو متاعیست کار آگہی　　مبادا ازیں نقد عالم تہی

کسے سر برآوردہ بعالم بلند　　کہ در کار عالم بود ہوش مند

کار ممالک جز بمردم اکابر نفرمودی اشرار ومجادیل (واراذل) واباطیل را بکارہا دخل
ندادی تا نسبت صلاح وتقوی کسے مشخص نشدی عمل نفرمودی ودر تنقیح حسب ونسب
مبالغہ نمودی اگر بعد سپرد عمل در کسے نقص ذاتی وصفاتی ظاہر گشت فی الحال تغیر دادی۔

نظم

ندہد ہوشمند روشن رای　　بفرومایہ کارہائے خطیر

بوریاباف گرچہ بافندہ است　　نبرندش بکارگاہ حریر

اکثر می فرمودند کہ جملہ مردم را بیک نظر نباید دید موازنہ حال ہر یک نگاہ باید داشت اگر
نوکر اصیل ونجیب را بے اعتبار وخوار داشتہ بد کہر وفرومایہ را نوازش باید کرد ہمچنان است کہ

سلاح سر بپا انداختن و اسلحه پارا بر سر بستن کار شمشیر بکارد و کار سنان را بسوزن کردن و کار دست را بپا و کار گوش را بہ بینی فرمودن است۔ فرد:

بود پا از برای رہ سپردن　　　نباید دیدہ را چون پا شمردن

قال النبی علیہ وسلم: "لا تعلق الجواھر فی عناق الخنازیر" تا آخر عمر با سفہائی انام ہمزبانی نکرد و اراذل و ہزال را در مجلس خود راہ نداد۔

گویند سکندر نام رئیس بازار کہ سالہا خدمت کردہ بود و ہنگام سوارے نہضت سفر اندرون شہر گل کلاں واقع بلدہ خجستہ بنیاد پنج عدد قرص نان باقر خانی را بطریق تفاول گذرانیدن در سواری مبارک معمول خود داشت پنج روپیہ نقد بہیلہ بردار موافق حکم باوی داد بمقربان بارگاہ التجا آورد کہ اگر نواب والا جناب با او ہمزبانی نمایند بسیاری از نقد و جنس پیشکش کند ، چون این معنیٰ بعرض والا رسید پذیرائی نیافت فرمودند کہ ہم زبانی با میر بازار مہابت را از دل عوام زائل می کند چہ گنجائش کہ بطمع زر با نیمردم ہمزبان شوئم۔ القصہ مظہر اوصاف پسندیدہ و مصدر اخلاق گزیدہ بود۔

امراء را گاہی از وقوع تقصیر تازیانہ نزدی و دوری بقصاص حکم نمودی فاما محض از افضال لایزال حضرت ایزد متعال صلابت و دہشت آن قدسی جناب در دل امراء قوی بود کہ ارکان دولت و مردم غرباء در معاملات و مناقشات در عدالت مساوی بودند۔

در جمیع امور عدل را کار فرمودی بخوف قہر و سیاست احدی را قدرت نبود کہ قدم از جادۂ اطاعت بیرون نہد ، و اوامر و نواہی را کما ینبغی رعایت نمودی و ضوابط و قوانین مملکت را کہ در ایام فرماں روائی شاہزادگان بعد رحلت حضرت خلد مکان مختل و مندرس

شده بودند بتجدید استحکام واستقامت دادی ، وبنائے عدل ورأفت رااساس نہادی۔

نظم

عدل نورست کز و ملک منور گردد — وز نسیمش ہمہ آفاق معطر گردد

عدل پیش آر مراد دل درویش برار — تاترا آنچہ مرادیست میسر گردد

وازنوادرات آنکہ درایام جوانے ہم از جمیع امور مناہی تائب وبادائی فرائض نماز تہجد واشراق وچاشت ودیگر نوافل وموافقت جمعہ وجماعات قیام داشتی ، واصلا بے وضونمی بودی؛ دورخانہ ہائے مشائخین بزرگ رفتی ، وبعدازنماز جمعہ زیارت مقابر کردی ، وپسران وخویشان میت راانعام وخلعت دادی وجاگیر ومناصب ومواجب ووظائف وتعلقات وخدمات موروثی بحال داشتی ، ومراعات ارث مسنون پنداشتی۔ قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم: ”من قطع میراث وارثہ قطع اللہ میراثہ فی الجنتہ یوم القیامۃ“ دنیارا خواب وخیال وزندگانی رانقش برآب انگاشتی محیط رادوست ومصرف راعدوالبتہ گماشتے۔

نظم

بدانش بزرگ وبہمت بلند — بہادر دلیر وبدل ہوشمند

نہ رایش نہ تدبیر محتاج غیر — نہ امضائی دانش بجز محض خیر

نہ درشہر محزوں نہ درکوہ ودشت — خیانت دراندیشہ کس گذشت

اماں درزمانش بحدے رسید — کہ منسوخ شدرسم قفل وکلید

بیزوی مردمی وفرہنگ خویش — بگردوں برافراش اورنگ خویش

بایں دانش وراءوآئین وفر — گماں درنیاید کہ باشد بشر

اگر آتش قہر افروختے | بیک شعلہ زاں کشورے سوختی
بکوہ از کمین سایہ انداختی | چو نخچ پیش خورشید بگداختی
بخشم از سوئی چرخ کردی نگاہ | شدی تیرہ رخسار ہا خورشید وماہ
برفتند و بردند نیکی بسی | چنین نیکنامی نہ بردہ کسی
زہے نیک نامی کہ تا این زمان | چو خورشید روشن بود نام شان
فرد: نماند نام در دوراں کسے را | کہ فرزندش بماند یادگارش

☆☆☆

بسم اللہ الرحمن الرحیم

وصایا ہائے نواب ا

وصایا ہائے نواب مغفرت مآب نظام الملک آصفجاہ غفران پناہ علیہ الرحمۃ والغفران کہ بالمشافہ بنواب نظام الدولہ میر احمد خان بہادر ناصر جنگ شہید وقت رحلت خود چہارم شہر جمادی الآخرہ ۱۱۶۱ھ یکہزار و یکصد و شصت و یک ہجری روز دوشنبہ در سواد برہان پور برزبان مبارک رحی ترجمان رفتہ۔

اول : آنکہ رئیس دکن را لازم است بامرہتہ کہ اینہا زمیندار این ملک اند کہ بہ آشتی خواہد و بموافقت و مصالحت سازد و داب و رعب اسلام مستولی دارد کہ از جادۂ خود قدم بیرون نگذارد و پاسبان شرایط دینداری باشد در شروط عمدہ شرط اینکہ در ملک دکن از غوج اینہا ملک گیری نکند۔

دوئم : آنکہ در انہدام بنی آدم کہ بنیاد رب العالمین است (تیز دوی نکند) و در مندی انگیزد (کہ دانا و بینا اوست) و بفہمد کہ اینہا مثل خوشہ ہائے جو و گندم و جوار اند کہ ہر سال میروپند درین کار بخوف تمام پیشتر از پیشتر احتیاط بکار برند مگر مجرم سقیم را بحکم خود بہ قاضی در اصل متحمل بار این امر خطیر اوست تفویض نماید او داند و کار او۔

سیوم : آنکہ زندگانی خود مدام در سفر جوید کہ ہر روز منزل نو و آب نو و سایہ خیمہ را شعار خود سازد کہ بسا انتظام امور ریاست و انضباط کلیات در واست مگر وقفہ بقدر

ا. این وصایای نواب آصف جاہ در توزک آصفجاہی، میر علی تجلی، چاپ حیدرآباد نیز ثبت است

ایام۔ چھاؤنی ورخصت وتعیناتی مردم نوکر پیشہ وسپاہ بقدر مناسب وضرور کہ قطع نسل بمیان نیاید وباخود خدائے تعالی نگردد۔

چہارم : بافضال ایزدی وتائیدات سرمدی کار ہائے خلایق کہ متعلق بخود است آنرا بعد ادای فرض خمسہ وشکریہ اقتدار واعتبار خدا باید داشت کہ اوقات عزیز خود را بغور تمام بہ تنظیم امور متعلقہ بخود چہار چہار گھڑی بہر یک کار ہا تقسیم نماید ودر ہر کار وقت رابیکار ندارد کہ خلل در کار ہا نپزیرد توجہ مدام در انضباط کلیات گمارد وجزیات فرع کلیات است اصلا ضائع نمیشود خود بخود بہ تنسیق کلیات می انجامد۔

پنجم : آنکہ بنای دولت ابدمدت این خاندان عالیہ ودودمان در ابتداء بعطای شاہان تعلقہ منصب صدارت حضور بسرفرازی جد ماجد نواب شہید سعید عابد خان مرحوم ومغفور مبرور است ، مع ہذا تقدیم وتعظیم این تعلقہ تیمنا بر سائر امور معظّمہ لازم گشتہ واستمداد ہمت از فقرای باب اللہ خواستن وسبقت در سلام علیک کہ سنت مصطفوی است از خود نمودن ثواب عظیم حصول ورحمت آسمانی نزول دراں است موافق احادیث اعظم نصیب باد۔

ششم : آنکہ زمین وآسماں از بنائے قدیم خلقت است وخلق خدا ہم از قدیم، خلیفہ زمین را شاید کہ بقدرت کاملہ او خوب غور کند ونداند کہ در زمین فقط حصہ ماست لازم کہ بہ ادائی حمد الٰہی خود را متعہد احوال اینہمہ ہا فردا فردا دانستہ اتلاف حق احدی از وارث نکند تا روز بیم ماخوذ نگردد۔

ہفتم : آنکہ دکن عبارت از شش صوبہ دارد ودر ہر صوبہ از سلف باشاہے معین

بود۔ وہریک امراء ووزراوارکان (دولت) متعدد ولکوک سپاہ موجود داشت بعد تسخیر
این ملک از ہمہ ہا درعہد حضرت خلد مکان ریاست اینجا بیک تعلق گرفتہ ' سزاوار
آنست کہ خبر گیری ہر خاندان ماسبق مامور نمودن بکارہائے سرکار بقدر لیاقت ہر شخص
نوبت بنوبت از آنہا جملہ واجباتست وتعلقہ متعددہ بیک شخص ضم نباید کرد کہ تضایع
کاردردست سررشتہ این کارہارادرضمیر خود مدام جابایدداد وبمشیران خود تہدید لازم کند
کہ ازحالات مایحتاج ہمہ ہامی گفتہ باشند۔

ہشتم : آنکہ ریاست دکن عالم نوکریست آداب بادشاہان کہ حقیقتاً ظل
سبحانی آنہا انداز خود فوت نکند کہ عنداللہ ماخوذ وعندالناس مطعون نگردند ' چنانچہ نادر
شاہ (بادشاہ ہفت اقلیم کہ شاہنشاہ درربع مسکون میگفتند) از وفور غلبہ بدہلی رسید واز فرط
عنایات خود نظر برمن انداخت وروبرو بعطائے سلطنت ہندوستان خطاب کرد فی
الفور عرض کردم کہ مامردم نوکر پیشہ مشہور بہ نمکحرامی وخود بدولت بہ بدعہدی شہرت خواہند
یافت سیوائے این دوامر حاصل ازیں ارشاد دیگر ہیچ منفعت یافتہ نمیشود (بغایت)
محظوظ شدو بآفرین وتحسین پایۂ مراتب افزود روز دویم کوچ کرد ومختار مختار ساخت۔

نہم : آنکہ درتقرر کارہای ادنی بعمدہ وکارہای عمدہ بادنی توجہ نباید کرد در ہردو
صورت کارسرکار ضایع میشود ' وچہ تقرر دیوانی سرکار بہ پورن چند کہ پایہ این مراتب
نداشت ومحض ادنی بود چگونہ باشد وجہ اینست کہ امرای حضور قدر نعمت ماندانستہ بتکالیف
شاقہ درایجاب این تعلقہ اغماض ہاداشتند بمحض نفس شکنی آنہا وسزای اغماض آنمردم کافر
نعمت درمجرائی او مصلحت دیدم از تدبیر خالے نبود ہرگاہ کارفرما درست بود کارکن ہرکہ

باشد باشد مضایقہ ندارد چوں پورن چند مذکورادم خوب بر آمدہ در مقدمہ تحصیل زرجاگیر ات تختہ بردیوانیاں سابق زدہ سہ سال دیگر این را بیجا بکنند۔

دہم : آنکہ تاممکن ومقدور در جنگ مالی وملکی از خود اقبال نشاید ونظر بر تحمل ظاہری واستعداد خداداد بانی فساد محاربہ نباید شد کہ غیرت الٰہی البتہ نہ پسندد ''وماتوفیقی الا باللہ'' بقدر مقدور وامکان در رفع نزاع وخصومت کوشند کہ باصلاح انجامد مگر ناگزیر ولاچار اگر بیند کہ این ہمہ سود ندارد وطرف ثانی بر خلاف است و''دم انا ولا غیری'' میزند امداد از حق طلبد واز مکان خود نہ جنبد وقبلہ را بر پشت گیرد واستمداد از قبلہ خواہد ودشمن را میدان دہند ودر حفظ خود وکسان خود بسیار کوشند واز امداد غیبی فتح جویند ' دوم قدم استوار تمام وقایم دارند۔

یازدہم : آنکہ آنچہ از آغاز ہوش بتجربہ رسید از جملہ مردم بلاد دکن مردم برہان پور وبیجاپور شایان اعتماد نمیشد ودر ہندوستان مردم گجرات ودر ولایت مردم کشمیر بد بلا انداحتراز واحتیاط از ینہا لازم دارند۔ ہر چند کہ ولی وقت بود گفتہ آنہارا باور نباید کرد کہ دعائے بد فقراء واولیاء بآن بلا دست۔

دوازدہم : آنکہ اسبابیکہ من موجود دارم دیدہ ہوشیار کو کہ معاینہ کند ودریافت این معنے نماید اگر قدم بر قدم من نہند ہمیں مصارف موجودہ خداداد بہفت پشت اکتفا می نماید واگر خواہد کہ بطور خود کشد سالے دوسالے نمی خواہد ودولت برخیزد تایار کرا خواہد ومیلش بکہ باشد۔

سیزدہم : آنکہ میدانند کہ این ہمہ خزانہ موجود داشتن در رکاب از چہ وجہ

باشد مبادا وقت بدا گر سپاہ بهنگام و بلوای طلب و تنخواہ خواہند حال آنکه از سه ماه حق طلب آنہا در سرکار ندارم مگر محض برائے شما کہ فی الفور در چنین اوقات حکم تنخواہ کنند۔

چہاردہم : آنکہ بمقتضای بشریت بنایستی در پیری امرے سرزند و محل نو قرار یابد اتفاق شد از آنجا کہ مقدمہ ناموس است بآل و اولاد پاس آن مقدم و امداد و اعانت آن ضرور۔

پانزدہم : آنکہ زنارداران دکنی قابل کشتنی و گردن زدنی (اند) بتجربہ تمام ہم آید و ارشاد حضرت خلد مکان است کہ سرگروہ این ہمہ ہادواند مورو ورام داس ہرہمزن دولت اسلام کہ در قلعہ محمد نگر مقید کردہ ام ' در تقید اینہا انتظام امور خود دانند و پندت خانہ عبارت از قید خانہ تمام اینمر دم است از وقت حضرت عالمگیر بادشاہ حکم بود ہر جا کہ زنار دار باشد بردہ قید کنند۔

شانزدہم : آنکہ برادران صغار خود را بجای فرزندان خود دانستہ پرورش نمایند و در تربیت کوشند و در افزونی مراتب آنہا سعی موفور کنند غمخوار خود سازند کہ اینہا قوت بازوے یکدیگر و تقویت ناموس اند ' وہدایت محی الدین خان صلہ رحم دار در در اصل بازو (شما) است و بفرط الطاف از ان خود ساز دو در بند و شکست او نشوند و گوش بر سخن غمازان نہ نہند و عوام را بہ خود راہ ندہند و مرتکب منہیات نشوند۔

ہفدہم : آنکہ برخیزند و زودرویدو مردم کارخانہ خود ہا را روزانہ بکارخانجات سرکار مامور کنند و قایم سازند بخدا حوالہ کردیم خدا معین شماست وہدایت عطا فرماید۔

از استماع این کلمات ہدایت سمات کہ از زبان گوہر ترجمان ارشاد شد۔

چنانچہ بنواب نظام الدولہ بہادر ناصر جنگ رقت گرفت آہستہ لب جنبانید ندکہ از گریستن یک لحظہ چہ میشود گریستن تمام عمر باقیست ' بفاصلہ دو گھڑی کلمہ طیبہ یاد کردہ متوجہ بہشت شدند۔ واز ہمیں فقرہ ''متوجہ بہشت'' تاریخ بر می آید۔

تمام شد وصایائے عالیہ وخدا بخش خان خواجہ سرا کہ معتمد خدمت حضور پر نور بود ودر انوقت یکسرانی می کرد ' وبایں فانی محبت والفت تام داشت وخیمہ بخیمہ متجاور فرود می آید ' نقل می کرد کہ ہمگی نوزدہ وصایا بود دو اصلا یاد نماند۔ (بفضلہ و کرمہٖ تتم الصالحات)

تمام شد

☆☆☆

بسم اللہ الرحمن الرحیم

مناقب والامراتب

مناقب والامراتب سراسر ہدایت جناب مستطاب حضرت نواب آصف جاہ علیہ الرحمۃ والرضوان آنچہ ایں فانی بلا واسطہ غیر بگوش از الفت نیوش سماعت نمودہ و بعض از معتبران حضور پرنور حاضر باش یافتہ بر صفحہ یادگار ثبت می نماید۔

مناقب اول: از نادرستی احوال بادشاہ و مردم خیالی وزراء وامراء دہلی بعد فتح جنگ دلاور خاں و عالم علی خان یکبارگی مبارز خاں صوبہ دار حیدرآباد را ہوائے نخوت وغرور وتکبر وپندار درسر پیدا شدہ، جناب عالی ومتعالی بمقتضائے مآل اندیشیہائے دور دوار و نیرنگیہائے فلک غدار کج رفتار محمد انور خان صوبہ دار برہان پور را بفہمایش مبارز خاں مع فرمان بادشاہ فرستاد کہ بے موجب مجوز خونریزی انسان و حیوان وہنگامہ آرائی قتال وجدال جماعۃ مسلمین نگردیدہ بحضور بادشاہ عالم پناہ بدہلی بروند اگر ازتغیر من سند صوبداری (۱۰۶) دکن باردیگر بادشاہ بشما عنایت ومرحمت خواہند فرمودہ اقرار آنکہ من بشما جنگ نخواہم کرد، مبارز خان نظر بر کثرت جمعیت وفوج کہ چہار چند افزون تر وسرداران نامی باخود رفیق داشت اصلا خریدار سخن زبانے محمد انور خان نگردیدہ سہ مرتبہ جنگ جنگ برزبان راندہ یکبارگے بعد رخصت نمودن محمد انور خان بہ ہیئت اجتماعی از سوار و پیادہ بے شمار و امرای نامدار بکوچہائے طولانی از حیدرآباد یلغار

جناب عالی از اورنگ آباد کوچ نموده بقدر چهارم حصه هم فوج و پیاده ها همراه نبودند با توپخانه سرکار و فوج خود ناچار متوکلا علی الله تعالی سر بسجود نیاز نهاد بهمگی همت و تمامی نیت با عجز خود دعا خواستند که یا ذوالجلال والاکرام تو دانا و بینا و علیم و آگاه دلها است مخالف (قوی) یکصد و پنجاه کروه مسافت راه طے کرده و من از چهل گرده کوچیده ام و او به تکبر و غرور و نخوت و پندار خود جمعیت فراهم آورده قتل هزاران بنی آدم میخواهد و من روادار هلاک پشه و مگس و مورچه نیستم، و او بر خونریزی ناحق کمر بسته و من برضا و تسلیم خود استوارم ، واز همه حال با جمیع توابع و لواحق خود را در پناه اخص الخاص داده تن بتقدیرام ظاهر و باطن آشکار او نهان بر تو هویدا ست ، الهام غیبی نوید ذرداد که قبله را بر پشت بگیر دو امداد از حبیب ما طلب کند و توپ خانه را این طرف بر کنار ناله قایم دارد و هر کاره های آن طرف را بانعام و اکرام (شادماں کند) واز ان خود نماید که مخالف را از ورود ناله خبر نه دهند۔

جناب عالی متعالی (بعد نزول القاء غیبی) فوراً آگاه گشته (تجدید) وضو نموده دوگانه نماز ادا کرده پنج هزار روپیه از خزانه طلبیده بر دیوڑهی زنانه هرکاره ها را معه مرده نویسنده آن طرف را (اخبار می نوشت) مخفی انعام مرحمت فرمودند آنها آداب انعام بجا آورده عرض نمودند که کدام امر در جلدوی این عنایت میفر مایند که (سعادت ابدی دانسته بجان و دل) بجا آریم حکم شد که ناله هایله را در فرد اخبار ساقط کرده بنویسند ، آنها تسلیمات بجا آورده رخصت یافتند خود بدولت بترتیب و تقسیم فوج و نقشه یمین و یسار لشکر توجه فرموده آهسته و نرم بگوش داروغه توپ خانه خود ارشاد کردند که در نصف توپ خانه

مبلغی یعنی خورده که آنرا فلوس گویند پر کنند و باقی نصفی توپ خانه را موافق معمول از گوله

ها پر سازند چنانچه بدانموجب بعمل آمد یکپاس چهار گھڑی هنگامه آتش توپ خانه در کار

زار بود که نسیم فتح و فیروزی بر غازیان اسلام وزید ' مبارز خان بقتل رسید واز کشته ها

پشته ها شد و شادیانه نصرت بلند آواز گردید حکم شد که احدی از جای خود نجنبد ' وقلمدان

مقتول را از بالائے فیل سواریش بیارند چنانچه قلمدان از نظر مبارک گذشت خود ملاحظه

میفرمودند که چند خطوط مردم لشکر ورفقائے خود دران قلمدان موجود اند ' همه خطوط را

یکجا کرده پیش خود نهاد عضد الدوله بهادر قسوره جنگ را که در چنڈاولی بود طلبیدند واز

ماجرائے خطوط رفقائے خود بیان نمودند۔ عضد الدوله (عوض خاں) بهادر گفتند بکرمی اگر

خطوط بمن لطف می کنند (که خطوط همه را مطالعه کرده) همه ها را بدهن توپ می کنم که به

نتیجه کردار مقرون شوند و دیگران عبرت گیرند وهیچو نمک حرامی نکنند جناب عالی فرمودند

باشید واین کار را چنیں نشاید کرد از برای اینکه حق سبحانه تعالی بتصدق حبیب خود مارا فتح

بخشید ورفقائے ما را از جان و مال محفوظ داشت اگر اینها فی الجمله از تقدیر خبر میداشتند چرا

همچنین میکردند ' نظر بر احتیاط و موافقت بظاهر مناسب همیں پنداشتند که مبادا فتح اگر

بطرف ثانی شود جائی نوکری ما مردم درانجا بے تلاش میسر خواهد بود مارا درینجا اول لشکر

ومن بعد انصاف شرط است که ما مردم سرداری داریم برای این شکم کمینه چه فعلهائے

(قبیح) ست که نمیکنم اگر از اینها یک خطائے چنیں وچناں بمقتضائی بشریت بوقوع آمد

درگذر مستحسن واولیٰ دارد ' ونادیدن خطوط ایں مردم ومطالعه ناکردن رفع کدورت

دلی ودفع کینه از هر یک مناسب ودرستے کار خود می دانم ' وبرائے کار وخدمت خود

مردم رااز ولایت نخواہم آورد کار من ضایع خواہد شد وشما میخواہید کہ رفقائی ما راحق سبحانہ تعالی قایم داشتہ آنرا شما در توپ مید ہند شمارا برای این (چنیں کارہائے ناسازوار) نطلبیدم ' ہمہ پشتارہ خطوط رااز دست خود بفیلبان خود عنایت فرمودند کہ سلیچی وآفتابہ گرفتہ تر کردہ زیر پائے فیل دفن کنند وبعھد الدولہ بہادر خشمناک فرمودند کہ من بعد دوسہ گھڑی دیگر ورفع انتظار اخبار اطراف حکم ایستادن خیمہ ہامی کنم درایت قول برائے مردم متفرقہ ہولناک وپراگندہ وگریختگاں نصب می نمایم اگرچہ دیشب ہزاران مردم زندہ را طعام وآب ومکان میسر نشدہ وحیوان را دانہ چارہ بدستور نرسیدہ ودر عجب حالات بخوف جان خواہند بود وہم بمعالجہ مجروحان وبندقین مردگان می پردازم ومراتب ریاست خداداد را لشکر فراوان موبمو بلندی سازم بعدازاں بتعزیہ وعیادت بارماندگان واقربائے مقتول متوجہ می شوم کہ فردا این چنین روز بیکسی ہائے ہمہ ہا درپیش است والا نہ بدبخت کسے است کہ برخود غلط بودہ بمیل طبیعت خود کوشد وشکر نکند وبر پندار تکیہ کند وبتدبیر نازان گردد بوجہلیست۔

و(بعدہٗ) خود بدولت ازانہمہ مرقوم الصدر بفرصت قلیل فراغ یافتہ بکوچہای تواتر وپیہم بسمت حیدرآباد توجہ نمودہ چھاؤنی کھمم فرمودند واز گرمی خبر فتح فیروزی وتوجہ رایات عالیہ بر کھمم بعنایت الٰہی ملک سیکاکول وراجبندری ومچھلی بندر وکوتوروسرواپلی وایلورو مصطفیٰ نگر ومرتضی نگر وآرکاٹ وغیرہ تعلقہ کرناٹک بیجاپور وکرناٹک حیدرآباد خود بخود در تصرف اولیائے نصرت رسید ' وقلعہ داران وپالیکران اطراف وجوانب ہمہ ہا سراز اطاعت نہ پیچیدہ بعرایض ہا وارسال نذور معہ وکلای خود بہرہ ورفراند وختند '

واکثر بسعادت ملازمت رسیدند واستقلال خاطر خواه حاصل ساختند وکام دل پیمودند۔

خوشا دولت وزہے حوصلہ عالیہ جناب عالی متعالی کہ نشۂ اقبال یاوری وسعادت و بختیاری ہضم فرمودہ بہ تنظیم امور مالی وملکی ودور ونزدیک را نواختن و بمراتب ومدارج ودلجوئی ہمہ ہا ودادرسی جزوکل وپروردن بازماندہ ہائی مدعی وخبرگیری آنہا از وظیفہ وانعام وجاگیر ومعافی تکلیف نوکری کار ہر کدام نبودہ است۔

مناقب دویم : بعرض رسید کہ قلعہ داران دولت آباد سید مبارک خان وسید مجتبی خاں ازراہ کوتہ اندیشیہا فراوان وبرخود ہا غلط بودہ قبائل عالم علی خاں وحسین علی خاں را درقلعہ مذکور جادادہ مال ومتاع وافر وجواہر ونقد اکثر زرایں واسباب بیشتر بدست کردہ تصرف خاطر خواہ نمودہ اند تنبیہ وسزا وگوشمالی بانہالازم بودہ است ' بعد استماع این مقدمہ برام سنگھ منشی حکم شد کہ بہر دو قلعداران دولت آباد کہ اندرونی (قلعہ) وبیرونی حصار وشہر پناہ عنایت نامہ جات برنگارند بدیں مضمون کہ "از پناہ دادن بقبایل سادات بارہہ موجب فراوان آفرین وتحسین گشتہ وتوقعات عظیم ازشما ہا روداد ہر مطلبی کہ داشتہ باشند برنگارند انشاء اللہ تعالی پذیرائی دانند اسناد آن رافرستادہ خواہد شد بالفعل بقبائل مذکور بگویند کہ مقدر چنین بود آنرا چارہ نیست صبر باید اختیار کرد سوای سادات مقتول ہمہ چیز ہا میسر می توانند واگر بودن (در ملک) دکن بخاطر بود جاگیر سیر حاصل بقدر کفاف ہمہ ہا در ہر صوبہ کہ منظور بود مہیا است ' ودر صورتیکہ قصد وطن بارہہ در خاطر تصمیم جاکردہ است بدرقہ وراہ مید ہم وروانہ (آنجا) می نمایم"۔

چنانچہ قلعہ داران بعجز وانکسار عرایض نوشتند کہ از قبایل سادات استفسار نمودیم

ارادۂ رفتن وطن اظہار می نمایند ' از راہ فضل و کرم دہ ہزار روپیہ نقد و دو صد سوار معہ ودستک تعیناتی مرحمت شد و تنخواہ دو ماہہ نقد از خزانہ بسواران متعینہ نیز عنایت کرد و قبایل مذکور بارہہ رفتہ رسید خود بسواران رخصت حضور نمودند۔

مناقب سیوم: روزی از راہ نوازش بحاضران مجلس مخصوص خلوتگاہ میفر مودند کہ کارہائے حق سبحانہ تقدس تعالی بے شمار ولا انتہا وعجیب وغریب است ' اتفاقا در سرکار نواب غفران پناہ علیہ الرحمۃ والغفر ان یعنی نواب غازی الدین خان بہادر فیروز جنگ کاشمیری بعلاقہ دیوانی محیط سرکار بود ' و در مزاج دخل تمام داشت ونعوذ باللہ این مردم بدقوم کہ مزاج حضرت را بے ہیچ از طرف من بغمازیہائے بیہودہ برگردانیدند بحدیکہ غفران پناہ مزاج جہاں پناہ راہم ازیں جانب سوء مزاج ساختند کشمیر عبارت از خوبے است از قوم نیست ' چنانچہ روزے موافق معمول بہ دربار عالمگیر باشاہ رفتم باریابی نشد بازگشتم وبفکر مستغرق بودم وقت مراجعت از دربار در اثناء راہ دیدم کہ بر دو کان نان پزگان بسیار برائے لقمہ ہجوم آوردہ اند و پارۂ نان از نان سالم شکستہ نان پز بسگاں می دہد وسگان قوی جسہ لقمہ راجست کردہ بدہن می گیرند ومیخورند الا سگے مادہ حقیر وناتواں وضعیف از ہمہ دور تر استادہ از گرسنگی بیتاب رمقی جان در چشم ہا دارد ولقمہ از نان پز باو نمی رسد ' وسگان قوی لقمہ را باو رسیدن نمی دہند کہ تا او بخورد ' بخاطر آوردم کہ امروز (ایں) سگ مادہ راہم درد خود یافتم در دل خود گفتم کہ اگر تو رحم بر حال سگ مادہ می کنے خدائے تقدس تعالی بر تو رحم خواہد کرد پالکی را ایستادہ کردہ دو روپیہ نقد را بدو کان دارد ادم کہ طعام شکم سیر بسگ مادہ مذکور بخوراند وقتے کہ سیر شود ماقبی طعام را بسگان دیگر بدہد

واوہچنیں کردومن میدیدم کہ سگ مادہ طعام شکم سیر خوردہ وبرزمین نشست وسہ مرتبہ بسوی آسمان دید گفتم حالا درحق تودعامیکند ومن خوددرلبہا نرم نرم آمین آمین میگفتم۔

بعدازان بخدمت گارخود گفتم دوروپیہ روزمرہ ہرروز بنان پز میرسانیدہ باشند ہمیں دستوراول مرتبہ طعام بسگ مادہ خورانیدہ آنچہ باقی ماند بسگان دیگر بدہد ازانجا روانہ شدم تا خانہ خودرسیدم وخواستم کہ از پالکی فرود آمدہ اندرون خانہ بروم کہ یکبارگی کرز بردار خاصہ بادشاہ دررسید وحکم طلب حضور رسانید باز گشتم وحاضر شدم اسدخاں کہ متوجہ احوال بود موافق حکم درخلوت بردہ خلعت صوبہ داری بیجاپور وفوجداری کرناٹک وتالیکوٹہ مخلع گردانید حق سبحانہ تعالی چنین فضل فرمود۔

مناقب چہارم: بعد فتح جنگ مبازرخان مقتول رام سنگھ منشی سرکاردولت مدار بعرض رسانید کہ دراحکام فتح وفیروزی بنام منصبداران دکن وجاگیرداران وقلعہ داران صوبہ جات دکن ودیگر مردم اینجا کدام تاریخ باید نوشت ' بست سیوم محرم ۶ محمد شاہی جنگ روداد وتاریخ بست سیوم منحوس محض است فرمودند نحوست برمبارزخان افتاد ومارا ہموں تاریخ مبارک واردا‌ست ہموں برنگارند "کذب المنجم برب الکعبۃ"۔

مناقب پنجم: درسفر اتفاق مقامات برکنار کشنا افتاد مینا جانور بجای باد ریشہ در خیمہ دیوان خانۂ مبارک بیضہ ہا دادہ وروزکوچ ازانجا فراشاں سرکار بعرض رسانیدند ' حکم شد تا پرواز بچہ ہائی او خیمہ ہمونجا قایم ماند ودوصد پیادہ متعینہ خیمہ معہ بار بردار شد بعد دو ماہ چوں عرضی ہزرای وپیادہ ہا وعمالان نواح رسید کہ بچہ ہا در پرواز انداز ان بعد حکم رفتہ کہ خیمہ درحضور بہ رساند۔

مناقب ششم : درویشے التماس گذرانند در سواری مبارک کہ در روضہ شاہ عبدالقادر قدس سرہ واقع ظفر دروازہ بلدۂ فجستہ بنیاد برائے خرچ اعراس وروشنائی وتیل وچراغ وعود وگل معین چیزے نیست فقرائے واردین صادرین جہت سر برائی قوت تصدیع کشند وتمباکو وحقہ طلبند از ینہا مامردم راقیام آنجا دشوار گردید ، دستخط خاص بر فرد التماس مذکور مزین کردید بدیں مضمون کہ خانقاہ محل نور است نور را با آتش وتمباکو چکار برائی دفع تمباکو کشاں کہ آتش بجان آنہا افتد تولیت آنجا بنام سید محمد مدنی مقرر شدہ سند بہ دہند ازان روز تولیت بہ سید محمد مدنی بلاشرط تفویض یافتہ بود وفرد مذکور ہنوز در دفتر صدارت حضور پرنور موجود۔

مناقب ہفتم : بعد جنگ دلاور خاں وعالم علی خان ومبارز خاں بفضلہٖ احدی (دردکن) کمر بستہ مستعد بجنگ نشد (مگر جنگ ناصر جنگ مجنونانہ ومعذورانہ بود الا) در سواری سفر روز کوچ عضد الدولہ بہادر وخواجہ عبدالرحیم خان بہادر وحرز اللہ خان بہادر وحامد خان بہادر ودیگر اقربائے عزیز (از راہ نافہمی ہا وعدم مزاج دانی وندیدن دربار سلاطین) بحضور جناب مغفرت مآب رسیدہ فیلان سوارے خود ہارا برابر فیل سواری خاصہ آوردہ بہ اماریہائے پر تکلف زردوزیہا بوٹہ درابر مقرلات سرخ ومکلل ودر خواصی خدمت گاران خود ہانشانیدہ مورچھل بدست آنہا دادہ یکسرانی خود ہامی کنانیدند ، دراں اجتماع اصلا فیل سردار معلوم نمیشد وبر مزاج مبارک سخت ناگوار می گشت ، وصاحبان اقرب (ایں معنیٰ را لحاظ کردن نتوانستند) توفیق دریافت مزاج نیافتند ، روزے در عین سواری کوچ سواری خاصہ را نشاندہ از اڑہ کشاں حبشی سرکار

خواصی اماری خاصہ بریدہ امیرے را فرمودند کہ در خواصی بے سایہ نشستہ از دوپٹہ بکمر خود (خود بستہ از ہموں دوپٹہ یکسرانی) کند و مورچھل ہم موقوف شد ہمہ عزیزان از قوع این مقدمہ بہرہ شعور پیدا کرداز آن روز بغیر طلب حضور اقدام در سواری نمیکر دند و دور دور کسے جانب راست وکسے جانب چپ وکسے پیشتر از چنداول وکسے بعد چنداول و کسے پیشتر از ہراول ودیگرے قبل از ہمہ در بہیر بمنزل میرسد ہمہ ہا تعلیم یافتند وخود ہم ازاں روز احدی را در سواری روز کوچ نطلبید ند مگر کسے را دل خود میخواست و باادب بود ومعروضہ او مقبول ومزاجداں را گاہ گاہے بعد استعداد والاخیر۔

مناقب ہشتم : در ۱۲ سنہ محمد شاہی بعد رحلت عضدالدولہ مرحوم سہ روز نوبت موقوف فرمودند وعنایت نامجات تعزیہ بہ نام سید جمال خاں وغیرہ (پسران مرحوم ودیگر ورثہ) شرف اصدار یافتہ بعد عطائی جاگیر بہ پسران مرحوم (بقدر حصہ وآسامی محلات را) در ماہہ از خزانہ شامل محل تنخواہ قرار دادند و (وبرائے دیگر جاگیر مرحوم) پروانجات ضبطے جاگیر صادر شد وارشاد گردید کہ من امروز صوبہ دار دکن شدیم وفرد بدستخط مزین شد کہ ساختہ وپرداختہ عضدالدولہ مرحوم موقوفدر دفاتر بعمل آرند (بدانموجب پروانجات موقوفی وضبطی از دفاتر دیوانیاں جا بجا روانہ شدند)۔

مناقب نہم : در ۱۳ سنہ محمد شاہی فردی بدستخط خاص مزین کردند کہ زرسایر بلاد داخل خزانہ سرکار عالی (نمایند) وتنخواہ داران خلد مکانی یک حصہ موقوف دو حصہ تنخواہ وخلد منزلی دو حصہ موقوف یک حصہ تنخواہ دہند ودرانوقت اعیان حضور (کہ توفیق کلمۃ الخیر داشتند) بعرض رسانیدند کہ تنخواہ داران دریافتگی سالم بناء بر کثرت عیال مندی

بعبرت می گذرانند در کمی تکلیف سخت خواهند یافت ، فرمودند ماهم نیت داریم کہ بعضے
ہارا اضافہ وبعض ہارا سالم و(اکثرے) راازسرنو جدید کہ مطابق معاش ندارند مقرر
خواہم نمود مقربان حضور سکوت کردند ما لطف دستخط مبارک احدی معلوم نکرد کہ ساختہ خلد
مکان بحال وکردۂ خلد منزل در معنوی موقوف کردند فهم من فهم۔

مناقب دہم : حیدر قلی خاں در عہد فرخ سیر بدایونی دکن (از عہد فرخ سیر
بادشاہ) مامور بود بہ پشت کرمی سادات بارہہ لعین حسین علیخان در اکثر امور نافرمانی می نمودٔ
روزے بخاطر مبارک رسید کہ شکوۂ مردم کہتر در حضور بادشاہ نوشتن سود ندارد وشایان خود
نیست بلکہ بر کثرت حساد حضور اورا مستقل ساختن است ورخنہ در کارہائے خود گوار
اندارم ، مع ہذا بہ رام سنگھ منشی حکم شد کہ عرضی برائے حضور تیار کند بدینمضمون کہ
''حیدر قلی خاں (مردم) کارداں وفدوی دولت خواہ ومعاملہ فہم ومتصدی رسا وراست
ودرست است ہیچوکس فدوی دولت خواہ بکاروخدمت احمد آباد گجرات کہ مکان خالیست
اومدتیست کہ بسبب نبودن متصدی درست خزانہ آنجا درسرکار نمی رسد وملک ہم بتصرف
ازاں سرکار دولت مداری درآید''۔

چنانچہ عرضی در حضور رسید بمجرد رسیدن عرضی حکم بحیدر قلی خان صادر شد کہ زور
خود را باحمد آباد گجرات رساند وآن ملک رامقبوضہ کند اگرچہ از نافہمی شما خاطر ما محظوظ نبود
کہ مدام شکوہ نظام الملک بہادر می نویسند ونظام الملک از کاردانے ورسائی شما در حضور
معروضہ داشت مع ہذا این کار را بخاطر داشت نظام الملک صوبیداری گجرات تفویض
کردم وبعد رسیدن حیدر قلی خان از این جا باحمد آباد گجرات خود بدولت از راہ سرور

میفرمودند که الحمدللہ صدزاع رابیک کلوخ پرانیدم ومن امروزصوبہ دارد کن شدم۔

مناقب یازدہم روزی در خلوت خاصہ از مشیران خود (حکایۃ) از بدنیتی مبارزخان مقتول حرفی برزبان مبارک آوردند متہورخان بہادرعرض نمود کہ مبارزخان آنچہ نیت داشت نتائج آن یافت فرمودند کہ بگوید کدام نیت کردہ بود متہورخان عرض کرد کہ از نیت پدر بہ پسرش کہ در رکاب (حاضر) است معلوم خواہد بود فرمودند چوبدار (رفتہ) مبارزخان حال رابیارد ' چنانچہ موافق حکم دررسید وبرسلام گاہ سلام نمود خود بدولت باواز بلند فرمودند بیائید بیائید خان مذکور آمدہ موافق معمول برجائی خود نشست بعد فرصت لمحہ ارشاد کہ راست بگوئید والد شما روز جنگ چہ نیت کردہ بود؟ رنگ بشرۂ مبارزخاں حال تغیر شد ومرغ روح در پرواز بال وپرکشاد ' خود راجمع کردہ عرض نمود عمرودولت حضرت درترقی برمایان راحضرت خود پرورش کردہ اند پدر رانمیدانم واز نیت اوچہ خبر شد بار دیگر ارشاد شد سعادت مندی شما اظہر فامابلا خوف از نیت والد بگوئید' مرتبہ دویم عرض کرد کہ از نیت وبطون پدرم خبر نیست ہرقدر کہ بعرض رسید ونتیجہ آں او دید ہموں راست خواہد بود ' ازاں بعد جناب عالی متعالی آب درچشم آوردہ فرمودند۔ الحمدللہ کہ ازمن درحق شماہا ہیچ بدی بوقوع نیامد وشماہارا بجائے فرزندان عزیز میدارم ومدام خواہان خیریت می باشم وپرداخت مرعی درہرحال وجاگیرہادادیم وتکلیف نوکری معاف نمودیم ورای آن جگرگوشہ ہائے خود رابشماہادادیم وزنگ از آئینہ دل شماہا دور ساختیم ' بعدۂ فاتحہ نیز خواندہ کہ حق سبحانہ تعالی ہمچنیں توفیق مارامدام عطا فرماید من بعد رخصت فرمودند ' اینہمہ زبانے مبارزخان مرحوم پسر مبارزخان مقتول است بلا

واسطہ سماع نمودہ بتحریر آورد۔

مناقب دوادہم: ایامے روز کوچ لشکر بود بعد فرود آمدہ بمنزل گاہ خود بدولت برائے نماز عصر در خیمہ دیوانخانہ مبارک بر آمدند ملاحظہ فرمودند کہ در خیمہ دود وغبار بسیار جمع شدہ در صحن خیمہ خود بدولت در آمدہ نگاہ بطرف آسمان نمودند چون ہوا بند بود در آنجا ہم غبار فراوان دیدند بداروغہ دیوان خانہ کہ حاجی حسن نام داشت فرمودند چہ وجہ باشد اجتماع غبار را؟ او دست بستہ عرض نمود کہ درمیان احاطہ لشکر ظفر اثر چند دیہی اتفاق است ولچہ ہا (لشکر) آتش بدیہات دادہ اند بنابر بند ہوا غبار و دود جمع گشتہ و در خیمہ ہم رسید حکم شد اہتمامی حاضر شود وخود بنماز متوجہ شدند بعد فراغ نماز چون اہتمامی مجرا نمود فرمودند کہ من الوف در ماہہ بسواران اہتمام میدہم تر ارسالہ دار اہتمام نمودم از انجا کہ لچہ ہا آتش بدیہات می دہند تو بکدام کار خواہی آمد' او حواس گم کرد وعرض نمود کہ غلام تقید بسیار دارد تا کہ دو چہار لچہ را دست وگوش وبینی آنہا بریدہ نشوند عبرت نمی پزیرند۔ مزاج مبارک بر آشفت و فرمودند کہ "دست وگوش وبینی آدم را مثل خوشہ گندم وجوار ودیگر غلہ دانستی کہ ہر سال میروید (حکم شد) بکشید این ظالم را فی الفور تغیر دادہ" بداروغہ سقہ کہ حاضر بود اہتمامی مقرر فرمودند' وارشاد شد خبر دار باشید پے ایذا تقید وتہدید بایں کارہا بکار بردو نارسائی ظہور نکند۔

مناقب سیزدہم: شاہ غلام محمد نام بزرگ در دہلی مشہور از آفتاب بود روزے جناب عالی متعالی بدیدن آں بزرگ تشریف بردند ودیر نشستند بناء بر اینکہ بزرگ متوجہ بسماع بود اتفاق افتاد بعد وقفہ چندے دیگر جناب عالی قصد رخصت نمودند.

و پانصد روپیہ نقد بزرگ گذرانیدند درویش بزرگ فرمود بقوالان بدہند چنانچہ مبلغ مذکور
موافق ایمائی بزرگ بقوالان مذکور مرحمت نمودند ازان بعد بزرگ فرمود کہ تعلقہ دکن
بشما تعلق دارد اوز مدت ہا می شنوم کہ شما مدام خواہ نخواہ بعد یکسال کامل تعلقہ بمردم خود
بحال ندارند بتقصیر خواہ غیر تقصیر تغیرے لازم است جناب عالی متعالی در جواب گذارش
نمودند کہ مدت عمر در خدمت بزرگان گذرانیدیم الا ہیچ بزرگے گاہی این چنیں ارشاد
باستفسار این مذکور متفسر نشد وجہ اینست کہ دکن عبارت از شش صوبہ است و در ہر صوبہ
بادشاہ معین بود و ہر یک از لک سوار و دو لک پیادہ و وزراء و امرای متعدد باخود ملازم
داشت و در عہد حضرت خلد مکان عالمگیر بادشاہ تمامی الکہ دکن بتسخیر در آمد و بیک کس
تعلق گرفت چوں امراء و وزراء آنجا ذی خاندان ہر کدام بے روزی ماندہ مع ہذا نوبت
بنوبت تعلقہ و خدمت بآدم خاندانی کافتہ یافتہ (آدم بکار شناختہ) مامور میکنم کہ بے
روزی نباشند و بدادن تعلقہ یکسالہ سرمایہ سہ چہار سالہ بہم میرسد سرمایہ او باتمام نمیرسد
اور ابطعام و خوان میوہ یاد میکنم از خبر این معنی مہاجنان لشکر عنایات معلوم نمود بخوشی قرض
می دہند تا کہ او را بکار مامور مینمایم کار او خوب می چلد ہمیں قدر حساب مردم بخاندان
و بیکار و با کار و امتداد بیکاری آنہا بر انگشتان خود شب و روز در شمار داریم و دو تعلقہ را بیک
کس ضم نمی کنم و بہ باریابان حضور تہدید و تاکید است کہ از احوال مردم خاندانی و بیکاری
گفتہ باشند (بزرگ فرمود بخوشی تمام کہ جزاک اللہ فی الدارین خیراً "شائستہ سلطانی توئی")۔

مناقب چہاردہم : روزے حکم شد بداروغہ دیوان خانہ کہ محمد انور خان و خواجہ
عبداللہ خان را بدربار بارندہند و موسوی خان را کہ در حضور بود بعلت تقصیر نازک مردہہ

ہیبت از دیونخانہ موافق حکم او را کشیدہ بیرون کرد و محمد حسن منشی از تغیر موسوی خان امتیاز یافت و متہور خاں بہادر کہ امیر صائب تدبیر و از قوم افغان خویشگی بود در امور کلمۃ الخیر وسیلہ وقت کس بیکساں بود بہ غمخواری و پریشان نوازی و دلجوئی مظلومان ید طولا داشت و مزاجدان حضور پرنور بحدی بود کہ بالاتر از و دیگر نبود ' وبعد وقوع ایں ماجرا فورا در حضور رسید و باریاب خلوت گردید و بکلمات مرغوبانہ سرشتہ مزاج بحر امواج ہرگاہ بدست آورد بعرض رسانید اگرچہ خواجہ عبداللہ خان را حکم اخراج (از لشکر) صادر شد فدوی مستحسن دریافتہ برائے رخصت حضور اورا ہمراہ آوردہ در خیمہ آثار شریف درشفاعت نبوی ﷺ گذاشتیم جناب عالی فرمودند مغضوبان را از حضور رخصت نمی شود وخطائے عظیم سرزد از دست او شما خود بے صرفہ چرا چنیں غیر متوقع عرض معروض میکنند فی الفور (تسلیم بجا آوردہ) آہستہ و نرم بگوش مبارک گذارش نمود (الحق وتصدق برارشاد ہدایت بنیاد وفا ما عبداللہ خاں) او بمصاحبت حضور پرنور در چہار دانگ مشہور و بایں اعتبار مغرور و سرفراز (و دستگیری عالمے نمودہ و مردم عمدہ کام و دل از و حاصل میمانیند) و بایں اختصار پے وقار "ضرب الغلام اہانت المولا" درینکار مارا ملحوظ است و فدوی را برنام این جناب عالی بدنظر اعتبار و حرمت او خود رفت و ابروئے او در سرکا خرید شدہ مگر جان او باقیماندہ مالک جاں دیگر است حضرت باینکار غور فرمانید ہرگاہ ہچو امیر معتبر حضور پرنور از نظر افتاد و بے رخصت حضور مغضوب حال بخانہ خود برود بدیہی و یقینی است کہ کنیز خانہ او دراطاعت او نخواہد ماند پس بزن و فرزند و دیگر توابعین و خلق چہ رسد دولت خداوندی مزید باد در آوان پیغمبران اگر تقصیری و خطای در امور عبادت الہی

واقع می شد عیوض خطا یک کمال (از و منجملہ کمالات او) می شمردند و باز می فهمانیدند کہ آیندہ نکند ہر قدر کہ "در عفو لذتے است در انتقام نیست" قطع نظر از ان ہمہ حالات کہ در شفاعت شفیع پیغمبر ﷺ خدا پناہ آوردہ ما چگانہ باشم کہ نوع دیگر (دم زینم) خود بدولت سکوت نمودند متہور خاں مذکور خواجہ عبداللہ خاں را از خیمہ آثار شریف آوردہ (بر سلام گاہ استاد و خود ہم برابر استادہ آدب بجا آوردہ) باریاب خلوت نمود عرض در دویم مرتبہ عرض کہ سراسر افسوں بود (چہ شرح دہد) کاری کرد کہ عقل حیران ماند فرد قلعداری بھونگیر صوبہ حیدرآباد بنام پسرش (مغضوب) بمعروضہ عجیب بدستخط خاص مزین کنانید و طور طور در خلوت و جلوت شریک قہوہ و طعام خاصہ موافق معمول قدیم نمود (و غریب تر آن کہ) بہ جہت آوردن محمد انور خان بخواجہ عبداللہ خان رو برو حکم دہانید و برائے عفو خطائے موسوی خان (منشی) کہ خطائے نازک سرزد بود فی الجملہ و برکشید۔

حق ایں است کہ ذات متہور خان بہادر ملکی صفات بودہ زبان خان مذکور در کام بجز کلمہ خیر نمی جنبیدند ' و در پرداخت نجبا و شرفاء و غرباء و آل امراء و اولاد و احفاد وزراء و دور و نزدیک ذی خاندان نظیر نداشت و بساکس را تا درستی در حضور پر نور ہر متنفسی را بقدر شخصیت او از خانہ خود خبری گرفت و در مزاج بدی برابر سریمو نبود ہر کہ رجوع آورد او را نواخت و حاجتش روا می نمود ' مع ہذا مقبول بارگاہ (حق) بود و بر عالم و عالمیاں احسان ہائے آں مرد بسیار است و ہم ابد الآباد حسنات دایم و قایم و یادگار است مثل صمصام الدولہ صمصام الملک شاہ نواز خاں بہادر صمصام جنگ نام اصلی میر عبدالرزاق خان خوشہ چین خرمن الطاف و دستگیری اوست۔

مناقب پانزدہم :۔ سالے قحط بنا بر امساک باراں در خجستہ بنیاد رواداد وچھاؤنی آنجا مقرر بود ' از جناب عالی بعلماء شہر وفضلائے رکاب خطاب شد کہ در قحط دادن زر نقد اولا ست (یا غلہ خریدہ) خیر (نمودن) اولا ؟ بعضے ہا باختلاف (یکدیگر گذرانیدند منظور نشد) مگر کریم الدین خان کہ قاضی خجستہ بنیاد و ولی اللہ بود خود رفتہ گذارش نمود کہ در ہمہ حال زر نقد اولا ست دادن کہ بہمہ کارہا کار می آید ارشاد شد حوش میفر مایند والّا در خریدن غلہ از نام خریدی سرکار (قحط افزودہ خواہد شد) بہ محتاجین ومساکین صدقات خواہد رسید (وغلہ قدر و قیمت پیدا خواہد کرد) دیگر آنکہ آدمی را چند حوائج لابدیست پس غلہ کہ خیرات یافتہ آں را بفروشد تا دفع حاجت خود نماید ایں مقدمہ مستحسن ندارد و در انتظام این کار بغر با قباحت ہا عظیم است ' حکم شد کہ چہار لکہ روپیہ نقد از خزانہ بچہار کس دیانت دار تفویض نمانید تا ہر کدام بامکنہ وسیع نشستہ بارہ کردہ بغرباء ومساکین یک یک رابدہند ' چنانچہ در قلعہ ارک ومحمدی باغ ومقبرہ بیگم ومسجد جامع بعمل آمد وارزانی غلہ رو داد وباران رحمت الٰہی نزول شد۔ جناب عالی متعالی بفراوان سرور دوگانہ نماز ادا نمود شکر مزید نعمت ورحمت الٰہی بجا آوردند یادگار است۔

مناقب شانزدہم : اکثر اوقات برزبان وحی ترجمان میگذشت کہ سبب ظہور آفات در سلطنت سلطان زمان وزمانیان چہار امور است :۔

اول بیخبری بادشاہ از نیک وبد و حالات خلق خدا دوم مرتکب بودن بشراب علی الدوام (ومباشرت واہمال در کارہائے خود) وسیوم محبت یکدیگر امراء کہ باہم از افراط در

گذرو چہارم زر دادن باراذل قوم۔

ونیز میفرمودند کہ بیچارہ آدمی سراسر عاجز تر است اگر بغور دریافت شود حق سبحانہ وتعالی فریضہ میخواہد و محمد مصطفےٰ صلی اللہ علیہ وسلم سنت وشیطان معصیت وملک الموت جان وفرزندان نان ' چہار چیز پشت آدم رابشکند دشمن بسیار دام بیشمار عیال پر قطار صحت ناساز دار نعوذ باللہ۔

وہم می فرمودند کہ ہر چہ میگویم بدنیائے کہ من برائے او باقی مانم واو برائے من باقی نمی ماند واگر او برائے من باقی می ماند من از برائے او باقی نمی مانم دنیا اگر چہ نزدیک است چوں رفتنی است دور است وآخرت اگر چہ دور است چوں آمدنی است نزدیک است زہے قدرت نمائی خالق کریم مطلق۔

مناقب ہفدہم : بارہا می فرمودند کہ در الکہ دکن در امور معاملات لازم ترین آنست کہ از سہ قوم احتراز باید (کرد) خصوص قلعہ داریہا رزنہار تفویض بایں مردم نباید کرد والا نہ دشوار سخت بعد خرابی معلوم خواہد شد یکے افاغنہ دویم دکنی سیوم مرہٹہ کہ اینہا دعویٰ ریاست دکن بوجوہات می نمانید وفریب ودغا کار عزیز اینہا است۔

مناقب ہجدہم : میفرمودند کہ حضرت خلد مکان در حویلی احمد نگر قطعہ زمین انعام بنام مستحقہ برطبق فرمان مرحمت فرمودند ومداری نام چیلہ باشاہ عامل احمد نگر بود باوجود چہار مرتبہ حکم بر حکم صادر شدہ کہ (زود تر زمین مزروعہ) تجویز کردہ رود بمستحقہ مذکور بدہد او باظہار عدم خارج جمع بمواجب اظہار زمیداراں در ہر حکم مداہنہ می کرد روزے مستحقہ مرتبہ چہارم در سواری نماز جمعہ در مسجد جامع احمد نگر قابو یافتہ استغاثہ نمود کہ

سہ حکم بعامل رسید بہ عمل نیاورد ارشاد شد سر بسنگ زند مستحقہ فوراً عرض کرد قبول دارم سر ما باختیار ماست (کہ بسنگ توانم زد) مگر حکم حضرت کہ سہ دفعہ شد بعمل نیاید آں را بکدام سنگ بزنم مزاج باشاہ برآشفت چیلہ را موافق حکم پابزنجیر نمودہ در پندت خانہ (کہ عبارت از قید خانہ است وزنارداران دکھنی را در آنجا گرفتار نمودہ مینمودند) بردہ مقید ساختند وتعلقہ تغیر گشت ودو روپیہ روز مرہ بمستحقہ ازبہیلہ رکاب مقرر شد از آں ایام بباد شاہ معلوم شد وفرمان زمین انعام مرحمت نکردید (ازاں وقت زمین انعام کہ ہلاکت باہل انعام صریح است موقوف کردید ' درماہہ ویومیہ مرحمت می شد میگویند درہموں) ازمحلات عرضی مداری چیلہ ازنظر مبارک گذشت کہ بدیں مضمون:

در عمل دارے مداری خوار شد

(بادشاہ برہموں عرضی) مصرع دویم برالتماس اومزین بدستخط شدہ برتافتند۔

خوب شد مردک چرا شقد ارشد

درہموں سال میگویند ارتحال بادشاہ اتفاق است حضرت جناب عالی ہم اراضی سیوای دوسہ بدستخط عنایت انعام نکردہ ازہمیں واسطہ کہ زمیداراں نخواہند داد وخرابے کار صاحب انعام دروست۔

مناقب نواز دہم : آوردہ اند کہ جعفر علی خاں از تعلقہ معزول شدہ درحضور رسید ومتصدیان سرکار زیر محاسبہ کشیدند چوں عامل معزول بازملازمت نمی یابد از دربار بازماند واو بر کشش متصدیان در محاسبہ ایستادگی نمود پورن چند دیوان سرکار بود چوبدار از نام حضور نزد جعفر علی خاں فرستاد چوبدار رفتہ چرب زبانی کرد خاں مذکور غیور مزاج بود

چوبدار را زیر سلاق آورده پورن چند این معنیٰ را دستاویز کرده عرض نمود۔ حضرت عالی جناب نجبا پرور بکنه مغز سخن رسیده به پورن چند فرمودند که مردم اراذل را پیش ہمچو نامور غیور مزاج نفرستاده باشند چوبدار ظاہراً بد زبانی کرده بسزائے خود رسید برائے پاجی ہمچو کس (سردار نامور و عمده را) رنجیده نمی تواں کرد پورنچند موافق حکم شخصے فہمیده را فرستاد جعفر علی خاں در جلدوی محاسبه فیلان و اسپان و شتران و اسباب دیگر نوشته داده و بنظر انور گذشت جناب عالی متعالی بمقتضائے قدردانی و عمده پروری و نجبانوازی به پورن چند خطاب کردند که ایں اسباب اسباب معاش اوست در سرکار ما خواه در جائے دیگر برده بہمیں اسباب زندگانی خواہد کرد ایں اسباب نمی تواں گرفت و بکاری جلد مامور باید کرد که ہم از محاسبه پا بجا ماند و قوت بسری کند چنانچه ہمچو بعمل آمد الا پورن چند علاج ہلاکت جان جعفر علی خان مفت کرده بود زہے قدردانی نواب عالیجناب و ناقدردانی مدار کار و تعلیم یافتن طریقه سرداری پورن چند نا معامله فہم است۔

مناقب بستم : می گویند که روزے دو سوار از رساله ابوالخیر خان بہادر برسواری برای تنخواه خود ہا که زیاده از دو ماہه سه ماہه در سرکار طلب انہا نبود بلا واسطه بخش معروض داشتند ہر چند نواب عالیجناب ارشاد فرمودند که به بخشی بگویند آنہا از خیر کی خود ہا باز نیامدند و مانع رفتار فیل سواری خاصه گشتند از اتفاق آنروز ابوالخیر خاں بہادر حاضر سواری نبود نواب عالیجناب لمحه بسواری متوقف شده ہر دو کس را جواب دادند که برآورد خود ہا بیارند تنخواه شما ہا دہانیده خواہد شد آنہا قبضی نوشته با خود داشتند گذرانیدند و عرض کردند که ما بر طرف میشوم و باز رسائی مایان تا اینجا کے میشود چنانچه از روئے قبض زر

ہمیں وقت بدہانند وفیل مبارک پیشتر روان فرمایند۔

سبحان اللہ مزاج بردبار عالی اصلاً بر غصہ راہ نیافتہ ہموں زماں از خزانہ رکاب جہاں پرور خچرے طلبیدہ کہ زیادہ از ہفت صد روپیہ طلب نبود بدامن آنہا ریختند دوفیل سواری خاصہ را رواں فرمودند آں ہر دو سوار زر گرفتہ سلام رخصت نمودند ' بعد فرود آمدن منزل ابوالخیر خاں بہادر حاضر آمدند نواب والا جناب مخاطب کردند کہ دیدند مردم رسالہ خود را از ما امروز بچہ معاملت در سواری کوچ پیش آمدند ابوالخیر خاں بہادر عرض نمود ''ناز بران کن کہ خریدار تست'' فرمودند نازبایں بے مزگی؟ ابوالخیر خاں بہادر سکوت نمود خود ہم یک لحظہ متامل شدہ فرمودند ما از حق ایشاں ادا شدیم ہر چند آنہا تقصیر وار بودند خوب حالا چہ باید کرد ابوالخیر خاں بہادر ایں مصرع التماس نمود۔ مصرع :

در عفو لذتیست کہ در انتقام نیست

جناب عالی متعالی تبسم شدہ فرمودند سوال نوکری آنہا بدستخط رسانند۔ زہے برداشت وزہے جان بخشی ہا است۔

مناقب بست ویکم :۔ از راہ فضل وکرم میفرمودند کہ مردم خاص برادری قرار دادم (شائستہ تدبیر وفکر برجستہ وتمہید بر بستہ) کہ اکثر نجیب (الطرفین) ولایت دادہ اینجا (وارد) می شوند خصوص مغلے کہ ہمیں جا ملازم کردہ بمنصب ذاتی ونقدی امتیاز یابد وبخشی آنہا بطور نائب بخشے دکن شود وامتیاز ایں جماعۃ بالاترام ہمہ ملازماں کرددواز نام برادری خاص ممتاز باشند من بعد بقدر شخصیت ولیاقت ہر کدام بعد دریافت شعور وحوصلہ ورسائی بکارہائے عمدہ مامور نمودن مارا آساں کردہ چنانچہ محمد غیاث خاں مشیر

وبالتو بیگ خاں وسید لشکر خاں وجمیل بیگ خاں (وحیات بیگ خاں) ودیگر عمده ها در همیں خاص برادری نصیبه یاوری برداشته اند وهر یک بمدارج اعلی رسیدند و مے رسند لذت این کار (چاشنی بخش) نجبا وشرفا با ختیار تمامتراست حسن تدبیر این امور مستحسن نه درحوصله هرکدام گنجائش پذیرد (وهر که داند داند)۔

مناقب بست ودویم:۔ درخلوتگاه (روزے) از راه نوازش به محتشم خاں بهادر بخشی الملک دکن فرمودند که خاندان شا عمده وپاس آں منظور بخاطر ماست کاغذ تعلقه خودرا در خلوت گاه نشسته اگر بدستخط میرسانیده باشند اولاست خان مذکور بعرض رسانید که عمر ودولت حضرت روز بروز درترقی وتزاید باد رتبه بزرگان (همراه بزرگان بود) بنده نوکری جناب مستطاب دام اقباله اختیار کرده است وآنرا عبادت می داند این مرتبه مارا بدولت حضرت کم نیست وترک ادب نعمت خدا در دام دولتہٗ ازمن نمیشود که متجر به نمکحرامی بود ' ومردم دیگر که در بندگی والا اند هر یک ذی رتبه وعالی خاندان است چوں دانه هائے تسبیح در سلک واحد اند ازین مقدمه همه ها تکلیف ایں چنیں البته خواهند کرد وقانون دیوان ودر بار دولت مدار درست نخواهد ماند ورفته رفته این معنی ' بعد چندی برمزاج اقدس ناگوار خواهد آمد عزت وحرمت ما مردم نوکر پیشه بسلامتی ذات بابرکات تعلق دارد. بخدمت گذاری سعادت وعبادت وخوش طالعی مایاں در ظهور بندگے وغلامی وفرماں برداری است که از حبالۂ غلامی وبندگے قدم نگذاریم مستقیم واستوار نبوکری باشیم وبس ما مردم راجائ اندرون دل باید او خود است (حق سبحانه وتعالیٰ قائم ودائم دارد۔ بیت:

نیستم نا مید با این نا توانیہا کہ ہست
پایم از رفتار ماند الا سرم در رام تست)

مناقب بست وسیوم :۔ روزے برائے سیر باغ بیگم وبجہت تیاری آنجا حکم صادر شد واقع بلدہ خجستہ بنیاد روز دویم تیاری در باغ مذکور بعمل آمد داروغہ دیوان خانہ بعرض رسانید کہ بموجب حکم در مقبرہ بیگم تیاری است ' بمجرد سماع لفظ ''مقبرہ'' فرمودند کہ مبارک بشما باد بروید وحکم موقوفی سوارے فرمودند وبداروغہ فراش خانہ حکم طلب فرش از آنجا صادر شد ' معہذا از انروز نام مقبرہ در حضور بعرض نمی گرفتند و''باغ بیگم'' در گفتن ونوشتن بعمل می آمد بحدی کہ اگر امیرے فوت می شد بعد سیوم او معروض می شد بلفظ اینکہ ''فلانے صحت کلی یافت''۔

مناقب بست و چہارم : روزے از پیادہ ہائے متعینہ کردہ خیمہ مبارک یکی بندوق سر داد از اندرون محل حکم رسید کہ این بندوق کدام کس سر دادہ تحقیق نمایند ونام او ونام جماعۃ ورسالہ بنویسند چنانچہ مشرف دیوڑھی زنانہ فی الفور تحقیق نمودہ فرد تقید نام وور ماہہ ونام جماعۃ دار وہزاری نوشتہ اندرون محل فرستادند بر فرد مذکور دستخط مزین شد برطرف فرمودند کہ قدر وقیمت باروت نزد من از جواہر وزر سرخ وسفید ما فوق الحد است بہ وقت ضرورت میسر نمیشود چنانچہ از آن روز ہیچ احدے آواز بندوق نمی کرد مگر شب ھلال وپانزدہ آواز معمول قرار یافتہ در ماہ تمام یکمرتبہ دستور گرفت۔

مناقب بست وپنجم : (روز) ارشاد کرامت بنیاد شرف اصدار یافتہ بود کہ اگر نقصان لکھ روپیہ شود قبول است ' فاما عرض معروض مردم بے مزاج وبیوقت گوارا

ندارم ازاں روز در دربار بقدر توجہ مزاج تعلقہ دارانِ فہمیدہ بہ احتیاط تمام عرض می نمودند

وماخوذ نمیشدند۔

مناقب بست وششم : بعد فتح ناصر جنگ سید لشکر خان بہادر نذر فتح

گذرانیدند و بعد ازاں نذر دویم ہم گذرانیدند فرمودند کہ دوبارہ نذر از کیست؟ عرض

کردند کہ فرزند ار جمند صحیح سالم بدست آمد آن نذر ہم قبول شد من بعد مرتبہ سیوم نیز نذر

گذرانند و عرض کردند کہ فرزند ناصر جنگ نام مبارک بودہ است وہم ببرکت نام

آنجناب از میدان مجاربہ گریزاں نشد واین ہمہ قباحات قیاسی راحق سبحانہ تعالیٰ

وتقدس محض بہ تفیل حبیب خود ونیت بخیر حضرت یکبارگے رفع دفع نمود آری

فرمودند ونذور مقبول افتاد۔

مناقب بست وہفتم : بارکان خود فرمودند اگر از دو ماہہ ضابطہ برساتی از مردم

سپاہ اخذ شود در عالم بہ بدنامی شہرت انگیز دوسود نکند تدبیر برجستہ را تاثیر تمام است '

معہذا دو ہزار از سایر برطرف نمودن ودو چہار سالہ موقوفی لازم کردن وہم حکم نگاہداشت

پنج ہزار سوار بسر اسری سی روپیہ ساختن وسہ چہار رسالہ دار جدید را نواختن حساب

برابر است بلکہ زیاد از دو ماہہ۔ ضابط کفایت است ہمیں کار در بدنامی است وہمیں کار

بعنوان مقصود حاصل ماست ورفع بدنامی۔

مناقب بست وہشتم : شاہ عنایت محبتے درویش در پرنیشہ از اولیاء اللہ بودہ

اند ' روزے بالمشافہ بجناب عالی فرمودند کہ "تو مقبول الٰہی است وجمعیت دینی

ودنیوی نصیب تست، من ہم چنین میخواہم کہ شریک وتعین دولت ہر دو جا باشم از رایات

منصورہ یکے رایت را بنام فقیر مخصوص قرار دہند و برکات و فتوحات را ازان بعد در دولت خود ملاحظہ کنند' جناب عالی گفتند کمال آرزوئے من است چنانچہ بچہار شئے لشکر کہ سہ بخش دارد و از ہمہ بلند است و نقشہ تمام لشکر از قیام اوست بغایت مرتفع و از دور نمایان میشود بنام شاہ عنایت مشہور و معروف چہار دانگ است مخالفاں ترمی قد از وست۔

مناقب بست و نہم : روزی محتشم خان بہادر بخشی دکن حکم شد کہ عضد الدولہ بہادر در امور ریاست سخت قباحت نافہم اند و از تدابیر ملکی و مالی محض بے خبر صرف جوہر شجاعت ذاتی دارد ' چنان چہ از حرکات نا مستحسن سینۂ مامدام در سوز و گداز است۔ مرہتہ ہائے نامی رامثل باجی راؤ و چندرسین و راؤ رنبہا جی و سلطان جی سر لشکر راجہ ساہو را برائے رخصت پیش ایشان میفرسیم تعظیم اینہا زناردارں تواضعہا ندان نا کردہ ارادہ می نمایند و ہم مارا از تعظیم اینہا بطبیعہ ممانعت دارند و علانیہ میگویند چند سال کفار را تعظیم نخواہم داد و دینداری بدنیا بدل نخواہم کرد معہذا خود رفتہ بفہمانند کہ تدابیر ملکی دیگر من بطورے اینہا را ازان خود کردہ ام والا اینہا زمیداراین ملک۔

وحضرت خلد مکان از وفور غلبہ بعد تصرف نمودن خزاین ہندوستان نتوانستند اینہا را برہم دہند و چندین خاندان تہ و بالا گشتہ و سود نکرد و بہ حکمت عملی اینہا را من رام کردہ بقدم و دم جانفشانی ملازم ساختہ ام بیک نادان تعظیم ہمہ تدابیر گویا برباد می دہند۔ محتشم خاں بہادر حسب الامر نزد عضد الدولہ بہادر رفتہ مراتب ہا ابلاغ نمودند سود نکرد وعلاوہ مواخذہ خدابخش خواجہ سرا از خان مذکور آغاز شدہ کہ بے وقاری منصب بایں مرتبہ کہ بخوجہ ہا مید ہند کدام جا اینہا شمشیر آرند خان مذکور آمدہ ہمہ ہا حرف بحرف

گذارش نمودند فرمودند فکر دیگر کرد خواہد شد خوگر بد وضعی از زندگانی این مردم قباحت نافہم نادان کم اندیش دشوار بر ملا یقین است خدا حافظ باد۔

مناقب سی ام : از محالات بعرض رسید کہ ناصر جنگ در نظر بندی از کردار واعمال خود مقرون گشت فاما بر بدن ملبوس درست ندارد ؛ چنانچہ روز دویم آن چند تھان چھینٹ ملتاں خریدی شاہجہاں باد (از حضور) معہ نونیت رام پیشکار خانسامانی مرحمت شد پیشکار مذکور موافق حکم پیش ناصر جنگ تھاں ہا گذرانید۔ ناصر جنگ بعد ملاحظہ قبول نکردند نونیت رام مرد سنجیدہ بود بہ ناصر جنگ گفت (تھانہائے عنایت حضور واپس بردن در حضور مستحسن نمیداند ناصر جنگ گفت) ای عزیز این چھینٹ ہا بجہت عیال پوشی اسپان طویلہ لایق است بکار من نمی آید لاچار نونیت رام تھانان مذکور بحضور آوردہ باز وعرض کرد پسند ناکردنگرفتند حکم شد فرد خریدی تھانان حالی وفرد چھینٹ کہ در لباس ملبوس خاص است چنانچہ فی تھان قیمت ہفت روپیہ سراسری بود وفرد خریدی شاہجہاں آباد کہ بناصر جنگ عنایت شدہ بود فی تھان سراسری خریدی نہہ روپیہ بود حکم شد کہ نونیت رام معہ ہر دو فرد رفتہ خانساماں دوبارہ بردہ رساند چنانچہ مشروحا بمراتب عرض بناصر جنگ کرد بعد ملاحظہ ہر دو فرد باآدم خود گفتند بگیرند وبہ نونیت رام گفتند بروید وتسلیمات از من بجا آرید چنانچہ نونیت رام در حضور رسیدہ تسلیمات بجا آوردہ واین مقدمہ باتمام آمد ودر محلات خاصہ حکم رفتہ بود کہ در مقدمہ ناصر جنگ ہیچ کس عرض معروض آئندہ نکنند کہ خانہ برانداز عالم است ودر نظر بندی متعینہ افزودند وآدمان ناصر جنگ بالکل اخراج کردند وبارہا برائے بحالی خدمت گاراں قدیم بجہت تعیناتی

استدعا کردند منظور نیفتاد و پذیرائی نگردید۔

مناقب سی ویکم : درخلوت جناس مرسلہ خواجہ عباداللہ خان عامل سیکاکول ورا جبندری وتحفہ مرسلہ خواجہ کتہ عامل مچھلی بندر خود بدولت ملاحظہ میفرمودند بعد مخلصی بناصر جنگ وہم حکم احضار خلوت شد۔ چنانچہ چند تھان چھینٹ ہائے مچھلی بندر قلمکار تحفہ برنگ صوفیانہ کہ پسند خاص بود بناصر جنگ خطاب شد وخود بدولت تعریف بوٹہ وپرداز دریک وقلم کارتادیری فرمودند ناصر جنگ مزاج معلوم نکردہ بے تامل برزبان راندکہ اگر برابر چھینٹ ہموں یک رو بوٹہ بایستی کمر بند ودستار ہم تیار کنانیدہ ہمراہ میفرستاد زیادہ تر لطف وخوبی پوشاک بود بمجرد استماع ایں کلمہ زبانی ناصر جنگ فرمودند استغفراللہ آن پوشاک نجبا نبودہ است مگر بوالہوسان خام خیال نودولت ونادیدہ حال بے مغز ہم چنیں پسند دارند شمارا ہنوز از خوبی پوشاک کما حقہ علم کجاست ہرگاہ ہمہ چھینٹ معہ جامہ ودستار وکمر بند یک رنگ شد آن صفت درخت شد آدمی نماند ولطف دیگر دران یافتہ اندکہ چھینٹ دیگر ودستار دیگر وکمر بند دیگر حسن ونمک وخوبی ازان می افزاید ' ناصر جنگ سکوت ورزید ازان بعد بدمزاج شدہ یک عدد دہکد کے از گلو مبارک برآوردہ بناصر جنگ مرحمت فرمود رخصت دادند او تسلیمات بجا آوردہ سوار شدہ روانہ مکان خود گردید۔

مناقب سی ودویم : روزے بعد دوسہ ماہ برطبق تحریک اعیاں حضور پرنور قبل از دربار و دیوان بناصر جنگ حکم رسید کہ حاضر دربار شود موافق حکم بدربار رسیدند ' بعد مزین افراد مستحقین نوبت عرض معروض تعلقہ داران دیگر معمول دربار بود کہ ناصر جنگ

رسید ، بعد دستخط کاملہ مردم حضور اسپان سوداگری از نظر مبارک می گذشتند ، ازانجملہ اسپ تازی شوخ طبیعت بہ اسپان دیگر قرع می نمود وجلد بود سوداگر اانرا معیوب یافتہ از حضور براوردند ویکسو بردند بعد ازان از سریچہ بیرون کردند ناصر جنگ رنگ وروغن سمند اسپ رادر نظر پسند نمود عرض کردندان اسپ معیوب رادوبارہ اندرون طلبیدہ بتعریف جمال وعیال ومراد وسربلندی او در حضور برزبان آوردہ واصلاً ازعیب وخوبی او مطلع نبود خود بدولت ملتفت بکلمہ ناصر جنگ نشدہ برخاست فرمودند وبے کلمہ وکلام رخصت نمودند بعد رفتن در محل سرا از بیشتر از پیشتر شکوۂ ناصر جنگ فرمودند وروز دوئیم آن فرستادن ناصر جنگ رابقلعہ قندھار کہ مقید باشد اتفاق افتاد خدام محل بعنوانہا عرض معروض نمودہ بمعافی تقصیر ناصر جنگ پرداختہ ازان بعد ناصر جنگ را روانہ حیدرآباد کردہ خود بدولت باراردہ چھاؤنی متوجہ خجستہ بنیاد شدند۔

مناقب سی وسیوم : روزی در کوچ باثنای راہ بقدر نصف منزل نالہ دشوار گذار حائل بود خود بدولت فیل سواری استادہ فرمودہ گذر چھکڑہ واستراں وارابہ ہا وبہیر پیشگاہ بدشواری دریافتہ چناچہ کمانیاں تبرداران موافق حکم روبروراہ نالہ صاف وہمواری کردند ودرین اثنا پیرزالے برگاؤمردار ومضمحل سوار بود بدشواری عبور نالہ نمود وآہستہ آہستہ نزدیک فیل سواری مبارک شد وعرض نمود کہ نواب نامدار جہان مدار قربان وتصدق شوم حالا خود بفضل الٰہی پیر شدید ، یکی از فرزندان لائق رابہ لشکر کشی وملک گیری مقرر نمودہ بآرام تمام در آبادی شہر قیام فرمائید ، خود بدولت بواسطہ غیر بہ پیرزال فرمودند کہ تو خود پیر شدی چرا بہ لنگر خوری اکتفا کردہ در حیدرآباد خواہ در اورنگ

آباد نمی نشینی او نیز عرض کرد تمام عمر از ابتدائے سفر سنبھل مراد آباد درین لشکر بوده بسائیدگی گندم ارد پیدا کرده خورده ام غیرت مانمیخواہد کہ قوت خود بر لنگر خیرات اختیار کنم ده روپیہ نقد از بہلہ رکاب معاش مرحمت شده فرمودند کہ بیگوئید ضعیفہ را آہستہ آہستہ روانہ منزل شود۔ سہ کروه ہنوز باقیست وخود ہم از آنجا روانہ شدند وبخواجہ نجم الدین خان کہ در خواصی بودند فرمودند امروز این ضعیفہ در مردم خود طرفہ بسرور دل حرفہائے فخریہ خود بیان خواہد کرد از جناب الہی مستدعی ام کہ ببرکت سرور دل ضعیفہ مارا ہم مدام مسرور دارد خواجہ نجم الدین خان آمین آمین می گفت این ہمہ زبانی خان مذکور است۔

مناقب سی وچہارم: سالی در سفر کشنا بندی از دیہہ بر سہ ارابہ مملو کرده بلشکر آوردند ' روز دوئم داروغہ دیوانخانہ عرض کرد کہ بندی موانس مرد وزن وبچہ ہا کہ در جلوخانہ بر ارابہ ہا مملو اند شب مردم صرافہ ایک پلہ نخود بریان وپاؤ پلہ قند سیاه چینہ فرستاد بودند بخورد ناہار رسیده آینده ہرچہ حکم شود فرمودند ہمہ ہارا آزاد کنند دیروز چرا توفیق عرض این مقدمہ نیافتہ بنگالی بیگم زوجہ مرشد قلی خان مرحوم از بنگالہ آمده بود وچندے در محل سرا بالفت خدام محل مہمان مردم محل بود از سرود بمرتبہ شوق تمام داشت واز محلات معاش او تقرر یافتہ معرفت لعلدی اصیل معتمد سرکار بعرض رسانید کہ درین بندی بعضی دختران قابل تربیت ہستند اگر حکم شود انتخاب نموده ہر قدر بفرمایند حوالہ کانیان کرده آید ' فرمودند اگرچہ دار الحرب است مضایقہ ندارد فامایکخواه دو اگر باشند مضایقہ ندارد زیاده نہ ' چنانچہ از آن جملہ چہار دختر حوالہ کانیان محل شد باختیار بنگالی بیگم ودو طفل نابالغ موافق حکم حوالہ عبد الرحیم تحویل دار دواخانہ کردند۔ مسعود والہ داد نام ہر دو جدید الاسلام

مقرر شد و در دواخانہ سرکار ذمہ تربیت در دواخانہ باختیار تحویلدار مذبور کردید ' چنانچہ اولاد ہر دو در حیدر آباد قائم و مشہور بچیلہ سرکار دولت مدار اعتبار یافتند بحدی کہ دریں خاندان مسعود تحویلداری پوشکخانہ و بعطای منصب و خطاب خانی و جاگیرات ممتاز بود ' الہ داد ہم بدستور برادر کوچک مسعود خان بدستور بہ منصب و خطاب خانی و تعلقہ قرق گاہ حیدر آباد مدتے سرفرازی داشت از دو سہ سال ہر دو در گذشتند و اولاد ہر کدام قایم بجائی پدر و معزز و مکرم اند۔

مناقب سی و پنجم : اتفاقاً سید حسینؒ پیرزادہ از جملہ سادات پے پری کہ یکصد و یازدہ سالہ عمر داشت بملازمت رسید ' جناب عالی متعالی فرمودند کہ ببرکت قدوم شریف بندہ زادہ امروز متولد شدہ است خود بزرگ انداز مصحف مجید تبرکاً و تیمناً فال برآوردہ از زبان مبارک نام دہند ' چنانچہ خود بدولت مصحف مجید را از دست خود بدست بزرگ مذکور دادند و آن بزرگ فاتحہ خیر و برکت و سلامتی صاحبزادۂ آفاق خواندہ فال از مصحف مجید برآوردند و عرض کردند کہ حرف عین در فال برآمدہ است محمد علی خان بہادر نام صاحب زادہ آفاق باید نہاد ' جناب عالی متعالی فرمودند بسیار مبارک فاما بایں نام مردم بسا کس بودہ اند بلکہ از شمار بیشمار معہذا چیزے از نام من ہم اگر ضم این نام فال کنند لطف زیادہ تر خواہد افزود ' چنانچہ جناب عالی متعالی (فی الفور) فرمودند نظام علی خاں بہادر نام خوب برجستہ می شود واہ واہ مکرر مبارک مبارک بتکرار بزبان وحی ترجمان فرمودہ فاتحہ مزید عمر و اقبال خواندہ من بعد فرد سید حسین معمر از نقد و یومیہ مزین بدستخط خاص ساختہ مرخص نمودند ' این مقدمہ سیوم محرم الحرام سنہ ۱۱۴۹ھ و ہم بسید حسین

مذکور ارشاد شد وقت رخصت انشاء اللہ تعالی ملاقات دویم منظور است چنانچہ ہنگام رخصت پانصد روپیہ بہ بزرگ مرحمت شد و رخصت وطن فرمودند۔

مناقب سی و ششم : مغلے از بخارا در مستحقین مثل قاعدین بملازمت رسید و مسواک از پیرہن خود بر آوردہ بنظر انور گذرانید، صدر حضور بنا بر اینکہ از سبب نبودن دندان مسواک در حضور نمی گذشت بمغل مذکور ممانعت خواست بکند خود بدولت دریافتہ فرمودند باشید ممانعت نکنید کہ برائے ما تفول آوردہ است کہ عمرم یکصد و بست سالہ شود و دندان نو برایند و من مسواک کنیم دست خود را دراز نمودہ مسواک گرفتند و پیش خود گذاشتند و پانصد روپیہ بمغل مستحق مرحمت شد۔

مناقب سی و ہفتم: بعد آمدن از دہلی و ہنگامہ نادر شاہی بہ ضیاء الدین حسین خان صدر لشکر ظفر اثر بالمشافہ ارشاد شد کہ میر احمد ناصر جنگ خزانہ ما را برباد دادہ است، معہذا سابق بکسے کہ صد روپیہ می دادم حالا بادہ روپیہ خواہم داد تا کہ خزانہ ما از سر نو آباد گردد۔ اگرچہ ارشاد چنیں بود مگر ہر قدر کہ بمردم عنایت و مرحمت می شد بہمون مقدار بدستخط میر سید اصلاکی راہ نیافت در کاخانہ خیر سر مو کوتاہی نفرمودند۔

روزے کہ در خلوت بحضور مقربان بساط والا بر زبان وحی ترجمان گذشت۔ فرد:

گر کسے را امید ہم نقدے یکی دہ میشود در میان کیسۂ خود کیمیا داریم ما

مناقب سی و ہشتم : بہ ضیاء الدین حسین خان صدر حضور حکم شد کہ بر دیوڑھی رفتہ در خیمہ مکتب نشستہ از آموختہ ہائے مرشد زادہ ہائی آفاق دریافتہ بمعلمین آنہا تقید قرار واقعی بکار برند، چنانچہ بقدر دو ہفتہ بعمل آمد و بعدہ بمحمد انور خاں حکم رسید کہ

بدینمو جب سبق معلوم کند دران وقت خواندگی بتفصیل ذیل بود ' بارہا می فرمودند مرد بچہ ہااند البتہ چیزی خواہند شد خالق ہادی آنہا است۔

سبق میر سید محمد خان بہادر صلابت جنگ : معلم حافظ عبدالرحیم بدر ماہیہ چہاردہ روپیہ ملازم بود۔

۷/شوال سنہ مذکور	۱۸ شعبان ۱۱۵۹ھ ہجری	
کافیہ	ہدایت النحو	کافیہ
بحث فاعل	مقصد اول مرفوعات	مرفوعات

آیندہ غرہ ذی قعدہ سنہ مذکور

میر سید محمد خان بہادر بحیدر آباد مرخص شدہ

سبق میر نظام علی خان بہادر اسد جنگ : معلم شیخ محمد جمیل بدر ماہہ سی و پنج روپیہ بریک اسپ ملازم سرکار بود و مامور تعلیم عربی صرف جدولی و دستور المبتدی میخواندند ' شیخ محمد جعفر حیدر آباد دکن بدر ماہہ نہہ روپیہ برائے تعلیم خط ثلث مامور بود ' و معلم ترکی خوشحال بیگ ولد خدابروی بیگ

۱۵ رمضان ۱۱۵۹ھ ہجری	۱۸ شعبان ۱۱۵۹ھ ہجری
بحث ابدال مہموز	نصاب ترکی / دستور المبتدی
نصف کتاب	آغاز تعلیل

۸شوال ۱۱۵۹ھ ہجری ۷ذی قعدہ ۱۱۵۹ھ ہجری

بحث ابدال مہموز بحث مثال واوی

تعلیل عدة

سبق میر محمد شریف خان بہادر بسالت جنگ : شیخ محمد علی بدر ماہہ نہہ روپیہ بتعلیم مامور بود گلستان میخواند وقرآن ختم نمود ، ومحمد جعفر مذکور بدر ماہہ نہہ روپیہ خط ثلث می نویسانید ، وخوشحال بیک بدخشانی معلم ترکی بود۔

۱۸شعبان ۱۱۵۹ھ ہجری ۸/شوال سنہ مذکور ۷/ ذیقعدہ سنہ مذکور

گلستان، میزان شرح خطبہ گلستان ،

بلغ العلی بکمالہ ، ہردم از عمر می رود

جہانگیر نامہ ، میزان، خطبہ

یک ورق باقی

مناقب سی ونہم : بہنگام چھاؤنی ترچناپلی عرضی نواب فیروز جنگ بہادر کہ در دہلی بودند متضمن اعتراضی محمد شاہ بادشاہ وشکوہ بعض چیز ہا رسید ، بعد مطالعہ آن طرفہ مزاج مبارک برآشفت وکلمات برزبان بے اختیار رفتہ کہ غنیمت نمی دانند کہ من بریک گوشہ از ملک اکتفا نمودہ می گذارانم وبسا آفات آنہارا من از اینجا دور مینمایم واز خداوند تقدس تعالی واز قہر وغضب اولرزانم ومی ترسم والا ماہم بشریت فراوان داریم وکور نمک نبودہ ام وتربیت یافتہ حضور فیض گنجور حضرت خلد مکان بودہ ام ہمہ مراتب ہا وقباحت ہا در ضبط خود دارم وغریب الدیارام وکشندہ دمار از بدطینتان ام درگذر این چیز

ہا می کوشم خدانخواستہ اگر مزاج از جادۂ بشریت بیرون رود بحولہ وقوۃ عہدہ برائی در ہیچ احدی در حضور نمی یابم ' نمی دانند کہ ہمین کفار مرہٹہ کشتہ و راندہ از ینجاست ہیچ احدی از عہدہ او بر نیامدہ و او تا دروازہ دہلی تاخت و تاراجی نمود و انتقام از کسی نشد ' وہمون مرہٹہ لت خوردہ تنبیہ یافتہ ترسان ولرزان وگریزان وافتان وخیزان وسرگردان خوفناک اینجاست مجال ندارد کہ نافرمانی کند وسر از اطاعت پیچد خواہ نوع دیگر بمیان آرد نعوذ باللہ۔

مناقب چہلم : روزی موافق معمول افراد خرچ باورچی خانہ سرکار عالی از نظر انور گذشت فرمودند برائے کباب سوت دو فلوس می نویسند ' بر مصالح گرم سوت کہ بستہ می آید آنرا کجا می برتابند؟ باید کہ این کار سوت کباب از ہماں سوت بگیرند بر دفعہ دو فلوس قلم کشیدند۔

ہمونزمان عرضی خانسامان برہان پور از نظر گذشت متضمن براینکہ تختہ ہائی شال کرم خوردہ تمام شدہ چون خریدی بیست ہزار روپیہ بود و بعد ازان کوچ دران ایام بطرف دہلی شد در باب تحویل دار کہ در خانسامانی (ازیں مقدمہ) خبر نکرد ہر چہ ارشاد شود بمنشی حکم شد برنگارند کہ آیندہ تقید بکار برند کہ ہمچنین بے خبری بوقوع نیاید ' مقرب حضور عرض نمود کہ برائے دو فلوس سوت باین مرتبہ تقید بود و در تخریب تختہ ہائے شال ہیچ ارشاد نشد ' فرمودند این مقدمہ دنیا است آنرا ہمین قسم باید کرد کہ چیزی فراموش نمودن و چیزی اخذ کردن است ' محل ہر کدام امر علحدہ بیکطور ہمہ رانمی توان حساب کرد۔

مناقب چہل و یکم : فدویخان دیوان دکن بود برائے جاگیر منصبدار درعرض

معروض مبالغہ داشت ، فرمودند این قدر مبالغہ محمول بغرض میشود و مستحسن نمی گردد رگ فدویخان در حرکت آید اول مرتبہ این کلمہ گفت غرض مردم را بخانۂ حجام می بردو طرفہ پیدا است کہ آنچہ بادشاہ بگیرد نامش پیشکش خوانند و آنچہ وزیر بگیرد آنرا نذری نامند آنچہ خاساماں بگیرد دستورے گویند و آنچہ متصدی بگیرد شکرانہ و ہرچہ اہل قلم بگیرد تحریر و آنچہ قاضی بگیرد نکاحانہ و ہرچہ مفتی بگیرد مہرانہ و آنچہ پیادہ بگیرد روزینہ و ہرچہ سواران بگیرند سزاوارانہ و آنچہ فدوی خان بگیرد نام او رشوت نہادہ اند ، ازان بعد دستکی کاغذ روبکار از جیب خود براوردہ معہ کاغذ دستی کہ عرض معروض بود جناب عالی متعالی گذاشتہ از حضور برآمدہ بخانہ خود رفتہ روز دیگرے بے تامل راہ بیت اللہ گرفت تا بندر سورت نرسیدہ بود کہ رحلت کرد ، بعد عرض احوال فدوی خان ارشاد شد ہرگاہ شنیدم بینا در چاہ افتاد و نابینا از آفت چاہ محفوظ ماند فرد:

چو بینیم راہ نابینا بچاہست اگر خاموش نشینیم گناہ است

مناقب چہل و دویم: روزی حکم شد کہ خبر وفات مردم را بلفظ اینکہ "صحت کلی یافت" بعد سیوم روز در حضور عرض میکردہ باشند و ہرکہ برائے نماز جنازہ (حاضر شود و بہ تلقین و تدفین) بر و دسہ روز در حضور نیاید و باریاب دیوانخانہ نگردد ہمیں طور دوام بعمل می آمد۔

مناقب چہل و سیوم: ارشاد شد آدمی غریب نادار کہ سعی در کار نیک کند لازمہ زندگانی اوست کہ یکجامہ و یکدستار و یک کمربند و یک روپوش برائے عیدین و شادی (و مہمانی) مردم مہیا دارد و الا مردم دنیادار او را بد معاش خوانند و محقر پندارند و معذور از عقل شمارند۔

مناقب چہل وچہارم: روز کوچ بود کہ از دور نگاہ کردہ ملاحظہ نمودند کہ بہل از سواری زنانہ است در صحرا (استادہ) فاماز دیر حرکت نمی کند بنور محمد مورچھل بردار فرمودند کہ (پیادہ پا) نزدیک بہل مذکور برود تحقیق کند کہ چرا در صحرا استادہ است اگر دہورے شکستہ بود ہورے دیگر بہلیاں نزد خود ندارد تو خود از بہلیاں دیگر کہ در راہ میروند مستعار دہورے بدہاند کہ کار او برآید من بعد رسیدن منزل لشکر دہورے امانت گرفتہ را تو خود بمالک دہی ہر بمکان او برساند چنین بود چناں بعمل آمد۔

مناقب چہل وپنجم: روز دربار سید لشکر خان بخشی سائر بود برائے اضافہ سوار فرد از نظر انور گذرانید ' خود بدولت معلوم نمودند کہ سوار نو ملازم است ' فرمودند کسے بنوکر جدید اضافہ میدہد و بخشی لازم است کہ بگفتہ محرران دفاتر و سائر خواہ پیش دست خود عرض بیجا نکند چنانچہ لرزہ براندام سید لشکر خان افتاد سر دربار بحدیکہ سپر و شمشیر خان مذکور از شدت لرزہ باہم آواز میکردند ' باوجودیکہ خان مذکور از ہر دو دست مانع بود آواز کم نمیشد ند خود بدولت برخاست فرمودند وحکم شد کہ ابوالخیر خان بہادر موجودات تمامی سائر ملاحظہ کند و دو ہزار سوار از جملہ فوج سایر متعینہ اورنگ آباد و دو ہزار احمد نگر آباد واز رسالہ ابوالخیر پانصد سوار برہان پور و دو صد سوار رسالہ میر مقتدا خان متعینہ محمد آباد بیدر کہ نامدار خان ضلعدار آن جاست تعین کنند کہ زود بروند و وقفہ جایز ندارند و رسالہ سید سلاح خان در و بست معہ خان مذکور بکنجی کوتہ برود ' باز حکم شد کہ سید سلاح خان در حضور ماند۔

مناقب چہل وششم: میر محمد عظیم میر منزل لشکر فتح رہبر بلد قامت ولایت زا بود و این کہتر در مدت پنجاہ سال او را ہر روز کمر بستہ دیدو گاہے خالی کمر نیافتہ و روزے

بیمار هم نشنید اورا چندے اہتمام نیز مقرر بود ، ناخوانده محض وزبان فارسی داشت
واسپ سواری اوقوی ہیکل از اسپان دیگرقوی تر او را ہم گاہی بے زین کسے ندیده باشد،
چون بافانی محبت فراوان داشت وہر دلعزیز بود (دریں مدت عمر اورا درراه ایستاده خواه
تکلم باحدے ایستاده کند ندیده وسوائے جلوخانه ایستاده کسے اورا نیافتہ) از چہار گھڑی
شب آخر روز کوچ زین بر پشت اسپ او می شد تا نصف شب سوار واسپ وآدم اورا
آرام نبود بقدر سی کروه مسافت طے بزاویہامی شد۔

روزے باو حکم شد در منزل طولانی جائیکہ آب بود در اثناء راه دوحصہ مسافت طی
شده ویکحصہ باقی ماند در آنجا خیمہ برائے حاضری تناول نمودن استاده کند وچنداول
چہاڑ لشکر کہ اصلاً متنفسے از لشکر نماند از آنجا سواری کند وخبر بازمانده ہائے راه وخیمہ گاه
ذمہ اوست وماخوذ نگردد۔ ودو چھکڑه خالی چہار گاوی را منجملہ چھکڑه ہائے کوتل رکاب
برائے ماندگان راه متعینہ چنداول مدامی خانسامانی لازم نماند وسواران اہتمام بجر دنقاره
کوچ قبل از میر محمد عظیم روانہ پیشتر میشده باشند در اہتمام واحتیاط زراعت راه ومنزل گاه
اگر فتور افتد نشود چنانچہ بدانموجب مدام بعمل می آمد ومعمول تقرر یافتہ روز کوچ
سیوائے زبانی ہرکاره متعینہ جہاڑه فرد داروغہ ہرکاره از چہاڑه لشکر شام در حضور
میگذرانند۔

مناقب چہل وہفتم: روزے بامرائے خلوت خود بدولت میفرمودند کہ مارا از
وقت عمر سہ سالگی ہمہ واردات یاداشت وآنچہ دریں عمر بازیچہ (۱۴۷) ہا مرغوب می شود
مطلق مرغوب نبود خود از آنوقت بر رایات علامت قمر قائم کرده ام ونام من قمر الدین بود

رفتہ رفتہ درعوام مشہور و معروف چنین ماند کہ این علامت (قرص) نان اوست برراییت پچھاڑی کہ سہ بخش دارد کہ عطائے شاہ عنایت مجتبی است آنرا مردم عوام نان سہ پشت خودہا ازین خاندان بطور قول قرار دادہ اند و تنخواہ برسبزی کہ رنگ پارچہ اوسبز است بجای خود مشہور کردند این ہمہ من جانب اللہ بود چہ از عصر نواب شہید سعید حضرت مرحوم مغفور عابد خان بہادر مبرور دویم نواب غفران پناہ حضرت غازی الدین خان بہادر فیروز جنگ علیہ الرحمۃ والرضوان سیوم تا بمن و برایت بچھاڑی کہ سہ بخش دارد وعطائے شاہ عنایت مجتبی است نوع نوع بیان می کنند **غلط العوام فصیحا** ہمیں معنی دارد ' آل و اولاد ما را حق سبحانہ تعالی بتصدق حبیب خود بنوازد و توفیقات حسنہ نصیب و کرامت فرماید کہ بہ پیروی این خاندان عالی دومان کوشند۔

مناقب چہل ہشتم : از محلات خاص خبرے واقعی بعرض اقدس رسید مزاج مبارک ازان (مقدمہ) سخت برآشفت و وجہہ آن اصلاً مطلقاً معلوم نگردید (وافشائے راز نشد) و یکبارگی حکم محکم شرف اصدار یافت کہ سزاولان از حضور پرنور رفتہ خواجہ یوسف خان را کہ خویشے قرار یافتہ بود واو در حویلی مظفر خان خواجہ سرا واقع چونہ بازار خجستہ بنیاد فرود آمدہ است او را بسزاء اولی تمام ازان حویلی براوردہ از نربدا آنظرف در سرحد ہندوستان گذاشتہ بپابند ہمون قسم بعمل آمد۔

مناقب چہل و نہم : از اخبار وقایع اورنگ آباد بعرض رسید کہ قاضی کریم الدین خان قاضی خجستہ بنیاد محکمہ نمیکند معہذا عنایت نامہ بنام قاضی موصوف شرف اصدار یافت کہ از چگونگی حالات خود برنگارند و نکردن محکمہ از چہ وجہہ خواہد بود۔ قاضی مذکور کہ از

جملہ اولیاء اللہ نام بود در جواب نوشت کہ در ینجا متوسلخان نیابت نظامت خود را بمولوی محمد صنعا نام کہ قاضی (زادہ پرگنہ) جھری وکوتیری است و در مزاج دخل یافتہ تفویض کردہ اند او مقدمات شہر راتہ و بالا کردہ محض بیداد ساختہ معہذا المحکمہ نمیکنم۔

بہ مجرد رسیدن خط قاضی عنایت نامہ بنام متوسل خان صادر شد اگر برخلاف حکم قاضی کریم الدین خان (چیزے) بعمل آید نتائج نیک نخواہند دید ' ومحمد صنعا کیست اورا در حضور بفرستید (بادہ شرارت وبیہوشی) متوسل خان تحلیل یافت ومحمد صنعا گریخت ومفقود گردید۔

مناقب پنجاہم : روزے بمیر محمد حسین خان دیوان دکن سر دربار ارشاد شد از دفتر صدارت بدفتر دیوانی دکن برائے عرض حضور کیفیت طلب مینمایند توقف واہمال درین مادہ از چہ راہ بعمل می آید مگر شما محکوم پیشدستان خود ہستند (بر حکم حضور گفتہ آنہا را ترجیح دادہ اند نتیجہ آں چہ باشد) اگر آیندہ اہمال معلوم خواہد شد خوبی نخواہند دید متصدی صدارت قسمے کہ (تربیت یافتہ ومزاجدان است) اگر پیشدستان دیوانی دکن ومحرران آنجا صد سال یابند بہر نخواہند اندوخت (اول) خود فرد صدارت ملاحظہ کند کہ بکدام صفت خلعت مرقوم می گردد گویا قطعہ میر علی است ومحرران سرکار بادشاہے سراسر از لطف بے لطف از یک حقیقت را بدفعات دو جامی نویسند ' اینہمہ غفلت از بے خبری شماست والّا نہ چہ امکان دارد۔

مناقب پنجاہ ویکم : ابراہیم علی خان از اہل نوایت بود تعلقہ قلعداری ایلکندل وفوجداری آنجامعہ شقداری ضمیمہ یافتہ در ارسال تحصیل آنجا مداہنہ نمود عرضی از

تر ددات خود بہ مضامین برجستہ نوشت وزر تحصیل تعلقہ بفرستادہ در باطن بغی و در ظاہر بر خلاف عرایض می نوشت و مرمت قلعہ را نا کردہ و بہ لکھوک مصارف آنجا قلمی نمود بر عرضی مومی الیہ از دستخط خاص مزین شد وتحویل موسویخان منشی کہ واسطہ سرفرازی او ہمین بود شد ' وفرمودند کہ عنایت نامہ موقوف ہمین عرضے او را کہ دستخط شد در خط خود ملفوف نمودہ ارسال دارد۔ فرد:

تیرزدی تیغ زدے زرہا کو کفچہ زدی کفچہ زدے حلوا کو

(مادہ فتح علی خاں اصلاح یافت بملازمت رسید زر واجبی ادا کرد قلعہ را خالی نمودہ از قلعہ دار منصوب رسید گرفت و بارادہ بیت اللہ غائبانہ رخصت یافت)

مناقب پنجاہ دویم:۔ حکم شد فتح الدین علیخان داروغہ دیوانخانہ مبارک کہ خواجہ عباداللہ خان عامل سیکاکول وراجبندری بناء بر اینکہ خواجہ عبداللہ خان پدرش در حضور است زر سرکار از تعلقہ خود نفرستادہ سزاولان شدید شورہ پشت تجویز خوب کردہ بفرستید در سزاولان سخت گیر کدام ملازم اند ' خان مذکور فی الفور بعرض رسانید اسد بیگ سزاول در اصل کاشمیری است خود را در مغلان جا کردہ و مردہ ہیبت در چوبداران بدتر از کاشمیری است۔ این ہر دو موذی بے پیراند و بدذاتی اینہا را تمام لشکر گواہ است در فغان وفریاد دارند خواجہ عباداللہ خان را نیم لحظہ بغیر سبیل در سرکار فرصت دم زدن نخواہند داد فرمودند تجویز بجاست۔

مناقب پنجاہ وسیوم : بعد فتح قلعہ ترچنا پلی واخراج مراری نام مرہٹہ از قلعہ مذکور حکومت آنجا را معہ کرناٹک وآرکاٹ معہ دیوانی آنجا وعطائے خلعت وخطاب

محمد عبداللہ خان بخواجہ عبداللہ خان مرحمت شدہ بود وارشاد شد ساختہ پرداختہ سعادت اللہ خان مرحوم کہ مرد فہمیدہ بود منظور دارند برطبق اسناد او اسناد بمہر خود بدہند ' روز دویم کوچ قرار یافت وشب محمد عبداللہ خان آخر شب شادی مرگ شد ومقام اتفاق افتاد ' وبہیر بنگاہ کہ از ہشت ماہ بنا بر محاصرہ قلعہ وگرانی عاجز بودند بفرط خوشی کوچ مراجعت از نیمشب کوچیدہ بودند صبح شترسواران رفتہ ہاہمہ راواپس آوردند ہر یک بمقام خود آمد قائم شد انورالدین خان بہادر باریاب خلوت شدند جناب عالی مذکور شادی مرگ محمد عبداللہ خان بر زبان آوردند فرمودند حالا کدام کس را باینکار مامور باید نمود انورالدین خان (تجربہ کار و پختہ روزگار و دانائے عصر بود) دست بستہ عرض کرد کہ فدوی شخصے را باین کار بخاطر آوردہ است ارشاد شد بگوئید گفت انورالدین خان بدتر خود بدولت تبسم فرمودہ خلعت تعلقہ مرحمت فرمودند واز انجا کوچ نمودہ (وانورالدین خان بہادر رخصت یافتند وخود بدولت کوچ بکوچ متوجہ) چھاؤنی اورنگ آباد فرمودند (وچھاؤنی درانجا تقرر یافتہ)

مناقب پنجاہ وچہارم: ہنگام عزیمت ہندوستان در نواحی برہان پور خدام روضہ حضرت خواجہ معین الدین چشتی (۱۵۱) قدس سرہ از اجمیر موافق مرسلہ سجادہ نشین آنجا معہ تبرکات بملازمت رسیدند فرمودند کہ سابق یکمرتبہ بمن تبرک رسیدہ پنجاہ سال می شود پانصد روپیہ بطریق ہنڈوی کردہ بروضۂ منورہ نزد سجادہ نشین فرستادہ بودم وپنجاہ روپیہ بہ خدام کہ آمدہ بودند دادیم ' چہار آدم بودند حلقہ کمان چھتری چتر اول ودستار آوردہ بودند بلکہ چہارم نوجوان بود اغلب کہ درین مردم سیومی ہمراہ شماست

وحالا پیر شده ہمین باشد او دست بستہ عرض کرد چهل و پنج سال میشود آمده بودم چون از همه آخر بودم سی روپیہ مرحمت شده بود۔

مناقب پنجاه و پنجم : در عہد خلد مکان ذوالفقار خان بمہم چنچی تعین گردید ونقاز ہم چشمی از جناب عالی داشت شبانہ کوچ کرده وخواست بر مثل حضرت کہ سرراه اتفاق است حادثہ رسانیده بگزارد کہ ہر کاره ہائے باطنی این خبر دادند کہ اراده بطون است چنیں معلوم می شود ' معہذا جناب عالی سر شام از انجا کوچ فرموده بفاصلہ سہ کروه از راه باو جانب بچھاڑی اردوئے معلّٰی فرود آمدند در آنوقت قہوه پز ملازم سرکار جناب عالی عقب مانده بود بنابر شب از بیخبری خود شامل بھیڑ ذوالفقار خاں گشت و وقت صبح معلوم نمود فاصلہ بست کروه فیما بین (شده از) حجاب تقصیر ہمراه فوج ذوالفقار خان بآرکاٹ رفتہ بعد مدت مدیده از پریشانی فقیر شده در مثل مستحقین بہ لباس درویش از نظر مبارک گذشت۔ اورا شناختند ہر چند او انکار کرد خود بدولت فرمودند اگر راست نگوید از مثل مستحقین برآرند چوں لاچار شد بعد انکار اقرار کرد (کہ تقصیر دارم) ارشاد شد اگر بدستور نوکری قہوه پزی اختیار می کنی باشد والا ہر جا برود برود (چوں دروغ گفتہ بود) ہیچ مرحمت نشد۔

مناقب پنجاه و ششم : حکم شد وکلائے مردم عمده ہا در لشکر از آنہا متفرقہ فرود می آیند جویندگان این ہمہ مہلوک می شوند معہذا در یک مثل باتفاق یکدیگر فرود آیند و وکیل پوره قرار دہند ہمانجا فرود آمده باشند ' دیبداس وکیل سعادت اللہ خان و دیگر افاغنہ کڑپہ و کرنول صاحب فیل بود و در لشکر سدابرت میداد و غرباء را می نواخت چنانچہ ہمہ

وکلا دیگر نزد دیبی داس فرود آمدن گرفتند۔

مناقب پنجاه هفتم: حکیم محمد علی خان ، سفله مزاج وخنده وضعی بود بتقریب معالجه بیماری حضور در مزاج مبارک مداخلت کرد وتعلقه امینی وتنقیح کارخانجات سرفرازی یافته، روزے در مقدمه تغیری سو بهارام پیشکار دیوانی بادشاهی بنابر طمع دنیوی (عرض) نمود وپیشکش سرکار دولتمدار که دیگری بست هزار روپیه قبول دارد فرو گذرانند ، مزاج مبارک برهم شد فرمودند در کارهای سرکار دولتمدار دخل نکنند والا نه نتیجه نیک ندارند از آن روز پیشکشات قلعه جات را نیز حکم موقوفی شد وپروانگیهای موقوفی پیشکشات بهمه دفاتر رفته چون حکیم مذکور درمانده شد وبه ارکان دربار آزرده رو گردید از ناصر جنگ ساخت وکارها کرد نتایج آن دید پرداخت حق تعالی مغفرت نکرده باشد۔

مناقب پنجاه وهشتم: در سفر ترچناپلی غلام امام حسین خان نوابیۂ مرسله کورندور پهلجهڑی معه هدایا وتحفه بنادر وفرنگ وآئینه های دیگری اگرچه دوری آئینه بادشاه پسند است بهتر از آورده بملازمت رسید وگذرانید آئینه ها را برای تقسیم امرائے حضور حکم شد وهم بخان مذکور ارشاد گردید که کورندور چه مطلب دارد واعرض نمود که خود بدولت درین ضلع تشریف آورده انداز سعادت خود در ارسال نذور دید مطلب خود چیزے ندارد مگر گاهی قدری (زمین) اگر برائے احداث باغیچه آرزو میکرد عنایت شود ، فرمودند نعوذ بالله آتش را در خشکی جادادن پنج دولت را کندیدن است بنویسند که این نمی شود وتحفه مرسله اورا سیوائے آئینه ها قبول ندارم واپس روانه نمایند ، چنانچه خان مذکور بمعروضات فراوان تقصیر معافی او کنانیده تحفه هائے مرسله را بهزار سماجت از نام خود

پذیرائی کنانیده بعد شِشماه خان مذکور رخصت خواست واز ترچنا پلی مرخص گردید ‘ مرد فیاض بود در حق مردم کلمۃ الخیر خوب می گفت ہمہ پذیرائی می یافت یادگار از وباقیست ۔

مناقب پنجاہ ونہم : درایام صیام عبداللہ نام چوبدار قدیم برائی اخبار مخفی امراء لشکر مامور بود چنانچہ اوراشب مامور بکار معمولہ فرمودند او عرض کرد کہ بر چوکے بندہ بر دیوڑھی آدم دیگر حاضر نیست ہمیں کہ می آید قایم نمودہ میرود وجلد حاضر می شود ‘ فرمودند تو برو دوتا آمدن تومن درینجا استادہ ام ‘ چنانچہ او جلد رو بود جلد رفت وجلد آمد وخبر امرائے اکاڑی آوردہ مفصل بعرض رسانید خود بدولت تا آمدن او کہ بقدر یک پہر عرصہ بودہ باشد عبداللہ میگفت بہمون مکان تسبیح بدست گرفتہ حاضر بودند ‘ فردا در دربار ہر کہ بہ نماز وتراویح مشغول بود بہ اضافہ منصب وخطاب وتعلقات بقدر شخصیت مرتبہ آنہا بلند فرمودند وہر کہ مشغول برقص وسرود وبازی بود از پارتبہ باز ماند فامادر تعین معاش او فتورے راہ نیافت ۔

مناقب شصتم : محتشم خاں بہادر بخشی الملک ارشاد شد وقائع نگاران دکن اگر وقائع بلاناغہ ہفتہ بہفتہ وضروری راہمون وقت ارسال نکنند برائے چہ بحال باید داشت بے تامل تغیرے لازم دارند وبرائے سوانح خوانی (در حضور) مرد خوب تجویز نمودہ مامور کنند (از آنجا کہ) انتظام ایں کار از مدت در برہم است حالا (می باید) برہم نگردد معہذ اغلام رسول خان جدید الاسلام را کہ لیاقت این کار داشت سوانح خوان حضور پرنور معرفت بخشی الملک بہادر تقرر یافت ۔

مناقب شصت ویکم : درویشی بزرگ از نواح بیجاپور نظر برحقوق قدیم

والطاف معمول هنگام صوبه داری بیجاپور معه فرزندان خود بملازمت رسید ' فرمودند که چند فرزند دارند و تحصیل علوم دینی کجا کرده اند ' جواب داد که پنج فرزند خداداد از آنجمله دو خورد همراه اند و سه پسر کلان در عالم اسباب می گذرانند و علم تحصیل نکنانیدم که قباحتها دارد یعنی هر کدام اگر سی سال کامل در تحصیل بگذرانند و بعد ازان فاتحه فراغ خوانند در حضور برائے معاش که مقدم است بیایند و بمعرفت صدر حضور پرنور بعد مشقت تمام بملازمت برسند زیاده از بست روپیه درماهه ممکن نبود که ترقی کند الحال هر سه فرزندان در رساله ابوالخیر خان بهادر بخشی ملازم سرکار اند یکی دو اسپه یکصد و بست روپیه درماهه می یابد و دویمی نود روپیه درماهه بریک اسپ سرفرازی دارد ' وسیومی که از هر دو خورد است تیراندازی خوب آموخته یک صد و پنجاه روپیه درماهه می یابد و خبرگیری وابسته های خود میکند و خدمت والدین و برادران خود بجامی آرد هفتصد روپیه به بزرگ و چهارصد روپیه به هر دو فرزند مرحمت شد۔

مناقب شصت و دویم: (روزے در خلوت نقل باعیان خود) فرمودند محمد شاه بادشاه بفرط عنایات خنجر خاصه مرحمت فرمودند آداب بجا آورده بحضور آمدیم و بمراتب خود ایستادیم و از پس پشت از بالائے کتف خود خنجر را بخدمتگار خود دادیم بعد ازان که از خدمتگار دریافتم که خنجر مذکور بدست او نه رفته بالا بالا مردم دیگر گرفتند و چون بخانه آمدم و کمربند وا کردم هم جهالر کمربند که از کلابتوں بود مکلل بریده برده اند ' دزدان دربار در دهلی ایں چنیں دزدی روزانه (خود بدولت بران) نا معلوم می کنند عقل حیران است ' و هم میفرمودند که اصیل دو صد اشتر خریده از دروازهٔ کلان بدروازهٔ دیگر برده در دهلی

غائب شد ہر چند مالک شتران کافتند سراغی نیافتند (مایوس مطلق گردید خاک بر سر خود ریختند)، دیگر آنکہ دزدے پنج روپیہ نقد و دہ اشرفی از دربار بادشاہ برآمدہ بہ سائیس امیرے کہ اسپ دو ہزار روپیہ کوتل بدست دارد اورا داد و گفت بہ آقای خود خدمت لاہور مقرر شد زود برو شیرینی طلبیدہ اند خریدہ بیارید و اسپ از و گرفت ، چون سائیس برائے شیرینی آوردن دوید دزد بر اسپ سوار شدہ غایب گشت ہر چند تلاش کردند کجا یابند و سائیس شیرینی آوردہ اسپ را ندیدہ خاک بر سر کرد و آقای او حیرت دریافتہ بہ متعجب ماند و بس (و دیدگان و شنودگان در خندہ و بازیہا محظوظ تدارک ہیچ سود نکرد)۔

مناقب شصت و سیوم: روزی فتح الدین علی خان داروغہ دیوانخانہ مبارک نظر بر اقتدار و اعتبار خود و تکبر پندار خویش سید حفیظ اللہ احمد آبادی کہ مدام با و نرد شطرنج می باخت بہ استدعا یومیہ از خزانہ خجستہ بنیاد فرد مومی الیہ از دست خود نوشتہ بہ برادر خود کہ ضیاء الدین حسین خان صدر بود گفتہ کہ در مثل مستحقین حاضر آورد ہر چند صدر مذکور گفت قاعدہ نیست کہ فرد بغیر مرقومہ (از دفتر) صدارت بنظر انور بگذارد و (خود بدولت بران بدستخط مزین کرد۔ فتح الدین علی خان این معنی اصلا منظور نداشت (عمداً فرد مرقومہ خود در افراد روبکار نہادہ سید حفیظ اللہ احمد آبادی را در مردم مثل چسپانید) القصہ فرد مذکور در جملہ افراد صدارت از نظر مبارک گذشت فرمودند این فرد کہ نوشتہ کیست؟ ضیاء الدین حسین خان نام برادر خود مناسب ندید کہ عرض کند این قدر گفت ''تقصیر است'' چون لفظ تقصیر بر زبان صدر مذکور رفت مزاج مبارک برا شفت فرمودند ہمین لفظ تقصیر آموختے و بمحتشم خان خطاب کردہ فرمودند ہر گاہ منیب کار پیشکار کند پیشکار چہ کند سزا

این است کہ پیشکار منیب شود ومنیب از بیشعوری خود پیشکار گردد ہمہ افراد را از دست مبارک خود برتافتند و برخواست نمودند وتا دو ماہ کاغذ تعلقہ صدارت بدستخط نرسیدہ ' ثانیاً این کمترین محتشم خان بہادر گفتہ نہ تقصیر منیب ونہ تقصیر این کہتر ہر چہ شد از فتح الدین علی خان داروغہ دیوان خانہ وکار محتاجین ومساکین ہم مسدود این نیز وبال برجان خان مذکور باد ' مشروحاً بعرض رسید وکار فقراء ترویج یابد ' ایں ثواب را خود حاصل نمایند چنانچہ ہمو نقسم صورت انجام یافت۔

مناقب شصت وچہارم: روز تعطیل بود حکم استحضار مثل مستحقین رسید ہم از قاعدین وقایمین چنانچہ (معمول بود) از نظر مبارک گذشت و مستحقین بعد فاتحہ رخصت یافتند خیمہ خلوت بود وزیر فرش چاندنی کہ از پارچہ بارچھاپ بود مار کلاں سہ ذرع برآمد موجہای زدراہ نمی یافت ' فراشان سرکار دیدند کہ اگر میخ کوب بزنند چاندنی نادر ضایع میشود وخود بدولت برخاستہ استادند ' ایں فانی کہ موزہ در پا داشت بے تامل بر چاندنی رسیدہ از ہر دو پا چنان مار را کوفتہ بے حس وحرکت ساخت وخود آفرین فرمودند ' ازان بعد فراشان چاندنی از بالای او دور کردہ از میخ کوبہا کچلہ نمودند ' ازان باز خود بدولت اندرون محل تشریف ازرانے فرمودند لال دیوی اصل بیان می نمود کہ خود از فضل وکرم در شان این گمنام کلمات نوازش بسیار فرمودند کہ در اہل قلم اور ابقانون وبہ قواعد دربار بدستور مردم دربار حضرت خلد مکان می بینم وبزرگانش ہم در آن وقت بجہت معافی جزیہ ہنودان بواسطہ نواب سعید شہید یعنی عابد خان شہید معروضات بائین بہین کہ ہمہ پذیرائی یافت سعی بظہور آوردہ در معافی جزیہ بر

تمام قوم ہنود احسان کلی از بزرگان است و بادشاہ محظوظ شد معرفت نواب شہید سعید متصدی پیشکشات زمیداران مرحمت فرمودند بزرگان اورا۔

مناقب شصت و پنجم: درایامیکہ بعد ادائی نماز فجر حکم مثل مستحقین رسید ہر قدر کہ مردم حاضر بودند آن ہارا با خود ہمراہ بردہ پنج پنج آدم گذرانیدن از نظر اقدس قرار دادم کاغذ ہمہ ہارا علحدہ علحدہ فی الفور درست نمودہ بترتیب مثل ہندی کاغذ بہ عرض نیکی رسانیدم بعد فراغ از ملاحظہ این مردم قہوہ طلب فرمودند و بہ متہور خان بہادر کہ بموجب حکم از سابق حاضر بودند ' فرمودند کہ فلانی یعنی این فانی مثل فقرا بطور خوب وطرز نادرہ سنجیدہ می گذراند و خدمت فقراء خاطر خواہ می کند و احوال فقراء مرغوبانہ ما قلہ و دلہ می نویسد بقدر توجہ مزاج برآمد حاجات مردم محتاجین می نماید ' چنانچہ عاقبت قایم میکند و فرد مطالبہ از ورا بارہا تجربہ کردہ ام گویا قطع میر علے است از انجا کہ لفظ نویسندہ بہفت حروف موصوف است و ہر حرف بصفت مخصوص معین است این ہمہ را دریں آدم موجودہ ملاحظہ می کنم از دنیا مستغنی و طلب عقبا در طبیعت اوست ایں دولت خداداد در مردم غرباء از عطائے خاص می دانم اگر ہیچوکس بخطاب لقب اولیا نواختہ آنرا سزاوار است ' خان مذکور ہمیں قدر عرض کردند کہ زہی عبادت و سعادت آنکس کہ خداوند نعمت دام دولتہ درحق او چنین ارشاد کنند۔

مناقب شصت و ششم :۔ ہنگام سفر سوندہ مدنور عبدالمجید خان جاگیردار بنکاپور از قوم افاغنہ بکوچہای طولانی در حضور ارادہ کرد بخیال خام اینکہ از مدتہا آب بے لجام خوردہ بودند و از قانون و قواعد دربار بے خبر در جلد رسیدن و سرسوارے ملازمت نمودن

مجرای دولتخواہی است سر سواری خبر نا کردہ نا معلوم در اوسط سواری کوچ رسیدہ بفاصلہ دو پرتاب تیر نمودار شد و ہر کارہ ہای سرکار پیشتر خبر دادند کہ عبدالمجید امروز ملحق میشود و پیش خانہ او رسیدہ خان عالم وغیرہ و دکنہیان ملازم رکاب از دست چپ آمدہ فوراً بدست راست رسیدہ از اسپان فردہ آمدہ باتمامی خود کہ از ارادۂ افاغنہ کرد علم واقعی است وشایان اعتماد نیست پتہ ہا در دست گرفتہ زدہ زدہ افاغنہ را از بہیر گذرانیدہ در صحرا بردند خود بدولت فیل سواری ایستادہ کردہ ملاحظہ میفرمودند و ہم بہ کمک دکنیان جوانمرد بمردم خاص برادری کہ ہمہ متعلقہ تیرانداز بودند حکم رفتہ سہ کروہ پیشتر از چندر سین فرود آیند کہ (۱۶۰) او سہ کروہ از اکاڑی لشکر فرود می آید حکم با افاغنہ شد ہر چند سہ کروہ عقب لشکر از پچھاڑی استدعا کردند منظور نشد تا دو ماہ کامل باریاب ملازمت نبود ' دریاد مشار الیہ عرضی سعادت اللہ خان دیبی داس وکیل گذرانید حکم ملازمت شد و مثل تبدیل نیافت۔

مناقب شصت وہفتم:۔ روزی میفرمودند بارکان حضور پرنور محمد شاہ بادشاہ بنماز جمعہ در مسجد جامع دہلی تا کہ من در اینجا برسم بے معمول یاد فرمودند چنانچہ حاضر شدم و بنابر اینکہ آدم بعد آدم پیہم دریں مادہ می رسید بنابر تعجیل کہ "الامر فوق الادب" واقع است موزہ در پا نکردم ایام گرما بود و گرمائے ہندوستان بلائے عظیم چنانچہ محمد شاہ بادشاہ از دروازۂ مسجد جامع دست من گرفتہ متوجہ کلمہ وکلام گشتہ خود بدولت موزہ در پا داشتند کہ بر فرش سنگ صحن است و تا زینۂ مسجد مسافت ہم خوب است و باقی صحن مسجد کج گویا تاب آہنے گرم نہادہ ہمچو صحن مسجد گرم بیحد بود و پامالی موزہ دامن خود را از یکدست باز میدارم کہ بہ دامن بادشاہ نرسد و دست دیگر در دست بادشاہ است طرفہ

احوال کف پا بود گویا سوختہ لاکن بطور از اطوار اصلاً پرواہ کف ما و پا کراست بطوری میرفتم کہ گویا بر فرش رفتار است پنداشتم کہ در خانۂ خدا ہمیں قدر ایذا منظور بادشاہ شد علاج چیست استوار دانستم کہ آقا بچند تجربہ امتحان از نوکر حالات معلوم می کند بحک امتحان باید رسید چوں و چرا سزاوار نباید کہ طالب آن بر خلاف آید۔

بادشاہ روز دویم سیویم با عیان خود می فرمودند کہ در مسجد جامع من خود در پا موزہ داشتم و بر تاب قدم می نہادم حالات خود چہ گویم دانی بہ احوال آصف جاہ بہادر کہ بے موزہ بودند چہ باشد در حضور خلد مکان از جانباز یہا شرف بر دیگراں داشتند و عزیز جاں و دل بودند امرائے حضور مالی ہیچ بجائے خود نازاں ہستند غیر از خورد و خواب نہ آموختہ اند۔

مناقب شصت و ہشتم: می فرمودند ہر بندہ خدا بہر محتاج چیزے می دہد و خیری کند باید کہ از دست خود دہد تا ثواب عظیم حاصل آید ' حق سبحانہ و تعالی می فرماید ملائکہ را کہ بندہ ما خیری کند چنانچہ ہفتاد فرشتہ دست بستہ بدست پر قطار از دست صاحب خیر گرفتہ تا دست محتاج دنیا می رسانند و شکرانہ می کنند و دعا می دہند کہ ایں شخص را حق سبحانہ و تعالی بسیار بدہد ' فرشتگان آمین آمین می گویند ' خیرات طرفہ چیز یست کہ فی الفور در ہمو لحظہ قبول میشود۔

و نیز فرمودند کہ کاذری بود کہ اجلش از گزیدن مار بود دو قرص نان با خود داشت سائل سوال کرد کاذر آں ہر دو نان را بسائل بخش کرد اژدہا از پارچہ او بر آید و گفت کہ من اژدہا بودہ ام حکم چنیں بود کہ ترا بگزم و ہلاک کنم ' حالا کہ تو دو نان را بنام خدائے تعالی خیر کردی و مقبول افتاد دو میخ فرشتگاں موافق حکم الہی در کام من زدہ اند کہ مارا محال

گریدن نماند و در ایام عمر تو بموجب حکم باری تعالی و تقدس افزوده اند ' کارہائے ایزدی تقدس تعالی عجب نادر و تحفہ آدمی را در ہر حال نظر بجانب خالق کریم باید و از مخلوق قطع کند شاید۔

مناقب شصت و نہم :۔ در ہنگام توجہ بہندوستان بمحمد انوار خان دیوان سرکار عالی ارشاد شد کہ سررشتہ داران دفاتر دیوانی ماموره ہر کدام واحد لائق سرانجام کارہائے مالی و ملکی در تربیت یکتائی دارند اگر داروغہ و پیشدست ہر کار نبود در ترویج کارہا تخلل نمی پزیرد ' مع ہذا مراعات ایں جماعۃ واستقلال اینہا مرعی دارند و تغیر و تبدیل دریں مقدمہ زنہار راہ ندہند گویا رخنہ در کارہائے سرکار افگندن است ' محمد انوار اللہ خان بعرض رسانید کہ فدوی دریں مقدمہ سعی موفور بعمل می آرد باقبال خداوندی خداوند نعمت دام دولتہ انشاء اللہ تعالی دریں ضمن متہور خاں بہادر برائے رخصت میر عبد الرزاق خاں دیوان صوبہ برار بعرض رسانید حکم شد بیارند ' وقتے کہ خان مذکور بر آداب گاہ سلام استادہ آہستہ و نرم بہ متہور خاں بہادر خود بدولت فرمودند کہ در دیوانی صوبہ برار بکارہائے آنجا ازیں شخص آب و نمک یافتہ شد پاندان رخصت عنایت کردید بعد برخاست دربار متہور خان بہ میر عبد الرزاق خان گفتند کہ اگر شما قصد ہمراہی می کردید بے شک تعلقہ دیوانی سرکار عالی بجائے انوار خان بشما مرحمت می شد وقت رخصت شما چنیں ارشاد فرمودند جائے شما در دل است۔

مناقب ہفتاد :۔ مست علی خان نام کہ فی الجملہ واجب الرعایت بود بسفارش محلات او را بتعلقہ داروغگی ہرکارہ ہا مامور فرمودند ' چوں تعلقہ مذکور بقدر ہفت ہشت

صد روپیہ در ماہہ رسوم یافتگی داشت تا در یکسالے استعداد بہم ساند ' روزے خود
بدولت قہوہ میل می فرمودند افراد اخبار آوردہ داروغہ گذرانند بداروغہ مذکور ارشاد شد
بخواند او عرض کرد ناخواندہ ام ' چنانچہ از ناخواندگی او علم نبود دم بخود ماندند ' و روز
دویم اورا تعلقہ احتساب اورنگ آباد تجویز نمودہ بتعلقہ سرفراز ساختہ زودتر کہ بعالم راز
ناخواندگی او علم نگردد برآوردہ روانہ تعلقہ فرمودند و بحلات ارشاد شد کہ مست علی خان
حرامخور راست معاش او در احتساب کہ در آنجا سراسر حرام معین است بخورد ' و آئندہ
بحلات حکم شد کہ در امور معاملات و مقدمات دربار احدی دخل نکنید و سفارش کسے نسازد
' ازاں روز محلات اصلا نام ونشان مردم راشنیدہ نشدہ و مجال عرض معروض ازاں بعد
بالکل نابود گشت ۔ فرد:

بنائیکہ بر شر نگردد خراب — بود عدل شاہاں عالیجناب

مناقب ہفتاد و یکم :۔ در نظر بندی ناصر جنگ نور محمد حجام پسر بدن حجام ملازم
قدیم بموجب حکم تعین گردید روزے نور محمد حجام را ناصر جنگ دو اشرفی انعام داد '
او ہر دو اشرفی آوردہ از نظر مبارک گذرانید فرمودند کہ بہ ناصر جنگ واپس بدہد '
واصیل از حضور رفتہ بناصر جنگ حکم رسانند کہ بایں مردم ادنی دو اشرفی انعام از نادانی
است ' قدر دولت مانزد شما ہنوز پیدا نشد واز حرکات غیر مستحسن باز نمی آئید ' وایں
بدوضعی ہا نمی گذارند و توبہ نمی کنند ' آئندہ مرتکب غیر موقع بار دیگر نشوند کہ نتائج نیک
ندارد ' آخر روز ناصر جنگ را اندرون محل سرا طلب فرمودہ بکلمات مستحسنہ و عطائے
مالائے مروارید مرخص نمودند لاکن ہیچ سود نمی کرد و خیال خود ناصر جنگ ترک نمود چنانچہ

آنچہ دید دید ، دولت ابد مدت رامعہ خود بر باد داد ، چوں اقبال ایں خاندان عالیہ از برکات آنجناب قدسی مآب دائم قائم است ہر خلیفہ دکن را پیروی آنجناب سزاوار سعادت ابدیست۔

مناقب ہفتاد ودویم:۔ در سواری کوچ روزے بند پردہ ہائے امارے فیل سواری خاصہ شکستہ بود و پردہ آویزاں کردید وحائل نظر انور شد بفیلبان فرمودند سوتلی اگر باشد پردہ رابندد ، فیلبان سوتلی موجود داشت خواست کہ قدرے ازاں قطع کردہ پردہ رابہ بندد ، فرمودند از ہموں سر سوتلی اینکار کند و قطع نکند ، بعد فرود آمدن منزل از خیاط دوخت کنانند و سوتلی ضائع نکند بیجاست۔

مناقب ہفتاد وسیوم : روزے می فرمودند کہ در ایام صوبہ داری بیجاپور بعد ہفتہ دو ہفتہ در خدمت اولیائی برحق حضرت سید ابراہیم بغدادی میرفتم ، از راہ خرق عادات خود ارشاد می نمودند کہ خانم تو والی دکن خواہد شد ، و بدخواہان تو بدام مقہور اند و عمر تو یک صد و بست سالہ خواہد بود ، آنچہ ارشاد شد ہمہ بتجربہ رسیدہ ایں تجربہ کہ در مقدمہ عمر است باقیست۔

مناقب ہفتاد و چہارم: روز دربار بخشی شاگرد پیشہ مثل پیادگان گذرانندہ پیادہ کہ برعیوض آسامی شش روپیہ در ماہہ بود بر چہرہ او شصت روپیہ در ماہہ بدستخط مزین کردید ، بخشی آن چہرہ را عرض کرد کہ جائے شش روپیہ شصت روپیہ بدستخط مبارک رسند ، فرمودند مقسوم او را حق تعالی افزودہ در سواران داخل کنند واسپ او بنظر بگذرانند ، چنیں بعمل آمد۔

آں درگاہ پرشاد نام خود را در عالم و عالمیاں ساخت و محیط خزانہ رکاب مانند ہزاراں را کہ از وطن او آمدہ بودند بنوکری سرکار قائم و کامیاب ساخت از چند روز درگذشت۔

مناقب ہفتاد و پنجم : درایامیکہ راجہ چندرسین وراور نہاجی نبالکر وسلتانجی نبالکر و دیگر مرہتہ بجاگیرات سرفرازی یافتند بہر کدام روبرو ارشاد شد جاگیرات کہ بشما دادیم آں آنست زریکہ در سرکار دولتمدار داخل می شد ، بعد وضع ہمہ حقوق حق داراں زمینداری وانعام مردم وائمہ داران وروزینہ داران ودیگر رسوم معمولہ قدیم وجدید است ، مبادا فجور حقوق حق داراں نباید بود واصلا نالش ایں جماعۃ مذکور (١٦٦) درحضور نیاید ، ہریک عرض نمود کہ بتصدق واقبال عالی ماہم نیت داریم کہ سوائے معمولی حقوق ورسوم ہمہ ہا چیزے ازطرف خود ہم بدہیم وحق احدے تلف گردد۔

مناقب ہفتاد و ششم :۔ بعد جنگ مبارز خان مقتول بارکان حضور پرنور فرمودند کہ درباب تقرر چوتہہ کہ بدعت ایجاد کردہٗ حسین علی خان است چہ اولاست؟ ہریک بطور خود عرض معروض نمود از راہ مآل اندیشی ہا وفکر ہائے دور دراز معروضہ ارکان بخاطر نیاوردہ ، فرمودند ایں ہمہ افواج را از اں خود میدانم واز اینہا کار می گیرم ، واز ملک مالوہ دست برداشتن لازم می آید۔ انشاءاللہ تعالی ملک گیری از نربدا آں طرف ذمہ آنہا قرارداده می گذارم ، وفوج اینہا در تعلقہ من گردش نکنند ، ایں چنیں شرط ہا اگر قبول ندارند بحولہ وقوۃ تنبیہ واقعی خواہد رسید۔

مناقب ہفتاد و ہفتم : ہنگام چھاؤنی ترچناپلی معروضہ خدا بندہ خان دیوان

سرکار عالی خواجہ عبداللہ خان بعرض رسانید کہ در چہار صد در ماہہ چہار شتر بار بردار نگاہ داشتن نمی توانم ' ومی گویند کہ مردم محرر دیوانی ما کہ از دو صد افزودہ خواہند بود' ہر یک چہار چہار و پنج پنج شتر بار بردار دارد غیرت ما چہ تقاضا کند ' من دیوان سرکار باشم ' ومقدور چہار شتر بار ندارم ' ارشاد شد کہ من ایں قدر نمی دانستم کہ خدا بندہ خان از عقل بہرہ ندارد و بے مغز محض ومعذور العقل ' اصلاً نفہمید کہ محرران دیوانے ہر کدام شتران متعدد دارد بر منفعت تحریر خود ہا ' والا از سرکار ہفت روپیہ در ماہہ می یابد ' ودیوان بے عقل خرچ شتران بار خود از من طلب می کند ' زہے ہوش وشعورش رباعی یاد آمد۔

رباعی:

خدایا زاہد از تو حور می خواہد وقونش بین

بجنت میگریزد از سر گویش شعورش بین

بدیں زہد وبدیں تقوی بدیں......خود مارا

رحمت دور می دارد خداوندا قصورش بین

حکم شد کہ میر محمد حسین خان دیوان دکن آخر روز بر دیوڑھی زنانہ حاضر شود ' میر حسین خان موافق حکم وقت شام بر دیوڑھی زنانہ حاضر شدہ وخود ہم ہر آمدند ونظر بر چراغ کہ ناظر دیوڑھی روشن کردہ بود افتاد ' فرمودند ایں چراغ تو کدام افروختہ است؟ ناظر خواست کہ عرض کند فرمودند چراغ از معمول نبود تو کہ افروختی خرچ بیجا کردۂ ہر گاہ من می آمدم یکہّ شمع ہمراہ می آمد ' میر محمد حسین خان استادہ از مواخذہ چراغ بے جا تربیت خود می دانست ' بعد تہدید بناظر دیوڑھی حکم شد کہ آیندہ چنین نکند وبمیر محمد حسین خاں

فرمودند کہ دیانت وامانت خاندان شماہا مشہور آفاق است فردا انشاء اللہ تعالی تعلقہ دیگر ضمیمہ دیوانی بادشاہی می فرمائم ' چنانچہ باید وشاید سعی جمیلہ بکار برند ومن بعد رخصت فرمودند ' زبانی میر محمد حسین خان بود کہ بتحریر آمدہ۔

مناقب ہفتاد وہشتم :۔ در چھاؤنی خجستہ بنیاد روز عید الصیام بنا بر مغالطہ ماہ نو قاضی کریم الدین خان قاضی بلدۂ خجستہ بنیاد بگواہی مردم قلعہ دولت آباد منادی کردہ عید قرارداد ' ناصر جنگ بگذرانیدن نذر عید در حضور رسیدند (ونذر گذرانیدند) ونقلے علی الرغم منادی قاضی برزبان آوردند کہ در زبانی قاضی بود در بلدہ ودر تحقیق ہلال ماجرا داشت ناچار بگواہی دو آدم مسلمین از اہل حرفہ حکم فردا عید نمود ' خلیفہ عصر بے تحقیقات ایں مقدمہ پرداخت ' غیراز دو گواہ دیگر ہیچ معلوم نشد ' وقتی کہ ہر دو گواہ را روبرو طلبید ہر دو گواہ شکوہ قاضی نمودند کہ ناگہاں مارا طلبید واستفسار نمود کہ بھائی چاندرا کجا دیدہ اند ' مایاں دانستم چاند در ذیل قوم ما مردم چاندیہائے است ' اورا قاضی می پرسید چوں اورا دیدہ بودیم گفتیم وگواہی از دیدن او دادیم ' تحقیقات قاضی کریم الدین خان ہم چنیں است ' جناب عالی متعالی بد دماغ شدہ فرمودند نقاض با قاضی موجب خذلان اخری است۔

مناقب ہفتاد ونہم :۔ متہور خاں بہادر خویشگی مقرب بارگاہ حضور بود ' روزے از حضور برخاستہ برائے استنجاء بیروں آمدند ' بہ مقبول قلمدان بردار آہستہ فرمودند خبر بگیرد متہور خاں از ینجا رفتہ کجا اند وچہ می کنند ' اوخبر آورد کہ بر دیوڑھی خلوت زین پوش گذاشتہ میل بحقہ می دارند ' بعد آمدن خان مذکور جناب عالی متعالی فرمودند

کہ متہور خان بہادر حیرانم کہ مردم حقہ نوش در بہشت چگونہ حقہ خواہند کشید در آنجا آتش کو ' خان مذکور کہ مزاج داں بود فی الفور عرض نمود کہ بتصدق واقبال خداوندی صدہا از فیض مجمر قہوہ (صدہا حاجتمندان حقہ) دفع حاجات خواہند کرد ' خود بدولت تبسم فرمودند ونظر عنایت ومرحمت بحال خان مذکور روز افزوں ماند۔

مناقب ہشتاد:۔ خواجہ نجم الدین مرد مسن ومزاج داں حضور بنا بر عمدگی اجداد در حضور بادشاہ عالم گیر پرورش یافتہ ' ونظر برسن وسال موی الیہ جناب عالی اورا در خواص جادادہ بودند ' ومدتے بتعلقہ بخشی گری شاگرد پیشہ مامور بود ' روزے ارشاد شد از اخبار لشکر خبرے بگوئید ' عرض کرد ہمہ بدعا اشتغال دارند ' وبجائے خوہا بحدے مبالغہ مباحہ می نمایند ' اگر در لشکر دوامر پیشگی نمی بود بہشت برایں لشکر رشک می برد ' فرمودند کہ دوامر کدام است وپیشگی چہ معنی دارد عرض کرد یکے آنکہ بے اشتہا طعام خوردن ودویم بے حاجت بہ پاخانہ رفتن ' ایں ہر دوامر پیشگی لازم دارند خود بدولت متبسم شدند وحاضراں خلوت خندۂ خود ضبط نتوانستند ہرچند رومال ہا در دہن می نہادند۔

مناقب ہشتاد ویکم: روزے بھوچڑمل جامہ سفید از پارچہ بافتہ در برداشت فرمودند ایں پارچہ از کدام جنس است ' عرض کرد پارچہ بہڑونج می نامند ' نہہ ذرعہ طول ویک ذرعہ چہار کرہ عرض است ' قیمت (فی تھان) نہہ روپیہ بود ادباً ہفت روپیہ عرض کرد ' حکم شد پارچہ خوبست وصریح کفایت نمایاں است ' خریدی دہ ہزار روپیہ نمایند ' وہنڈوی بنام تیغ بیگ خاں متصدی بندر سورت باید نمود بھوچڑمل دید کہ عہدہ برائی نیست فی الفور عرض کرد بخاطر غلام تدبیرے رسید ' فاما منصب

معروض آں ندار دارشاد شد بگوئید ' عرض کرد اگر عرضی حضرت دام دولتہ بباد شاہ برسد
ہر دو محال کنبایت و بھرونج بجاگیر تنخواہ شدہ می آید ' فرمودند آفریں باد ' برام سنگھ
منشی حکم شد کہ عرضی حضور بنویسد ' چنانچہ شتر سوار معہ عرضی روانہ بادشاہ گردید درعرصہ
دوماہ اسناد تنخواہی ہر دو محال از آنجا رسید عامل آنجا معرفت بھوجڑمل موافق حکم
تقرر یافت کوٹھی بھوجڑمل در آنجا مقرر (وفوطے داری ہر دو محال مرحمت) شد۔

مناقب ہشتاد و دوم:۔ روزے دیگر در خلوت با عیان حضور می فرمودند کہ محمد
شاہ بادشاہ بوفور عنایت خاص قہوہ از دست مبارک عنایت نمودند و فرمودند کہ مزہ قہوہ
بیان کنند چنانچہ ضابطہ نیست کہ در حضور بادشاہ در پیالہ قہوہ خوری احدی بعد عنایت در
حضور نمی توانند خورد دانستم کہ حوصلہ آزمائی است فوراً بہ کف دست گرفتم و آہستہ آہستہ
بطمانیت و مطمئن طور استادہ می خوردم و پنداشتم کہ قہوہ گویا از کف دست من سوراخ کردہ
گذشت و مزہ قہوہ را بعنایت و نوازش و الطاف بیان می کردم ' وحیرت نظارگیاں
حضور شد بدل گفتم اگر۔ تربیت حضرت خلد مکان یاد نمی بود ایں وقت چگونہ می شد،
بادشاہ حوصلہ ما را چہ امتحان خواہند کرد، داد حق را قابلیت شرط نیست۔

ہمیں قسم مرتبہ ثانی در غلبہ مرض بھکندر کہ طاقت حرکت دشوار داشتم حکم رسید
امرے ضروری با شما گفتنی ست جلد بیایند، ہر چند عذر خواستم اصلاً منظور نشد، خود بادشاہ
سوار شدند و فرمودند در مسجد کہ نزدیک مسکن شما ست می آیم، چنانچہ ناچار خود را جمع کردہ
حاضر شدم حکم نشست فرمودند عرض نمودم از بندہ ترک ادب نخواہد شد، فرمودند ایں جا
خانہ خدا ست ہمہ معاف است، ناچار دامن خود گرفتم و باادب نشستم ' مکرر فرمودند

پیشتر بیایند نزدیک شدم بسر گوشی کلمات ارشادات گداختند و برخاست فرمودند و ماراز همونجا بمبالغه رخصت ساختند تسلیمات بجا آورده باز ماندیم، بعد حصول شفا از مرض غسل صحت نموده بدربار رفتم نذر گذرانیدم مالائے مروارید وجعبه وسرپیچ وفیل واسپ خاصه باساز طلا وشمشیر وخنجر مرحمت شد۔

مناقب هشتاد وسیوم: کبیر محمد خان بعد حادثهٔ گجرات به فخر الدوله بهادر طرفه تهلکه افتاد' اتفاقاً به بندر سورت رسیده از انجا بلشکر فیروزی آمده بملازمت جناب عالی متعالی رسیده استدعائے نوکری نمود' وفرد بلا خرچ او از نظر مبارک گذشت شصت روپیه درماهه بلا خرچ بدستخط خاص مزین شد، دیوان سرکار نظر برخاندان او وقرابت نواب بیگم صاحبه گزارش کرده از عدم اکتفا عرض معروض می نمود که من میدانم غیرت او قبول نخواهد کرد، ارشاد شد که از اینجا زود برخیزد و برود زیرا که شکست هندوستان را من که حاکم دکن بوده ام نمی توانم متحمل خبر گیری شد و پرداخت مردم مارا به اهم ترین از همه هاست، چنانچه باید وشاید کما حقه پرداخت بوقوع نمی آید، فی الجمله کم وبیش بآنها می رسد والا آنها ازینجا کجا بروند و هر جا که بروند مردم آنجا خواهند گفت که حاکم دکن بے خبر است، نمی تواند که بکار دکن پرداخت، و هرگاه غور و پرورش مردم الکه خود نمی تواند کرد، لهذا از دکن ایں مردم تا اینجا رسیدند همچو معروضه بیجا نکرده باشند۔

مناقب هشتاد وچهارم:۔ درایامے که جنگ مبارز خاں بود پسر امین خان دکنی که بابا صاحب نام داشت از پدر آزرده شده نقاره نواخته از آنجا برآمده بلشکر فیروزی رسید، ومعرفت محمد غیاث خان ملازمت نمود واستدعائے نوکری کرد، ارشاد شد که پدر

ایں جوان رفیق مبارز خان چگونہ اعتبار کردہ شود بابائے مذکور از قوت مدرکہ از دور دریافت وفوراً عرض کرد تصدق ارشاد حضرت شوم، واما حقوق نمک خداوند نعمت زیادہ تر از حقوق دیگراں می داند، اگر قابو افتد فدویت آں بود سر پدر خودرا آوردہ می گذرانم (معروضہ پذیرائی یافت) صدروپیہ درماہہ ذات آنجوان و پنجاہ روپیہ سراسری سوار برداری مشارالیہ تقرر شدہ دوماہہ پیشگی عنایت شد، (چوں مقدر چنیں بود روز جنگ بابائے مذکور سر پدر خود آوردہ بنظر انور گذرانیدہ کہ غلام اقرار کردہ بود (بوقوع آورد) جاگیر بالکنڈہ (سرکار ناندیڑ صوبہ محمد آباد بیدر) یافت وتکلیف نوکری تمام عمر معاف بود، در کوچ سفر دوصد سوار بنوکری میفرستاد تمام عمر بابا مخاطب بمقرب خان بہادر ولد امین خان برادر حقیقی نبی منور خاں بود بعد رحلت مقرب خاں برادر مذکور ببالکنڈہ متصرف گردید خود بدولت بہ نبی منور خان را جورہ وروال جاگیر دادہ بالکنڈہ رابضبط سرکار فرمودند اولادش قائم است۔

مناقب ہشتاد وپنجم : سید احمد مغربی کہ صاحب حاضرات بود بعرض رسانید کہ بقوت علم دریافتہ ام کہ بدخواہان حضرت کہ خاک بدہن آنہاباد درخوابگاہ زیر پلنگ طرف بالین حضرت کلۂ آدم از سحر وجادو دفن کردہ اند برائے برآوردن اوحکم شود، چنانچہ موافق حکم کماییتاں درخواب گاہ نوکھنڈہ زیر پلنگ کندید وکلۂ آدم کہ دراں از ہزار سوزن افزودہ خواہد بود زدہ بودند برآوردند، حکم شد کہ آتش بدہند وخاکستر نمودہ پرتابند بداں موجب بعمل آمد ' چوں سید احمد مغربی حاضرات نمود دریافت کہ کدام ایں سحر کردہ بود معلوم نمود کہ از یک مرد ودوعورت ایں مقدمہ بوقوع آمد ' چوں بعرض رسید

فرمودند کہ چاہ کندہ را چاہ درپیش است باحدی درمحلات ایراد خواہ نوع دیگر ہیچ نفر مودند۔

مناقب ہشتاد و ششم :۔ بعرض رسید باظہار دیوان سرکار عالی منصب پنج ہزار روپیہ از روئے برات جعلی از خزانہ خجستہ بنیاد تنخواہ سواران بردہ اند آدمان واسپاں موجود اند متصدیان تغلب برزبان دارند، حکم شد اسپاں وآدمان ازنظر بگذرد چوں چہرۂ آنہا بنظر انور گذشت وہم آدم واسپ بملاحظہ درآمد ارشاد شد آں شخص تخفیف تصدیع ما نمود اگر مقلب بے خطرہ آید وملازمت نماید تقصیر معاف نمود سرفرازی می نمایم وآئندہ ازیں حرکات قبیحہ درگذرد، بقدر شخصیت اوسرفرازی او خواہد شد، اوقبول نکرد وغائب گردید۔

مناقب ہشتاد وہفتم :۔ صدر حضور برطبق عرضی سلطانجی نبالکر جاگیر دار بیڑ برائے بحالی فضل اللہ قاضی موروثی وپرگنہ بیڑ ازبغیر قاضی رکن الدین سوال تعلقہ بنظر گذرانیدند، ارشاد شد برنوشتہ جاگیر دار تغیرے نبود قاضی بے تقصیر را از چہ راہ ' صدر مذکور عرض نمود کہ ہم بہ ثبوت رسید کہ قاضی رکن الدین رافضی است، فرمودند کہ ہرگاہ کہ شما خود سلطانجی شدہ عرض معروض ایں مقدمہ دارد لاعلاجے است وایں وبال برگردن شماست۔

مناقب ہشتاد وہشتم : بمحلات ارشاد شد کہ اگر ناصر جنگ ازراہ شقاوت وبدبختی بعد من خواہد کہ تابوت ماراازراہ دیوڑھی زنانہ برآوردہ ہمہ ہا مضبوط شوند کہ چنیں کردن نتوانداز خدا خجل واز خلق خدا خجل نیستم واز دنیا بے اولاد نمی روم۔

مناقب ہشتادونہم :۔ می گویند کہ پنجاہ ہزار روپیہ مہربی بی بیگم از خزانہ طلبیدہ بہ بیگم مذکور مرحمت شد کہ تیاری خود نمودہ ہر جا مرکوز باشد راہ باید گرفت، از حق تو اداشدم۔

مناقب نودم :۔ روز رحلت آنحضرت ناصر جنگ صبح حاضر دیوان خانہ شدہ بمقربان بارگاہ کہ سخت مغموم بودند و ہر یک خاک بر سر خود می ریختند وواویلہ داشتند بکلمات دلاسا نمودہ بہ تکفین و تجہیز پرداخت وہم از بغض طبیعت خطاب بامراء وعمدہ ہا نمود کہ نواب شما باجل طبعی گذشتند وہمہ ہارا با خود ہمراہ بردہ برلاش حضرت پاجامہ باقی نہادہ نمودند کہ بر بدن زخم تیر و تفنگ و شمشیر نیست، بعد چند لمحہ اتفاق غسل دادن رسید ہمہ ناخن ہائے دست و پا کپور رنگ بود بر تمام بدن داغ داغ سیاہ علامت سم نمودار بود ہر کہ ایں مقدمہ کرد نتیجہ دید۔

مناقب نود و یکم : درقحط سالی عطائے چہار لک روپیہ از خزانہ خجستہ بنیاد برائے تقسیم غربا و مساکین محتاجین بکوتوال بلدۂ مذکور حکم رسید کہ کوٹھ ہائے غلات مردم بیوپاری ذخیرہ کردہ اند کما ینبغی تحقیقات نمودہ شہرت ندادہ وایذا بمردم بیوپاری نرسد، زود بعرض رساند مجرا است (چوں بعرض رسید کہ یکصد کوٹھ مع پورجات مملو از غلہ باثبات آمد) چنانچہ درعرصہ سہ پہر مشروحاً بعرض رسانید از راہ تدبیر حکم شد فی پلہ چھدامی سرکار مقرر کنند، بمجرد ایں خبر ہمہ بیوپاریان تمام غلہ ہا را فراہم آوردہ بے اختیار خود بخود درفروخت کردند، وانبار ہا نمودند، چنانچہ خوب غور کردہ شد کہ تازیانہ خوف نواختہ نشد، وغلات ہر جنس بقدر چہار بخلق لشکر و خلق اورنگ آباد وفا کنند ہر یک را در کوچہ و بازار ہمہ جا مہیا شد وارزانی راہ یافت و قحط بر باد ورخصت شد۔ اتفاقاً دراں ہفتہ نزول باران

رحمت الٰہی از آسمان باریدن گرفت و باندک تدبیر کشائش گردید و حکم موقوفی چہدامی سرکار شرف اصدار بخشید۔

مناقب نود و دویم:۔ خواجہ نجم الدین خاں مرحوم در مذکورات اہل خدمات شرعیہ واحکام بلاد و تعلقداران اردوئے معلیٰ بعرض رسانید کہ بفضلہٖ ہمہ صاحبان تعلقہ حضور و غیر آن در انصاف داد دہی و توصیف ایمان راست و درست اند، الا مخصوص دو کس در اقوام خود ہا نظیر ندارند، حکم شد آنہا کیستند و چیستند، عرض کرد یکے خاکروب لشکر فتح رہبر در انصاف ہر کہ برائے دفع حاجت بیشتر آمد اورا اول رہا می کند و بعد او نوبت بنوبت ہر چند دیگرے اضطراب کند سود ندارد، و دوئمے دھیڑ ہر جائی ہر چند کہ بطور بیکار بستہ حوالہ او کنند ہمواں طور صحیح و سالم با حتیاط و خبرداری بمکان او میرسانند، ایمان تبدیل نمی کنند، خود بدولت تبسم فرمودند، و دیگراں خندہ ضبط نمی شد رومال ہا بدہن خود می کردند از غلبۂ خندہ۔

مناقب نود و سیوم: شخصے در خزانہ سرکار عالی قرض از خزانہ گرفتہ در خزانہ واقع بلدۂ خجستہ بنیاد آمد، سی و پنج روپیہ نقد آوردہ بکر پانچی گماشتہ مشرف خزانہ داد و طلب داخلۂ خزانہ بمہر داروغہ و خزانہ نمود، او گفت ایں زر قلیل از کدام بابت است کہ جمع کردہ شود، تا کہ فرد سوال بدستخط دیوان صوبہ کہ میر محمد سعید برہان پوری نام داد مزین نکردہ چگونہ داخلائے خزانہ مرقوم شود، او ظاہر نمود کہ روزے مارا موت نصیب شد مارا ملایکان قبض روح نمودہ بدرگاہ الٰہی حاضر نمودند درانجا سیدے غیر حبشی حاضر آمدہ از من تقاضائے قرض نمود ‘ چوں عاجز آمدیم و عیوض قرض موجود نبود حکم آسمانی چناں اصدار یافت کہ

ایں را سی و پنج روپیہ از خزانہ آصفجاہ قرض بدہانند کہ بعد رفتن اورنگ آباد در خزانہ آنجا برساند، وایں را چشم ہا بستہ در آنجا گذارند واز نام ایں آدم دیگر کہ متصل اوست اورا بیارند، چوں مارا چنیں نمودند مارا بیداری وہوشیاری نصیب شد چہ بینم کہ تکفین وتجہیز مردم درست می کنند، ومن ایں معاملت یافتم، مع ہذا قرض گرفتہ آنجا بر طبق امر داخل خزانہ می نمایم، چوں ایں ماجرا بعرض رسید دوگانہ شکر نعمت واحسان الٰہی بجا آوردند وہشتاد ہزار روپیہ ہموں روز منجملہ زر زکوٰۃ از خزانہ سرکار بمستحقین مرحمت گردید۔

مناقب نود و چہارم: در چھاؤنی ترچناپلی از روئے وقائع خاندیس بعرض رسید کہ جماعہ داران در دامن کوہ قلعہ ملہیر زیادہ از دو صد موجود اجتماع دارند، خیال قلعہ مذکور بغدر در باطن آنہا وقلعدار آنجا از انہا خبر ندارد، حکم شد بمحمد امان خان قلعدار ملہیر نویسند کہ بے خبری شما بایں درجہ کہ جماعہ دادن قابو طلب اند، ودر دامن کوہ اجتماع دارند وصبح شام برشما جادہ برسد وشما خبر ندارند، باید کہ از خواب خرگوش بیدار شوند وتدارک نمایند کہ اجتماع آنہا بر شکند والا نہ نتیجہ نیک نخواہند دید، وآیندہ از خبرداری قلعہ وہوشیاری دل بیشتر از بیشتر بکار برند والا نہ غضب الٰہی خواہد رسید۔ مصرع:

چرا عاقل کند کارے کہ باز آید پشیمانے   قدر نعمت بعد زوال چہ فائدہ می دہد

نشود کہ از کردہ ہائے خود مقرون بہ نتائج گردد شرط آگہی است زیادہ چہ نگاشتہ آید۔ والسلام

☆☆☆

بسم اللہ الرحمن الرحیم

عرضداشت وعنایت نامجات ومراسلات

عرضداشت وعنایت نامجات ومراسلات نواب آصف جاہ نظام الملک بہادر فتح جنگ مغفرت مآب علیہ الرحمۃ والرضوان از انشاء رام سنگھ منشی۔

بخدمت محمد شاہ بادشاہ فردوس آرامگاہ بعد جنگ مبارز خاں قلمی شدہ ورود مسعود فرمان والا شان مرحمت عنوان کہ ہر سطر متن باستعمال کلمات مکرمت آیات واندراج خطابات سمات برائے (ایں) تشنہ آب زلال الطاف وبندہ پروری موجہ آب حیات بود، درعشرت کدہ فخر ومباہات سعادت اندوز تقدیم آداب تسلیمات ساخت صلاح وفلاح دین ودنیاء بندہ ہادر استرضائے تحصیل خوشنودی جناب ولی نعمت است عالم السر والخفیات آگاہ است کہ از ابتدائے تربیت وبرکت خلد مکان وتوجہ روحانی آنجناب مقدس است، وارادۂ این فدوی ارادت سرشت محو ومصروف رضا جوئی جناب ولی نعمت است ' در اکتساب ایں سعادت کہ سرمایۂ فوز عظیم ومورث حصول نتائج دنیوی وثمرات اخروی است ظاہراً وباطنا کوشید، واز جناب واجب العطیات مسائلت نمودہ لیکن یفعل اللہ مایشاء ویحکم مایرید، آدمی زاد را سوانح عالم کون وفساد در ہرچہ از عالم غیب بعرصہ شہود جلوہ گرمی شود مجال تصرف نیست، ولہذا بمقتضائے حدیث شریف الاعمال بالنیات صواب وعقاب بر حسن نیت وسوء ارادت است۔ فرد :

الٰہی تو از نیتم آگہی
چو بخیر است خیرم دہی

بلکہ عصمت از صغائر و کبائر خاصۂ انبیاء بود کہ معصوم بودند باولیاء کہ محفوظ اند مع ہذا از انبیاء ہم ب مقتضائے بشریت صادر شدہ و مورد عفو الٰہی شدند، وقرآن مجید ناطق است باّں، پس از سائر الناس کہ معصوم اند نہ محفوظ ارتکاب صغیرہ و با اقدام کبیرہ چرا مستعد باشند۔

بادشاہ ظل اللہ و مظہر الطاف الٰہی ! برادنیٰ و اعلیٰ ظاہر است کہ فدوی در زمان حضرت خلد مکان باقتضائے بشریت از تعیناتی و رفاقت والد مرحوم دست برداشتہ بدون طلب خود را بحضور رسانیدہ ایں معنیٰ ازیں جہت کہ باجازت و اشارت حضور نبود چقدر عنف و نا ملائم بود مع ہذا ناز برداریہا و تفصیلات بے حد و نہایت کہ ازاں جناب مقدس دراں حال شامل حال فدوی شدہ بر عالمیان روشن است بر التماس کہ برائے دفع وحشت و اصلاح مزاج از کمال فضل و کرم خداوندی بحیلہ قبول آراستگی یافت و ترقی ہا رو داد و نظر بریں چشم داشت عاطفت و اصلاح مزاج مبارز خان ضرور صلہ رحم کہ اتباع امر الٰہی است بود، الضرورات تبیح المحظورات سخن نشنوی، مبارز خاں و شرارت او گناہ فدوی نیست لا تزر وازرۃ وزر أخریٰ منقولہ است انبیاء علیہم السلام و ما علینا الا البلاغ، حضرت سید المرسلین و سائر انبیاء علیہم اکمل التحیات جہال را دعوت می نمودند و رہنمائی اسلام و ایمان می فرمودند لاکن ایں سخن نشنیدن و ایمان نیاوردند، آنہا مواخذ نمی شدن، خطاب سرور انبیاء است انک لا تھدی من احببت ولکن اللہ یھدی من یشاء ، نظر بر پرورش و لطف بے نہایت حضرت خلد مکان امید نوازش و بندہ پروری از جناب اقدس اعلیٰ از یادہ تر بود، بہمیں قدر عبور نر بدا

بایں ہمہ جہات کہ مفصل معروضداشت شد چوں التماسات در معرض توقف افتاد بسبب تغیر خدمات مبارز خان باتفاق فرقۂ افغان ودکنی مغرور شده تا بقتال وجدال پرداخت، فرد:

من نگویم که لطف واحسان کن　　　　بنده ام هرچه بایدت آن کن

اگرچه بسیط کلام منافی ادب است، دریں محل از بیان واقعی وعرض ماضی گریز نیست فدوی مکرر بمبارز خان نوشت که تغیر صوبه دکن نشد استعفائے التماس بعمل آورده الحال که بجناب والا دریں باب معروض داشته از روئے فضل وبنده نوازی بدرجۂ پذیرائی رسیده، درصورت احتراز ناچار بقتال وجدال عاید خواهد شد، واصرار درامرے که سبب فتنه خونریزی مسلمین باشد خلاف طریق دینداری است ومنافی رویه مسلمانی نه جمعیت وناهلیت تشبه بجهال نباید حسب "قال النبی صلی اللہ علیہ وسلم: من تشبه بقوم فهو منهم" خداعلیم است که فدوی بمقتضائے الدین النصیحه درتحریر مواعظ ونصائح وابلاغ سخنان دل پذیر وپند سودمند وتوقف در جنگ سرے موقصور نکرد، لاکن خان مذکور ازغلبۂ نیت واستیلاء حب جاه واغوائے رفقائے جاهل قدر سخن شنوی که بیخ دولت است نشناخت واز وبال نکال دنیا وآخرت مطلق نیندیشد، ناحق اهل حق طرف شد، ودر پیمودن راه فنا جمع کثیر هزار بنده هائے خدا اعم از مسلم وکافر رفیق خود ساخت، خان مذکور از دولت خواهان واقعی بود که احتراز در بیدلی کردن وپریشان ساختن بجم غفیری را از بنده هائے فدوی جناب والا که حقوق فدویت دانند ورزید از معاینه ایں حال نزد اهل نصیب نادولت خواهی خان مذکور در پرده دولت خواهی بود به ثبوت رسید وتحقیق انجامید که

بداندیش دولت خداداد و بدخواه فدویان صادق الاعتقاد از سرپنجہ تقدیر فرصت نمی یابد، واز لقمۂ قضا مصون نمی ماند ' احیاناً اگر عوام کوتہ نظر بے خرد کہ آیۃ کریمہ " اولئک کالانعام" ملہم آنہا است بکنہ سخن نارسیدہ ایں سانحہ را از شناسائی باسلوب دیگر وضع منکر شہرت دہند از درجۂ اعتبار ساقط است۔

الحمدللہ کہ ارکان سلطنت و مقتبسان انوار حضور فیض گنجور بتحقیق امیر الامراء بہادر بکمال فطرت و دقیقہ سنجی و سلامت طبع موصوف اند وحق را از باطل چنانچہ باید وشاید تمیز نمایند از ینجہت اطمینان امور کہ محک ماہیت اشخاص ثبت شدہ باشد، مع ہذا بندگی بالطبع مقتضی عجز وسرافگندگی است۔

بندہ ہماں بہ کہ ز تقصیر خویش　　عذر بدرگاہ خدا آوردہ

ورنہ سزاوار خداوندیش　　کس نتواند کہ بجا آوردہ

ہرگاہ جناب صفی اللہ علی نبینا وآلہ علیہ السلام باوصف تحقیق عصمت کہ لازم نوشتہ شد باکل دانہ گندم ظلم را بخود آشنا فرمودہ باشند، سائر عباد را کہ اسیر قفس شیطان اند ومنزہ بودن از لوث صغائر و کبائیر مقدور آنہا نیست، اتباع جناب صفوت مآب ازیں تضرع دیدآں لازم بل واجب، "ربنا ظلمنا انفسنا وان لم تغفر لنا لنکونن من الخاسرین"

تفویض صوبہ داری دکن بفدوی و نیابت فرخندہ بنیاد بفدوی زادہ و بحالی جاگیر قدیم کہ در منشور عاطفت گنجور وخط امیر الامراء وغیرہ مندرج بود بعنایات باطنی جناب ولی نعمت مستظہر و مستتر فرمودہ شرف اندوز تقدیم آداب تسلیمات ساخت۔ مصرع:

شکر نعمت ہائے تو چندانکہ نعمتہائے تو

کہ عالم بعالم عجز بشری از غایت نہایت حمدے مترصد و مستمد است ہموارہ در استرضائے جناب ولی نعمت سعادت اندوز باشد و ہر جادۂ بندگی و فدویت ثابت بودہ نیک نامی جاوید اندوزد ' امیدوار است کہ سخنان مقربان در حق فدویاں عقیدت سرشت مسموع نشود کہ آن غرض منداں کم حوصلہ برائے غرض سہل خود کارہائے کلی ولی نعمت را ضائع می کنند و بکنہ معاملہ و مآل کار نمی رسند۔

مبارز خان را فساد طینت و برگشتگی طالع پیرانہ سالی اقتضائے حذاقتش باغوائے سبک مغزی چند ہوائے ریاست دکن در سر افتاد، سر رشتہ پاس حقوق و احسان ہا کہ وضیع و شریف را علم تفصیلی باں حاصل است از دست دادہ پا از جادۂ حق شناسی و سخن شنوی و انسانیت فرا بر گرفت یعنی کارش از مرتبہ بہائم و سباع در گذشت، اولئک کالانعام بل ھم اضل ، ہر چند بمقتضائے الدین النصیحۃ فساد ارادہ اش بدلائل ساطعہ و حجج قاطعہ در قالب تحریر و تقریر آمد و ابواب مراسلات موعظت آمیز مفتوح گشت، اما بمقتضائے شہور۔ فرد:

باب زمزم و کوثر سفید نتواں کرد کلیم بخت کسے را کہ یافتند سیاہ

آں زال سہیل و آن سر ابوجہل اصلا و قطعاً بسخنان مفید و مؤثر ندید نصیحت نیوش ناگشتہ پائے شقاوت بر جادۂ مخالفت قائم نمودہ، بادیہ پیمائی جہل و شرارت گردید، از کثرت عزت و وفور غرور باوصف تکرار نصائح و بمہمات فرو مآل نکال خونریزی مسلمین مطلق نا اندیشیدہ و با سوار و پیادۂ بے شمار و توپ و جزائر و نال و کنبال و رہکلہ بسیار و بندوقچیاں

کرناٹکی زیادہ از حد وعدد وسرداران مہمیں کار ولشکر جرار کہ بہ تطمیع وتذویراز اطراف واکناف وجوانب آنہارا فراہم آوردہ رفیق جنگ پرخاش ساختہ بود، قطع مراحل وطی منازل نمودہ بہ ترتیب لشکر وتسویہ صفوف پرداختہ، بہادر خاں پسر وبرادر عبدالنبی خاں ودلیر خاں وجمیع افاغنہ دست راست ودلاور خاں بادوپسر دست چپ وغالب خاں بافوج تمام وسعادت اللہ خان وامین خاں وسید عبدالوہاب خاں وقزلباش خاں ومرزا محمد بیگ خاں وفائق خاں وجمع غفیرے ازنوکراں خود ہراول وسہ پسر دیگر بافوج گراں التمش طرح قرار دادہ وفوج بستہ روز پنجشنبہ بست وسیوم محرم درنواح قصبہ شکر کھیڑہ چہل کروہے خجستہ بنیاد معرکہ آرائی نبرد کردید، سرداراں مذکورہ باسائر سپاہ وکرناٹکی ہائے بر قنداز وبہادر ان نصرت قریں مانند خنازیر کہ باشیراں وہزبراں درافتد ودرآویختہ ہریک پہر دوگھڑی کامل بکار فرمائی آتش خانہ وحملہ ہائے رستمانہ داد تہور وجلادت دادند ودقیقہ از دقائق کوشش فرونگذاشتند از شدت گرمی ہنگامہ کارزار ابواب حیرت رابر روئے تماشائیاں ملأ اعلیٰ کشادند، آخرکار بمقتضائے "الحق یعلو" نسیم فتح وظفراز موہبت عنایت ازلی بر پرچم اہل حق وزیدن گرفت، وخاشاک وجود شرارت آمود آں سرگروہ اشرار معہ پسراں وبہاداراں وامین خاں وغالب خاں وپسر وبرادر عبدالنبی خاں ودلیر خاں وخاں زماں خاں وعزت بیگ خاں وسید عبدالوہاب خاں باجمع کثیرے از فجار جادۂ فنارفت "ان الباطل کان زہوقا"۔

دریک موضع چہار ہزار سوار کہ اکثر ازینہا پیادہ شدہ بجنگ کوتہ یراق مبادرت نمودہ بودند بقتل رسیدند واز کشتہ ہا پشتہ ہا شد، ودوہزار وہفتصد اسپ ودوفیل کشتہ شد

وبقیہ غنیمت گشت، وزیادہ از دو ہزار ہمانجا زخمی افتادند ودر اطراف واکناف رزمگاہ جریح وقتیل گشتند حاصل کہ کم کسے ازانہا جاں برشد از احوال پیادہ ہا کہ مقتول گشتند چہ تواں نوشت کہ از حیز شمار خارج بودند، شہامت پناہ باجی راؤ وتہور دستگاہ سلتانجی وجلادت انتباہ بیلاجی در استیصال مخالف ترددات شایان بتقدیم رسانیدند آفتاب سلطنت تاباں ودرخشاں باد۔

عرضداشت

درجناب محمد شاہ بادشاہ متضمن ورود خلعت وسرپیچ وچغہ کمترین خانہ زاداں ارادت پرست کل طرہ تسلیمات عبودیت سمات رازیب دستار افتخار نمودہ بعرض سعادت اندوزان حضور پرنور میرساند کہ نسایم فیض انتمائے وصول عطیہ والا یعنی خلعت خورشید طلعت قامت عبودیت را مانند کل ہزاراں لباس افتخار کرامت نمود وفرق مباہات را فرفروزاں سرپیچ وچغہ مرصع مکلل بجواہر آبدار ولالے شاہوار باوج ثمرات بود آداب تسلیمات بجا آوردہ از جناب الٰہی مسئلت می نماید کہ سالہائے سال شجرۂ امید بندہ ہائے عقیدت مند برشحات سحاب افضال خداوندی سرسبز وشاداب باد برب العباد۔

عرضداشت

درجواب ورود فرمان وعطائے جواہر واسپاں وفیل (از انشائے منشی رام سنگھ)

بعد تقدیم آداب بندگی بعرض باریابان۔ محفل خلد مشاکل محی مراسم عدالت بانی مبانی سلطنت خدیو زمین وزمان بادشاہ عالم وعالمیان می رساند کہ طلوع نیر اقبال یعنی ورود میمنت آمود فرمان والاشان (اقبال نشان کہ از مبدأ کلام فیض انجام مانند

دفتر گل بہار آغاز وسطور عنبر نامش چوں طرۂ سنبل بانکہت عنایت دمساز است مشتمل بر
تحسین وافر وصدور عطیات نوازش سمات کاشانۂ امید را فروغ ابدی کرامت نمود وکلۂ
گوشۂ افتخار بفرق فرقدان بود بوصول خلعت خاصہ متبر کہ قامت از...... نظر از جان نواز
اعزاز آراستہ کسوت حیات در بر پوشیدہ بفر فروزاں جبعہ مکلل بجواہر آبدار وسرپیچ مرصع
سراسر انوار سایۂ ہمای دولت ...... بر سرید...... دستار شمشیر دست عضدت را بازو
...... فائز ساخت، وانبارے معاش بشادابی گلہائے فتح وظفر پرداخت، خنجر کہ قبضہ اش
دستاویز قبض ارواح اعداء است باغبار آبدارے جواہر ...... چہرہ آرائے امید را
آبروئے دارین بخشید، وکمر فدویت عالم تقویت حاصل کردید، اسپان سر بلند صبا رفتار
جہاں ...... از طرہ کاکل کمند تسخیر مما لک دلہا کشودہ بہ شعشاء جمال خوباں آرا عرصہ زمین
وزماں راموج خیز انوار بہار نمودند و بجلوہ وتقریب ساغر چشم وعشوہ بحر آمیز ترغیب قدم
ہوش از تماشاء ربودہ ماہ نو را حالت محاق افزودند ...... بخط وخال آں محبوباں پری تمثال
کہ معشوقان پر غنج ودلال راسر مشق دل فریبی وپاک ادائی است، وگرد پائے آں لیلیٰ
مراداں علامتش چشم امید محو لعبتاں کوئے انتظار را سرمہ بینائی ...... کہ از سم ہلال نظیر
آنہاں برزمین نشستہ ...... صفحہ ...... کہ از قدم انجم بر...... در طے مراحل شکر ایں قلم از بر
دود ...... مدعا نمی تواند رسید وکل کون خامہ کلام کشاید یک قدم را در آن وادی ناپیدا کنار
نخواہد دوید، عنایت فیل کوہ تمثیل ظفر دلیل با بلاغت ...... عروض مدارج اعلی کامیابی
ہائے بے شائبہ اغراق سپہر اوج افتخار را زینہ ایست رسا ومعراج مراتب ارجمندی
سر بلندی ہا کہ بوسیلہ آن میر عالم بالا بآسانی ...... علوی نام را مسلم کہ پایہ اعتبار بذریعہ

آن بادرجۂ فلک ہمسر است از صولت ...... علامتش فیل تند خرام سحاب دریا دریا عرق ریز انفعال وبمتانت استقامت گراں مایہ اش کشتی زمین رالنگر کوہ تمثال بحرکت پایش توالی حرکات اربعہ جائز، وبہ سکون قدوم درربع مسکون تزلزل تام دردل اعداء فائز در میدان معرکہ رزم کہ بساط مرد آزمائیست ہر سپاہ راست رو را پشت پناہ ....

......نظر بتنش کاسہ سرنہنگاں دریائے ....نیست کہ بیک قدم......ہمت عالی اش سیلاب قیامت اسباب ہجوم صفوف انداز سرکشاں از سیرابی زیادہ نہ کہ بیک آں ......قدمیکہ از زمین بردارد علامت قیامت دمے کہ از بنی بگذارد رستخیز علامت بلاغت رفتار......ہوشیار......بسلاسل حسن دلفریب خود بستہ ......نگرانی الفاظ تعریف اند وکوہ وقار وبدر آمد توصیفش اصداف معانی پر اعتبار تسلیمات متوالیات ایں ہمہ عنایات راسرمایہ حصول مفاخرت ومرادات ساختہ علم امتیاز برافروخت ، ودعاء دوام دولت ابدمدت راوروزبان ساخت آفتاب عالم تاب سلطنت وجہانبانی ساطع ولامع باد۔

عرضداشت

متضمن مبارکباد جشن از منشآت رام سنگھ مذکور

کمترین بندہ ہائے عقیدت آئین بہ گلچینی آداب تسلیمات ......بندگی ......باوج اعلی افروختہ بہ زروہ عوض ....الحمدللہ والمنۃ دریں ایام میمنت انجام روائح نوبہار عید سعید صبح وشام جمہور انام خصوصاً اہل اسلام رامعتبر ومعطر ساختہ ہزاراں ہزار اسباب عیش وسرور ومواد مسرت ......درمحفل دلہا مہیا وآبادہ ، فدوی ارادت

سرشت بہ تقدیم مراسم آداب تہنیت ذخائر سعادت ابدی اندوختہ بتحصیل مثوبات عبادت ...... پرداخت تا نسایم برکات ایں ایام سعادت فرجام باعث آشام گلہائے زائران بیت الحرام است حضرت واہب العطایا بارہاص حدیقہ سلطنت وخلافت را از رشحات سحاب فضل خود سرسبز وشاداب دارد۔

عرضداشت

متضمن مبارکباد عید از منشأت ایضاً

کمترین بندہائے فدویت آئین قامت عقیدت راچوں ہلال شوال بادائے آداب تہنیت عید سعید ......مباہات باوج سماوات برافروختہ از درگاہ مہیمن متعال مثبت مینماید کہ تا فلک نیل فام ایام متبرک در گردش ماہ وسال است ہر صباح انجمن اقبال رشک......دہد ساز محفل اجلال محسود لیلۃ القدر باد۔

عرضداشت

متضمن عنایت میوہ تر از انشاء رام سنگھ منشی مذکور

بعرض می رساند بورود عنایت آمود میوہ ترکہ از پیشگاہ جنت انتباہ بایں فدوی عقیدت آگاہ مرحمت شدہ خوان آرزو وتمنا بہزاراں ہزار ثمرات مرادات مملوو بہ گونا گوں فواکہ نوازشات مشحون گرداند، سر عبودیت ......دار برزمین فراغت داشتہ بادائے آداب وتسلیمات......ثمرہ سعادت آرزوست وماننــد شجرۃ طیبۃ اصلھا ثــابـت وفـرعـهـا فـی السـمـاء فرق فخر ومباہات باوج فرقدین برافروخت و بمقتضائے آیۃ کریمۃ لـئـن شـکـرتـم لازیـدنـکـم بشکر خداوندی ولی نعمت زباں

راشیریں کام ساخت، الٰہی تا چمنستان سپہر بگلہائے رنگا رنگ انجم رونق پذیر است،
شقائق فتح و فیروزی در حدائق پیشگاہ خلافت و جہانبانی شگفتہ و خنداں باد۔

عرضداشت

متضمن شکر عنایت عطر

بعرض می رساند کہ ورود عنایت آمود عطر گل کہ شمیم دلاویزش کاشانہ مشام
بندہائے فدویت اعتصام را رشک ...... می نمود ورائحہ عزیزش کاخ دماغ فدویان
عبودیت ارتسام را تارکی کرامت می فرمود، قوت بخش رواں وقوت دہ جانبازاں گردید،
قوت روح کہ از حضرت والا آمد فیض قدسی است کہ از بارگہ شاہ آمد در شکر ایں موہبت
اگر ہمہ عمر زبان بمشک وگلاب بشوید چنانچہ حق است نتواند کہ ......، گلدستہ تسلیمات
عنایت زیب تارک عبودیت ساخت ...... ازیں شرف سر و دستار .... بر سر
زدم، کل تسلیم از درگاہ واہب المواہب مسئلت می نماید تا عطار روزگار از نافع لیل ونہار
......مشام خاص وعام است را بچہ تفضلات خدیو زمین وزمان نکہت بخش وروح
افزائے دماغ گوشہ نشینان چمن فدویت باد۔

عرضداشت

بجناب محمد شاہ بادشاہ از انشاء موسوی خان منشی ہنگام روانہ شدن از دکن

بعزیمت استیلام بہر عتبہ بہر احتشام جماعت ناعاقبت اندیش بدفرجام گروہ
کافر نعمت شقاوت انجام کہ باعتماد حقوق واحسان ہا وچشم داشت صدق وصفا ہمراہ نظام
الدولہ گذاشتہ بود نظر بر مفاسد ہندوستان وغیب چہار سالہ ایں ارادت نشان بمضمون

......کافتہ در موقف اظہار جوہر شقاوت اصلی وخبث طینت جبلی در آمدہ آن ناتجربہ کار
را کہ بمقتضائے خورد سالہ شناخت ......زمانہ وزمانیاں پیمودہ ونشہ ہوش ربائے
ریاست وبتملک ......خرقہ سراپا خباثت بر غفلت بیہوشی اوافزودہ بودند بکلمات خوشامد
وچاپلوسی کارفرمائی باستقلال وانمودہ ازلباس سخن مثنوی واطاعت برآوردند وازروز باز
پرس غافل کردہ در تحصیل مدعائے خود کام خواہش زدند، چنانچہ سید جمال خان پسر
عضدالدولہ مرحوم بنیابت صوبہ داری برار باجاگیر نہ لکھ روپیہ مشروط ہفت لکھ روپیہ
بلاشرط بتصرف خود درآوردہ وبایں ہمہ اکتفا نہ کردہ یازدہ لکھ روپیہ ازمحالات ودہ لکھ
روپیہ نقد گرفتہ افزائش در اسباب وزیادتی سامان پرداخت، وعبدالعزیز خان بنیابت
خجستہ بنیاد جاگیر بست لکھ روپیہ بجہت نگاہداشت سپاہ ومناصب نامناسب خطابہائے
بے جاوجاگیرات بنام پسران ومتوسلان خود گرفتہ دکان دستگاہی برائے خود چیدہ بود،
خان عالم دکنی وسلطان جی ورانوجی وغیرہ مرہٹہ ہائے دیگر خودکامان نیز بانواع تزویر
وتلبیس جاگیرات خاطر خواہ جمعیت ہائے زیادہ ازمقدور نوکر کردند، وازروئے شیطنت
وحرام خوری وسلوک بسلک شقاوت ونگوں ساری متفق الکلمہ گردید، معاصی خود رالباس
پوشانیدہ باسخن شنوی وزیادہ ......سفیہ بے خرد......ساختہ پردہ حجاب ازمیان برداشتند
چوں صورت اختلال کارو انقلاب احوال دکن وتقسیم صوبہ جات دیگر وجاگیرات دادہ
بحصولات وبداندیشہائے آن جماعت گمراہ کہ ہر یکے درمقام انحراف و......مناہج
بد باطنی وخلاف بودند، بتواتر وترادف رسید ویقین کردید کہ اگر چندے در تدارک ایں
امر مداہنہ شود کار از دست می رود، وملک مال معہ آن خانزاد خورد سال در عرصہ تلف

می آید۔ از پیشگاہ خلافت رخصت حاصل نمودہ بہ مالوہ رسید کہ بتحریر نصائح تنبیہ گرداند چوں پیش از بیش در افزائش واہمہ وتشویش آں ناعاقبت اندیش کوشیدہ او را از حیدر آباد بارادہ مقابلہ ومجادلہ مستعد ساختند و خطوط با سرداران بطلب آن کہ عمالان فرستادہ ہر کدام را با جمعیت تمام از اماکن آنہا طلب داشتند ، ودر نزدیکی خجستہ بنیاد رفیق طریق بجز ثقاہت ساختند وباز از ابلہ فریبی گرم تردید مجدد آفاقیہ مناصب وجاگیرات وخدمات گرفتہ بر جادہ مخالفت از رار ورزیدند مدہوش نشستہ ایالت ....از راہ رفتہ غافل از آں کہ خدانخواستہ چشم رحم بفدوی رسد قباحت کلی باو دارد ، وقطع نظر ازیں کہ بظاہر کامیاب گردد از دشت ایں حرامخوراں چاشتہ خور سلامت نمی ماند وبہ سبب تقسیم شدن ملک وخالی شدن خزانہ از افزائش طلب سپاہ وعداوت مرہٹہ ہا فی الفور ہمہ مقابلہ بہمہ برروئے کار می آید تا سر کتل ....راہ نخوت وغرور بکام جہالت وعدم شعور پیمودہ اول متہور خان خویشگی را کہ در زمرہ فجرہ بفطانت وفراست اشتہار یافت و ثانیاً عبدالحسین خان میر سامانی خود را کہ در شیطنت وتلبیس ہم زلف سران ......تواں گفت فرستادہ استدعائے اختیار دکن در قبضہ اقتدار وتکلیف رجعت القہقری فدوی درگاہ بحضور سامع النور نمود ، ہر چند تقدیرات قبائح وتمدیدات نصائح بگوش آنہان کشیدہ ......ونامہ بردہ نیز بکرات ومرات نوشتند لاکن ابلہان از بسکہ در مزاج فاسد بر سودائے اوجا کردہ از صراط المستقیم نااندیشی بر کنار انداختہ بود ، معجون نجاح وموعظت فائدہ نکرد ناچار.........در فرصت کم اجتماع افواج واسباب کثیرہ پرداختہ استعداد عظیمت تنبیہ نمود ، بفضل الٰہی اقبال شاہنشاہی کہ در ہر آن وہر زمان شامل حال ایں جادہ پیمائی

مراحل فدویت و دولت خواہی است رعب تمام در بطون کج خرامان بادیہ گمراہی راہ یافت، آن فتنہ پژوہان مایوس گردیدہ باطنا معانی یاس در مضامین الم ترکیف خواندہ، و بظاہر دست از لباس تعلق برافشاندہ محتشم خان بخشی دکن را با خان عالم و سلطانجی وغیرہ منصب داران و غازیان متعینہ و توپ خانہ.........از راہ تلبیس لباس درویشانہ پوشیدہ خود را در سایہ حمایت برہان الدین غریب انداخت و نایرہ عجبے کہ بسوئے بدباطناں سر بہ فلک کشیدہ بآبیاری اقبال والا فرو نشست۔

چوں انتزاع قلعہ از دست عبدالعزیز خان و فتح یاب خاں کہ اعتضاد عمدہ او بودند ضرور بود، از برہان پور حرکت نمودہ ابوالخیر خان را بقلعہ داری و فوجداری اورنگ گڑھ تعین، و خود را کتل گساری قریب سنگم و گلشن آباد رسیدہ عبدالعزیز خان را طلب داشتہ خان مذکور خیریت در اطاعت دیدہ ملاقات نمود، و قلعہ بتا کہ از کمال شفقت و حصانت......فلک کشیدہ بود از بے خبری و غفلت پرستاں بتصرف مرہٹہ رفتہ در فرصت قلیل و برآوردن توپہا باستعجال جرثقیل بقہر و غلبہ از دست مخاویل در قبضہ اولیاء دولت در آمد۔ بحمداللہ آفتاب سلطنت و کشورستان از مطلع اقبال لایزال طالع و لامع باد۔

عنایت نامہ

بنام غازی الدین خان فیروز جنگ شرف صدور یافت

نور چشم مکتوب مرغوب بہجت اسلوب در اسعد اوقات و احسن ساعات بشارت زمان ولادت و گل ریاض سعادت شدہ سرور افزائے خاطر شد مراتب سپاس حضرت واجب العطایا بہ تقدیم رسید بفضل او سبحانہ و برادر عالی منزلت مہربان و آن

نورچشم وہمہ دوستاں قدوم ایں نونہال حدیقہ اقبال مبارک وہمایوں باد، وبفضل الہی آں سعادت مندرا بہ محمد لطف اللہ مسمّٰی نمودہ شد، امید آنست کہ بعنایت ایزدی بکمال صوری ومعنوی بہرور شود وبعمر طبعی رسد، برب العباد وبحرمۃ النبی وآلہ الامجاد۔

عنایت نامہ

بدستخط خاص میمنت اختصاص بنام نظام الدولہ ناصر جنگ، ہنگام عزیمت ہندوستان از منزل بودہ دونکر مرحمت شدہ

نورچشم من ! شرافت ونجابت پناہ انوار اللہ خاں رابرائے سرانجام امور مالی مرخص نمودہ شد، آں نورچشم رادر جمیع امور خان مشار الیہ مدومعاون باشند کہ باستقلال تمام مصدر کارہائے ماموره توانت شد، دریں تاکید اتم شناسند۔

شقہ

دستخط خاص بنام میر تقی خان داروغہ فیل خانہ سرکار دولت مدار از مقام بودہ دونکر شرف نفاذ یافت

یک فیل حوضہ تعینات انوار اللہ خان باید کرد، ویک فیل بناصر جنگ انعام شود حوالہ انوار اللہ باید کرد، وتا رسیدن اورنگ آباد براں فیل ہمراہ خان مذکور باشد نشانیکہ در افواج متعین می شود۔

عنایت نامہ جات کہ از دفتر صدارت بنام فقراء باب اللہ مرحمت شدہ

در جواب سید علوی عرب مانکیری

سیادت ونقابت پناہا مکتوب مرغوب رسید، آن چہ از تصدیقات خود بنا بر نقدہی نوشتہ بودند بوضوح انجامید، جمعیت ایشاں رامی خواہم، سابق ہمدریں باب نوشتہ ایم بالفعل سیادت ونقابت پناہ سید لشکر خان وبسالت دستگاہ...... وجانوجی نزد بالاجی پنڈت رفتہ اند دریں ابواب بآنہا گفتہ شد بحضور خواہد آمد، آں چہ دریں باب مشخص شدہ باشد بشما اطلاع خواہم داد، ہمیشہ بدعائے فتح ونصرت ومقہوری اعدائے دین ودولت مشغول بود۔ ہفتم ذی الحجہ ۱۱۵۰ھ

در جواب خط شیخ محمد اسحاق بیجاپوری

مشیخت وشرافت پناہا حقائق ومعارف دستگاہا وصول مکتوب اشتیاق نشان نقش دعائے فتح وظفر موجب ابتہاج خاطر شد، برائے امر چونکہ قلمی شدہ بود مبلغ دوصد روپیہ برائے ایشاں وایں مسماۃ مریم پنجاہ روپیہ فرستادہ شد خواہد شد، امید کہ در اوقات حضور واستجابت بدعوات حصول فتح ونصرت وانجاح مطالب دارین ومقہوری اعداء یاد آور باشند۔ ششم شعبان ۱۱۵۶ھ

در جواب باوفا حاجی ایلچی بخارا

شہامت پناہ بسالت دستگاہ در حفظ الٰہی بودہ شادکام باشند، مکتوب مرغوب

رسید مسرت بخشید و مضمون محبت مشحون آن بوضوح انجامید از دیاد مودت کردید، خواجہ ابوالخیر احوال خودرا ظاہر نمودہ مصدر توجہ خاطر گشتہ خوش وقتی را افزود، از آئین محبت آں محبت آئین آئند چشم داشت زیادہ دانست۔) والسلام

درجواب سید مرتضی علوی قادری بیجاپوری

سیادت وثقاہت پناہ حقائق ومعارف آگاہ وصول مکتوب مرغوب مصحوب سیادت ونجابت پناہ سید وجیہہ الدین کہ متضمن برخیریت بود موجب موفور سرور خاطر شد، وحسب الارقام یومیہ آں حقائق ومعارف آگاہ بنام سیادت ونجابت پناہ مذکور مقرر نمودہ شد وبرائے شادئ امر خیر صبیہ ہا نیز سہ صد روپیہ فرستادہ شد خواہد رسید، امید کہ در اوقات حضور ومکان اجابت بدعوات حصول فتح ونصرت انجاح مطالب دارین ومقہوری اعداء دین ودولت یاد آور خواہند بود۔ ہفتم صفر ۱۱۵۶ھ ہجری

درجواب سید دوست محمد ایلچپوری

سیادت ونقابت پناہ، حقائق ومعارف آگاہ مکتوب مرغوب متضمن بشارت اعنی اشارت قریب حصول فتح ونصرت رسید، وموجب مسرت ومزید تقویت ظاہری وباطنی گردید، بحولہ وقوۃ قوی مطلق امید ظہور مضمون بہجت مشحون ایں بشارت است، آیت "علیٰ کل شئ قدیر" برائے حصول مقاصد دارین وحصول مطالب نشأتین دوام فتح ونصرت ومقہوری اعداء دین ودولت وکمال خیر وخوبی فرزندان عزیز وہمہ توابع واتساع دائرہ ممالک اسلام واندباغ آثار اشقیاد بدانجام در اوقات فیض وبرکت ومظان استجابت بدعا مشغول ومتوجہ باید بود۔ درباب آمدن خود نوشتہ بودند اگر

تصدیع نباشد ملاقات ایشاں مرغوب ومطلوب است ۔۱۶/ ربیع الثانی ۱۱۵۹ھ

در جواب ایضا

سیادت ونقابت پناہ حقائق ومعارف آگاہ مکتوب مرغوب مصحوب سیادت پناہ سید وجیہہ الدین فرزند آن حقائق آگاہ رسید مسرور ساخت ومضمون مندرجہ بوضوح انجامید وموجب تقویت مزید ظاہری وباطنی گردید ' حسب الاستدعائے آں سیادت پناہ مذکور بالفعل یک صد وبست وپنج روپیہ خرچ یکماہہ فرستادہ خواہد رسید، اگر تصدیع نباشد بیایند کہ مشتاقیم والا کیفیت کہ بیان آں بخاطر دارید برنگارند، واز ہمانجا برائے دوام دولت وفتح ونصرت لشکر اسلام ومقہوری اعداء دنیا ودین واستیصال کفرۂ لعین، وحصول مقاصد دنیا وآخرت متوجہ بدعا باشند زیادہ چہ نگارش رود۔

در جواب مولوی عبدالرحیم بیجاپوری

فضیلت وکمالات دست گاہ حقائق ومعارف آگاہ مکتوب مرغوب بہجت خاطر وصول بخشید، موضع دومتی پرگنہ کونال سرکار رائچور صوبہ دار الظفر بیجاپور بسیادت ونقابت پناہ سید محمد بیجاپوری تنخواہ نمودہ شد برائے دوام فتح ونصرت ومقہوری اعدائے دین ودولت وحصول مقاصد دارین وتوفیق حیات ایں جانب وفرزندان عزیز درمظان استجابت بدعا متوجہ باید بود۔ والسلام۔

در جواب صوفی ابوالحسن

حقائق ومعارف آگاہ مکتوب مرغوب رسید (موجب خوش وقتی گردید، تعلیم حضرت عمرؓ کہ مرقوم بود بشارت انتظام وانتساب ممالک کہ متعلقہ است کہ بحول وقوۃ

الہی ...... کہ در عہد ایشاں قوت اسلام وتقویت دین متین محمدی جلوہ پیرائے ظہور شد، امید کہ دریں زمان میمنت اقران ہم بعرصہ ظہور برسد، برائے خواجہ فقیر اللہ واخوند گل محمد وخواجہ عبداللہ نوشتہ بودند بتوفیق اللہ وکرمہ وظائف تمامی اہل استحقاق ممالک محروسہ بحال داشتہ شد واحکام متصدیان صوبہ جات قلمی گشتہ پیوستہ بدعائے ظہر الغیب مستدعی باید۔ دوازدہم رجب المرجب ۱۱۶۱ھ

برطبق استدعائے سید احمد مغربی

بنام عماد الملک اعتماد الدولہ وسید حشمت خان شرف صدور یافت

حسب اظہار سیادت ونقابت پناہ سید احمد مغربی خلف سید طہ کہ از جملہ اکابر واعیان عرب اند بظہور پیوست کہ برطبق فرمان بادشاہ بہشت آشیاں حضرت خلد منزل علیہ الرضوان دیہات ہزار روپیہ مدد معاش در صوبہ بنگالہ بنام سید عبد القادر عم مشار الیہ از روئے یادداشت عہد بادشاہ شہید مرحوم پنج روپیہ یومیہ از خزانہ سورت بنام سید طہ ولد سید احمد مذکور مقرر بود واز چند سال ...... خوردہ، بنابراں حسب استدعائے سیادت ونقابت پناہ مذکور کہ بارادۂ تلاش وجہ معاش مسطور درانجامی رسد بقلم می آید کہ نظر بر مراعات طائفہ درویشان تقدیم کارہائے ایشاں موجب برکات ومنتج حسنات است، بنوعیکہ درانجاح مطالب سیادت ونقابت پناہ مسطور مقید باشد تا مقدور سعی مشکور باید پرداخت۔ نہم ماہ محرم سنہ ۱۱۶۰ ہجری القدسی

درجواب شیخ نور الحق

حقائق ومعارف آگاہ مکتوب بہجت اسلوب رسید ومضامین بوضوح انجامید،

اشتغال ایشاں بدعائے فتح ونصرت لشکر اسلام موجب تقویت ظاہری وباطنی گردید،
اوقات برکت ومظان استجابت برائے دوام فتح ونصرت عافیت وصحت بدنی ومخذلی
اعدائے دین ودولت وکمال فرزندان ووسعت دائرہ ممالک اسلام ومقہوری کفرہ فجرہ
بدانجام بیشتر از بیشتر بدعا متوجہ ومشغول باید بود، درباب محمد قاسم برائے امرے کہ نوشتہ
بود بمقتضائے کل امر مرھون باوقاتھا، ان شاء اللہ تعالیٰ بوقت درظہور خواہد
آمد کہ برہمیں عنایت نامہ دستخط خاص مزین شد۔

الٰہی تو از نیتم آگہی   چو بخیر است خیرم دہی

نیت تمام مصروف اینست کہ برعہد ستم نرود واحقاق حق شود، وحق تعالی عنوان
وابصار توفیق راستی وحق گذاری کرامت فرماید، آن مہربان دریں امور توجہ فرمایند کہ
بما توفیقات نیک وبرفقاء نیز کرامت شود، واہل بدعت واشرار مستاصل شوند وکفار فجار
مفقود باشند وغلبہ اسلام ورواج اسلام حسب دلخواہ شود۔ والسلام)

درجواب سید طاہر والد میر عنایت اللہ

سیادت ونقابت پناہا حقائق ومعارف آگاہا مکتوب مرغوب باادعیہ حصول
شفا رسید، وبشارات موجب ازدیاد مسرت وتقویت شد انشاء اللہ المستعان۔ برطبق
ایمائے بالشان بعمل خواہد آید۔ برائے حصول فتح ونصرت ومقہوری اعدائے دین
ودولت وکمال فرزندان عزیز وتوفیق واتساع دائرہ ممالک اسلام ورفاہ احوال طبقات
انام بیشتر از بیشتر متوجہ ومشغول بدعا باید بود ودوصد روپیہ ارسال یافتہ خواہد رسید۔

بنام محمد صادق قاضی سرکار میدک

شریعت وفضیلت دستگاہ فرد مرسلہ متضمن مبارکباد واشتغال بدعائے ظہر الغیب رسید موجب سرور گردید از آنجا کہ بتوفیق اللہ سبحانہ ہمت عالی بہمت واعلائے اعلام شریعت نبوی وترویج سنت مصطفوی مصروف ومشغول، ومراعات علماء ومواسات فضلاء مطمح نظراست پیوستہ بمرافقت صلحا ومشائخ آں دیار بدعائے نصرت اولیاء دین ودولت وخذلان اعدائے ملک وملت از جناب صمدیت مستدعی باید بود والسلام۔ دوازدہم شعبان ۱۱۶۱ھ

درجواب سید علوی عرب مانکیری

سیادت ونقابت پناہا مکتوب مرغوب رسید ومضامین مندرجہ بوضوح انجامید در باب برداشتن تہانہ وگماشتہ از موضع مانکیر دریں ولا از سیادت ونقابت پناہ سید لشکر خان پرسیدہ شد' او برداشتن تہانہ قبول می کند لیکن استدعا دارد کہ تصرف دراراضی مالکان کہ بجبر شدہ است دست برداشتہ شود' بخاطر جمع دردعائے دوام دولت وفتح ونصرت ومقہوری اعدائے دین ودولت ووسعت دائرہ اسلام ورفاہ طبقات انام متوجہ ومشغول باید بود' زیادہ چہ نوشتہ شود' بست ششم محرم سنہ ۱۱۶۱ ہجری

درجواب میر زین العابدین برہان پوری

فضائل وکمالات دستگاہ حقائق ومعارف آگاہ وصول مکتوب مرغوب مسرت افزائی خاطر شدہ' ہرگاہ مکاتبت اعزہ کرام می رسد ارقام جواب البتہ می شود' نرسیدن جواب مکتوب ایشاں از مر عدم وصول مکتوب خواہد بود' والا نہ چہ گنجائش داشت والحال کہ بمیامن فضل الٰہی وتائیدات ربانی لشکر اسلام بعزم جہاد متوجہ سمت

مقصود است، بملاقات آں حقائق آگاہ نیز عنقریب مسرت حاصل خواہد شد۔ والسلام

دستخط نظام الدولہ ناصر جنگ شہید کہ بنام ایں فانی رسید شرح بدستخط خاص ہشتم جمادی الاول سنہ ۱۱۱۳ھجری رسیدہ۔

درویشانیکہ در حضور اند و یومیہ و مواجب می یابند برائے آنہا چیزے تجویز کردہ بعرض رسانند ' و آنچہ نو وارد شدہ باشند آنہا را برائے ملاقات بیارند ' اول اسم نویسی از نظر بگذارند و موافق حکم ہر روز جمعے برائے ملاقات می آمدہ باشند۔ شرح دوئم بخط خاص بست نہم شہر رمضان سنہ ۱۱۶۳ھجری آخر روز دو گھڑی روز باقی ماندہ بزرگانے کہ در لشکر ظفر اثر ہستند برائے ملاقات ماہمراہ گرفتہ بیارند روز ...... عید است دیدن اعزہ موجب برکات و فتوحات۔

☆☆☆

سلخ ماہ ربیع الثانی سنہ ۱۲۷۳ھجری مطابق سنہ ۱۲۶۵ فصلی بخط درہ مثال منولعل بن رائے لچھمن سنگھ بروز چہارشنبہ بوقت دو پہر چہار گھڑی تمام شد۔

غزل

ہدہد خوش نامہ خراماں رسید	ہمچو پیامی ز سلیماں رسید
بسکہ دلم تازگی از سر گرفت	ہمچو نسیمے کہ ز بستان رسید
ہر نظرش بود خط عنبریں	بہجت وافر بدل و جاں رسید
دیدم و بر چشم نہادم بسا	نام ہمچشم بچشماں رسید
...... منظر آں را بہ بیں	ہمچو کہ یعقوب ز کنعاں رسید
بسکہ فراق تو جگر را بسوخت	اشک ز چشمیم بگریاں رسید
شمس سخن را.........طویل	شکر خدا ہجر بپایاں رسید

☆☆☆

اس کاکل پر خم کا جائے تو اچھا

دل پر سے بلا تیری جو ٹل جائے تو اچھا

ہم چشمی جو کرتا ہے تیری چشم سے بادام

پتھر سے اوسے کوئی کچل جائے تو اچھا

☆☆☆

نصائح عالمگیر بادشاہ

اول : بادشاہ خوب است ' اگر عدل ندارد چنانچہ ابر بے باراں

دویم : جوانے خوب است ' اگر علم ندارد چوں گل بے بو

سیوم : عورت صاحب جمال است ' اگر شرم ندارد چنانچہ طعام بے نمک

چہارم : دولتمند خوب است ' اگر سخاوت ندارد چنانچہ خانہ بے چراغ

پنجم : درویش خوب است ' اگر صبر ندارد چوں چاہ بے آب

*****

T

S

R

O

P

Q

N

M

L

K

I

J

H

F

G

D

E

B

Index

A

still capable of deciphering them, won't be there anymore for this hard task. It may be suggested that the young Persian scholars should take up this task and senior scholars and experts should encourage them with proper technical guidance towards the reading and deciphering of the manuscripts in order to save Persian, the royal court language of the great rulers of India.

I fervently hope that this text will be helpful to the readers who are keen to know the general history of this particular era specially of the Deccan.

Dr. Zareena Parveen

Director, A.P.State Archives Research Institute &

District Gazetteers Department.

the taste of the coffee. It was not the etiquette to drink coffee in presence of the Emperor. I knew that the Emperor wanted to test me. I went forward slowly and standing with great composure took the coffee. I described the taste of the coffee at great length, all the while pretending that I had tasted it. People in the court were surprised to see me. I said to myself, if I had not received the training of etiquettes in the court of Alamgir, how I would have fared today and how would the Emperor have tested me today."

CONCLUSION:

Mamluk Asaf Jah-I had played an important role in producing a number of works on various facets of Indian way of life. Some of them have been published by eminent Persian scholars by utilizing the sources at their disposal. However, a number of unpublished manuscripts are still available in various Archival Institutions as well as in the possession of private scholars, Libraries and Institutions etc. It is the duty of Persian scholars to identify, locate and publish Persian texts along with English translations, for the use of non-Persian readers. It should be done on a war footing, as the old Persian manuscripts being very old, won't last very long. There is every possibility that along with the old Persian language, the experts, mostly very senior people, who are

bullock cart belonging to the females of the harem, was stationary in the middle of the road and was not moving at all. He ordered Nur Muhammad, the attendant waving the peacock plume: "Find out why the bullock cart waiting in the plain is stationary and not moving. If it is broken and the inmates do not have other carts, secure another bullock cart from those passing on the roads. You then transport the inmates of the cart to the camp. Afterwards you yourself should see that the bullock cart thus secured is returned to its owner." This was done accordingly.

16. One day a certain incident from the harem was reported to Nizam. As a result, he became very angry. Nobody could say what the incident was. Nizam gave sudden orders to the guards. The marriage of one Khwaja Yusuf Khan had been fixed. He was in the house of Muzaffar Khan Khwajasara. This house was situated in the locality of Junabazar in Aurangabad. Nizam ordered the guard to arrest him, bring him out of the house, take him across the river Narbada in the limits of Hindostan and leave him there. The order was carried out accordingly.

17. Once Nizam narrated an incident to his officers: "The Emperor Muhammad Shah, out of his grace and kindness, offered me a cup of coffee in his own hand. He then ordered me to describe

more valuable than gold, silver or jewellery. The ammunition sometimes becomes unavailable when it is much needed." From that day onward nobody dared to fire a gun without a reason to do so. The guns were fired on ceremonial occasions such as on the appearance of the moon and that too once a month (Page131 MSS).

13. Nizam issued orders to his officers, "If the monthly pay of the army is withheld, it will bring bad name to the officer concerned and he will be bereft of any benefit.

14. There was a saint in Parenda, Shah Inayat Mujtaba by name. He said to Nizam one day: "You are favoured by God. It is your destiny to attain material and spiritual wealth. I want that I should be the sharer and supporter of you in both the worlds. Let one of the standards (flag) of your army be named after me. You will then receive the blessings, gifts and success, which will accrue to you." Nizam said: "This is my ardent desire." Accordingly one standard which was higher than all other flags and was always exhibited in a central and prominent place, named after him. It could be seen from a long distance. This standard came to be known far and wide as 'the standard of Shah Inayat'. This flag used to impress the enemies much.

15. It was a marching day. Nizam saw from a distance that a

establishment was immediately appointed to the post. Nizam said to him: "Beware that no such harm comes to people anymore."

11. One day Nizam desired to visit the garden of the Begum (Bibi ka Maqbarah) situated in Aurangabad. Arrangements were made for his visit next day.The Superintendent of the establishment submitted, "All arrangements have been made at the Begum Maqbarah (grave)." On hearing these words Nizam flared up and said, "May that grave be auspicious to you, get out." He cancelled all arrangements for the trip. He ordered all the carpets to be brought back from the place. From that day the place was never referred to as Maqbarah in his presence. On the other hand, it was always referred as the garden of the Begum. If any noble man died, his death was reported in the following words: "So and so has obtained complete recovery." (No.23 page 130).

12. Once one of the Footmen who were deputed to guard the tent of Nizam fired a gun. Nizam sent instruction from his inner apartment which is as follows: "Who has fired the gun?" After a thorough enquiry the Musharif (Officer) of the female apartments submitted the name of the person concerned along with the name of the Jamadar of the Risala to Nizam. Nizam signed the order of dismissal of the person and remarked: "I consider ammunition is

hold you as dear to me, as my own children. I will always be your well-wisher. I will always have consideration for you. I am giving you a Jagir." This attitude of Asaf Jah-I reveals that he was a kind-hearted man. He uttered these reassuring words and after thanksgiving-prayer (Fateha), Nizam remarked that God may give strength.

10. One day Nizam entered the tent which was used as drawing room to perform prayers. He saw that the tent was full of smoke and dust. Nizam asked Darogha, the in-charge of the tent, the reason for so much smoke and dust. He replied that some villagers happened to be staying in the vicinity of the army-camp and some unruly people over there set fire in the villages. Nizam called for the Superintendent of the camp and said: "you would be provided with mounted troops to maintain law and order in those villages. If the unruly elements are setting fire to the villages, what are you people for?" The Superintendent was frightened and took immediate action against those unruly elements. He informed Nizam that he had chopped off their hands, ears and nose. But this news didn't have the desired effect as assumed by the Superintendent. Nizam got annoyed and ordered that the tyrant system should be abolished immediately. The officer of the

Shah), should be reduced to one third. But a representation came to him from some of them that the reduction of allowances would be a great problem as they had to take care of many dependents. Nizam remarked "I desire that the allowance of some may be increased and the allowance of others may continue as was ordered by me. I want to sanction fresh allowances for those who have no other means to survive. But my officers who were present at that time remained quiet. They did not understand that the allowances sanctioned during the time of Khuld Makan had to be continued while the same from the time of Khuld Manzil had to be stopped.

9. One day, while holding a conversation with selected officers in his chamber, Nizam referred to the evil design of Mubariz Khan. Tahawar Khan Bahadur said thatMubariz Khan had evil design and had received the punishment. Nizam remarked: "Tell me what design Mubariz Khan had." Tahawar Khan said that Mubariz Khan's son is in the camp. Enquiry can be made from his son about the design of his father. Nizam ordered his attendants to bring Mubariz Khan's son in the camp safely. When the son came, Nizam asked him of the design of his father that was implemented during war. He said that his father had received suitable punishment. Hearing this, tears came to Nizam's eyes. He said: "I

Abdul Rahim Khan, Hamid Khan Bahadur, and other relatives of the Nizam came to him. They were riding on their own elephants, which were very well decorated with Amari and other valuable things and their attendants on the elephants were waving fly whisks and marching in the crowd. Compared to the splendor of these officers' elephants, the Nizam's elephant had no distinction. This greatly annoyed the Nizam. The officer enquired him of its cause but could not get a reply. One day at the time of the marching; Nizam stopped his elephant and told the noble men in attendance to stop the practice of marching and waving of the fly whisks; instead they should drive away the flies by means of the cloth tied to their belt. The Nizam's relatives became wise after this event. That day onwards, no noble man could march near the elephant of the Nizam unless he was asked to do so. Everyone learnt a lesson. The Nizam too would not ask any noble man to march near him unless he desired him to accompany him or unless somebody made a request and that was granted by the Nizam.

8. In the 13th regnal year of Muhammad Shah, Nizam ordered that the allowances of persons continuing from the time of Khuld Makan (Aurangzeb) should be reduced by two third and the allowances, continuing from the time of Khuld Manzil (Bahadur

the same date may be mentioned in the dispatches."

5. After the victory, the camp of Nizam was set up on the bank of river Krishna. It happened that a bird or parinda (Myna) built a nest in the tent of Diwan Khana of Nizam. It laid eggs in the nest. When the camp was supposed to be dismantled, the attendants brought this fact to the notice of Nizam. Nizam-ul-Mulk, ordered that the tent should not be dismantled till the eggs are hatched and the little ones come out. Nizam-ul-Mulk marched forward leaving two infantry men behind to look after these eggs in the tent till the birds flew away. The tent was then removed and was sent to the camp.

6. The Fakir (Darvesh) made a request to Nizam, who was visiting the tomb (Rauza) of Shah Abdul Qadir situated near the Zafar gate of the city of Aurangabad. No allowance was allocated for the festival in order to feed the poor or to light up Rauza. Nizam appointed Sayed Muhammad Mughni as the custodian of the Rauza and gave a sanad accordingly. The sanad came under the department of Sadar (Director of Religious affairs).

7. After the battles with Dilawar Khan, Alam Ali Khan, and Mubariz Khan nobody engaged in a fight against the Nizam. On the day of the march of the Nizam, Azdudaulah Bahadur, Khwaja

the ground and turned its head towards the heaven three times. I felt that it was praying for me. I too whispered the word Amen! Amen! Then I instructed my servant to give a daily allowance of two coins to the baker, so that the weak dog gets food every day while the surplus amount should be distributed among other dogs.

I left that place and reached my camp. When I was about to get down from the palanquin the mace-bearer of the Emperor came to me and informed me of the royal command to go to the court. Accordingly I returned to the court. Asad Khan, one of the officials was attending to business. In accordance with Emperor's order, he took me to a chamber and gave me the order of appointment of the Subedari of Bijapur and Faujdari of Karnataka at Talikot. The Almighty showed kindness on me in this way."

4. After the victory in the battle in which Mubariz Khan was killed, the secretary (Musheer Ramsingh) submitted that, "Dispatches relating to the victory were being addressed to the Mansabdars, Jagirdars and Qiladars of the Forts throughout the province of the Deccan."

The battle was fought on 23rd Muharram in the 6th year of reign of Muhammad Shah. Nizam remarked: "The date was inauspicious for Mubariz Khan, while it was auspicious for us and

who was employed in the secretariat of my father. He managed to gain full confidence of my father. The vile person carried false statement against me to my father and had succeeded to turn his mind against me.

Asaf Jah stated that, like every other day, when I went to the court of Emperor Alamgir, I was disappointed with his attitude towards me. When I was returning from the court in great disdain of mind I noticed a number of dogs had assembled before the shop of a baker. The baker was throwing pieces of bread to the dogs. The stronger ones among them were jumping fast and ate them. But one among them was very old and weak and hence very insignificant to be noticed. It was standing at a distance extremely hungry. The strong dogs did not allow the morsels to reach it while eating them gleefully. At that time it struck me that the dog is as distressed as me. So if I take pity on the dog, God might take pity on me. I stopped my palanquin and handed over two coins to the baker, instructing him to give sufficient share of food to the weak dog. Once the old dog is fed to its satisfaction, the rest of the food should be given to other dogs. This instruction was carried out by the baker.

I noticed that after having a hearty meal, the old dog sat on

any discrimination on the basis of cast or religion and made them contented by offering gifts and other considerations.

It was brought to the notice of Nizam-ul-Mulk that the two Governors of the Fort of Daulatabad (who were Sayyads), who were the dependent families of Alam Ali Khan, were being kept in possession. Asaf Jah called for them and said: "as you are the refugees to the dependents of Sayyad Alam Ali Khan who was highly commendable, I want to provide you with all your requirements and, God's willing, all your needs will be taken care of. There is no remedy to what has happened to you other than to remain patient. Everything of the world might be obtained except bringing back Sayyad who had been killed in the battle. If the family and dependents want to stay in the Deccan, they will be given Jagirs and Inams in whatever province they desire."

But they expressed their desire to return to their homes. Out of kindness, Nizam gave 10,000 in cash and provided an escort of 200 horsemen with a month's salary in advance.

3. One day Nizam-ul-Mulk graciously narrated an incident to those who were present in the select assembly (Majlis-i-Makhsus) which is as follows: "Verify the deeds of God which are many and beyond comprehension. There was a Kashmiri

copper (tanba) balls. The battle was fought. It raged and the artillery boomed for five Ghadis when the wind of victory began to blow in favour of Nizam. Mubariz Khan was killed and a number of soldiers were slain. The drums of victory began to throb. Nizam ordered that nobody should move from their places. "My first duty is to do justice to my army who brought the victory and punishing enemies can only be my secondary concern. I will offer my condolence and support to the dependents and relatives who died in the battle. Who knows tomorrow such a day will be faced by others as well!"

Nizam then marched towards Hyderabad and camped at Khammam. The victory which he had won was by the grace of God. The province of Chicacole, Rajmundry, Machilibandar, Kotur, Sarvapalli Ellore, Mustafanagar, Murtuzanagar, Arcot etc. taluqa-i-Karnatak to Bijapur and Karnatak to Hyderabad, all came under the governance of Nizam.

2. The Head of those places came to Nizam in person and received assurance of security. He received grace of God so he remained righteous. He started making arrangements for good administration of areas far and near. He gave assurance to all the people big and small, poor and rich announcing that there won't be

with the enemy. The enemy is full of pride and has collected large force. I do not have enough army nor do I want unnecessary bloodshed. But my enemy is bent upon unnecessary blood-shedding."

Soon after his prayer, Nizam had received a message from some unknown person. It was as follows: "You have sought assistance from us. You place your artillery on this side of the stream. The Harkaras, who are posted on that side of the stream, should be persuaded by you through gifts and rewards. That under no circumstance the enemy should know that you have gained access to the stream."

Nizam regained his consciousness; he performed ablution and thanked God. He asked for five thousand currency from the treasury and sent them to Harkaras with a letter. These gifts of money were made secretly. The Harkaras, in return, said that they would perform whatever service was expected from them. Nizam instructed them to move all references in the stream. The Harkaras saluted and went away. The Nizam paid his attention for the organization of his forces. He secretly gave some suggestions to the Captain of his artillery. Accordingly half of the cannons in artillery were filled with cannon balls and half of them were filled with

Wazir and Amirs of Delhi were in similar positions. Mubariz Khan, the Subedar of Hyderabad became proud and arrogant. Nizam realized that it would definitely have a bad effect. After judging the situation he had sent Muhammad Anwar Khan, the Governor of Burhanpur to Mubariz Khan to explain the matter. He also sent the Farman of the Emperor with Anwar Khan. But Mubariz Khan succeeded in getting Nizam transferred and in obtaining the letter of appointment to the Deccan in his name a second time.

Nizam-ul-Mulk promised that he would not fight with him. Mubariz Khan had a big army. He had a troop four times of Nizam. He had eminent Generals as his colleagues. He did not pay any attention to Anwar Khan's advice for not going into a war. Three times he cried out that he would like to have war. After Anwar Khan had taken leave, Mubariz Khan left Hyderabad with a huge number of Infantry and cavalry and reached the outskirts of Sakharkeda. He made preparation for a war with Nizam.

Nizam-ul-Mulk started for Aurangabad. His army was hardly one fourth of the enemy's army. Nizam took his artillery with him. He placed his faith on God. "Lord Almighty I do not have enough strength. I pray to you in all humility. Please do not turn away from me. I have travelled more than fifty kms to have a fight

events and facts. Mansaram also dealt with interesting anecdotes which have been discussed extensively in my research paper. The uniqueness of Maasir-i-Nizami is that it is a document reflecting the contemporary events of the court life and war strategies adopted by the winning parties.

SELECTED ANECDOTES FROM MAASIR-I-NIZAMI

Mansaram, has described that ninety four anecdotes were heard by him directly from Nizam-ul-Mulk and the rest from trustworthy persons who were in constant touch with him. In this context, one letter is worth mentioning, which Nizam-ul-Mulk wrote to the Emperor Mohammad Shah after the victory over Mubariz Khan. The rest of the letters are written to Saints and Fakirs, seeking their blessings.

The ninety four anecdotes of Nizam-ul-Mulk reveal the personality of Nizam-ul-Mulk more thoroughly than would have been possible from other sources. Some of the following anecdotes of later period reveal Nizam-ul-Mulk as shrewd, ambitious, diplomatic and severe. Some of the important anecdotes are as follows:

1. After getting the position of Viceroy over Dilawar Khan and Alam Ali Khan, the affairs of Nizam fell into disorder. The

is that he should not be replaced at least for another three years or so. Always remember, whatever may be the circumstances, the prosperity of the Deccan will always depend on our constant service and fidelity to the Emperor. It is necessary that you should, under no circumstances, be remiss in showing proper respect to the Emperor. You must try to avoid disputes and enmities, and settle them as they arise, so as to improve matters.

If you follow my footsteps, the present fund, if the expenditure remains the same, is sufficient for the next seven generations. But if you want to use it otherwise, your own way, it would not take more than a year or two before everything is squandered away.

Because of humanly weakness I have done a thing in my old age which I should not have done. I have taken unto myself a wife at this age.

Be active and appoint your people to various establishments of the State. There are hardly two or three hours left. I leave you in the protection of God. May God grant you guidance and be your support and bestow victory in every case. May His shadow of kindness be never away from your head? "

In this way, we come across several interesting historical

rather you should always be considerate. Furthermore the region of the Deccan, which constitutes six Subas or provinces, is full of splendour and vitality and everybody there should be treated equally, irrespective of being a Muslim or a Hindu. The officers should be transferred from their posts every second year so that others should not be deprived of holding the official posts. This is what I had followed all throughout and that my followers should carry out after me.

And consider your younger brothers as your children and always think of their welfare. Exert yourself to the utmost to train them properly. Try to help them to improve their positions, merit and status. Remember that they are the strength of your arms and upholders of your dignity.

People with low class mentality should not be employed for the responsible important duties nor should men of advanced mentality be employed for trivial duties. Or else it will affect the progress of the State."

Asaf Jah said: "I had considered the appointment of Puranchand. He had in fact, proved himself to be an efficient and faithful man. He had, for instance, collected considerably more revenue from the Jagirs than any of his predecessors did. My advice

should not disrupt the function of them. Mankind is not like wheat, jawar, maize and barley, which can be grown every year by the cultivators. A criminal is guilty of grave offence to the Qazi, and you shouldn't give the assassination order. Consider your life with great care so that the proper administration of the country and organization of all the officers become possible. The pleasure should be gained by experiencing the change of climate, tasting of water of different places and by making a habit of living in the tent (Khema)."

Nizam-ul-Mulk said that, "affairs of all people have been entrusted to you through the grace of God. You do not waste your time; instead devote yourself completely for the affairs of people. The foundation of our kingdom was possible due to the blessings of our elders. The respect and esteem in which I hold the community of Fakirs and Saints are eternal." Asaf Jah said: "I received strength and courage from the poor and the Fakirs. I consider them as the gateway leading to God and you should also favour this practice." However Asaf Jah mentioned that the world and the sky are eternal and so also the human creation. "So you should not think that the world belongs only to you and deprive people from their rights,

towards the Deccan and Karnataka. In 1159H/1746A.D. he retrieved the Fort of Golconda from the rebel Chief. In 1161H/1748A.D., news came that Ahmed Khan Abdullah had invaded the Imperial territory and Nizam-ul-Mulk decided to march towards Burhanpur.

But it was during this journey to Burhanpur, Nizam fell sick. He called Nasirjung to his bedside and conferred some useful advice. At that time many of the higher authorities were present in the chamber. Lala Mansaram was one amongst them. He had his last breath on 4th Jamadi-Usl-Sani, 1161H/21st May, 1748A.D., at the age of seventy eight years. The body was taken to Khuldabad under the supervision of Ziauddin Husain Khan, the Head of religious department and of Mansaram, the author.

It may be noted that Mansaram has recorded the testament of Asaf Jah's wasiyat. Some of its salient perspectives are highlighted here:

> "It is necessary for the ruler of the Deccan to establish peace after a war at least for his own safety, and the prosperity of his country depends on the peace agreement with the Marathas who are the Zamindars of the country. Mankind is the creation of God. One

Nizam-ul-Mulk. But Nizam-ul-Mulk, did not spell out his intention clearly, neither to the French nor to the English, as he did not intend to make himself a party to the struggle of the foreign powers.

Mansaram skips over the period from 1724 to 1737 of the life of Nizam-ul-Mulk. He straightway refers to the departure of Nizam-ul-Mulk to Delhi, in response to the invitation of Mohammad Shah. Mansaram says that two months after his arrival in Delhi, the Emperor ordered Nizam-ul-Mulk to proceed to Deccan in order to put down the Marathas as his territories were subjected to invasion by the Marathas.

On the campaign of Bhopal, Mansaram has only two or three sentences to record. He says that, when Nizam reached Bhopal, the army of the Marathas had already reached the Deccan. In the month of Ramazan a massive war took place near Bhopal. On the news of Nadir Shah's arrival to North, Nizam-ul-Mulk returned to Delhi and entered into an agreement with Nadir Shah in 1736 A.D.

As regard to the rebellion of Nasirjung, (1741A.D.), Mansaram says that in absence of proper administration in the Deccan and due to the negligence of Nasirjung, the strife engineered by Bajirao Maratha, Nizam was prompted to proceed

the Suba in the Khutba of the prayers of Fridays and Eids.

Before acquiring the Subedari of the Deccan in 1724A.D., Nizam-ul-Mulk had distinguished himself as a warrior and diplomat in the Mughal Court of Delhi, where he had rendered valuable services for a long period.

Asaf Jah-I led a hard, restless and eventful life. He was a great soldier, efficient administrator and was endowed with political sagacity. When he took charge of the responsibility of the Subedari of the Deccan, he was quite mature and was able to embellish his career with this valuable experience. He devoted his time for the maintenance of peace and order, reorganization of the administration and welfare of the people. His dominion extended all over the Deccan and his writ ran from the river Tapti to the frontiers of Mysore and Carnatic up to Trichonapaly.

By that time the French and the English had established their settlements on the Coromandel Coast and there was struggle between these two European powers for predominance and superiority on that coast. Both the nations vied with each other to win favour of Nizam-ul-Mulk and craved for his support in a bid to strengthen their respective claims. It is true that the French had a slight edge over the English in gaining the favour and sympathy of

mean- minded friends. His obligation should have remained to me and I had a claim on him, the details of which are known to every high and low person. He broke the relation and deviated from truth, gratefulness and humanity."

After the great battle, Nizam-ul-Mulk established himself in the Deccan by force against the wishes of the Mughal Emperor Mohammed Shah, but later Mughal Emperor repented for his attitude towards Nizam-ul-Mulk and bestowed on him the title of Asaf Jah, with the Subedari of six Subas of the Deccan. Reciprocating this gesture, Nizam-ul-Mulk wrote to the Emperor in a humble way expressing himself as a 'Fidwi' (devotee or loyal) of the Emperor.

At that time, the Central Government was weak and there was no interference from the Central Government in the affairs of the Deccan Suba. Nizam-ul-Mulk was practically independent in his province. But he never openly claimed severance of the Deccan from the Central Government or proclaimed independence. His loyalty to the Emperor remained unshaken. The coins in the Deccan continued to be minted in the name of the Mughal Emperor. The name of the Mughal Emperor continued to be recited throughout

Nizam-ul-Mulk. They sent a Farman on behalf of the Emperor to Nizam, asking his presence in the Court. The Nizam consulted his old and faithful officer Muhammad Ghiyasuddin Khan and did not appear in the court of the Emperor. Instead he left for Deccan on 14th Rajab 1132H/11th May, 1720A.D. Nizam-ul-Mulk, had a fight with Dilawar Khan and his victory over the latter is quite well-known. On hearing the news of defeat and death of Dilawar Khan, a battle was fought on 6th of Shawwal 1132H/31st July, 1720 A.D. between the two parties near the town of Balapur (1720 A.D.) in which Alam Ali Khan was killed. Nizam-ul-Mulk then returned to Aurangabad.

Mansaram dealt with the period when Nizam was the Prime Minister and also his subsequent arrival in the Deccan where he fought against Mubariz Khan on 23rd Muharram 1137H/1st October, 1724 A.D. After defeating and killing Mubariz Khan, former Subedar of the Deccan at a place Shakar-Kheda, Nizam, announcing his victory, wrote a letter to Raja Sahu, which is as follows:

"Mubariz Khan, in his old age, due to his evil nature
and ill fate had entered into a design of possessing
the region of the Deccan by the instigation of his

Khan. Nizam-ul-Mulk then proceeded towards Karnataka to punish Abdul Nabi Khan who was the Viceroy of the Deccan. He had hardly preceded a few leagues from Aurangabad, when an order was received from the Emperor appointing Hussain Ali Khan as the Viceroy of the Deccan. Nizam-ul-Mulk then returned to Aurangabad.

We need not dwell on the career of Nizam-ul-Mulk when he worked as Faujdar of Muradabad for some time and was later entrusted with the governance of Malwa. Mansaram dwells on the governance of the Deccan by Hussain Ali Khan as the Viceroy. He says that the Grant of Chauth to the Marathas, an innovation started by Hussain Ali Khan, Viceroy of Aurangabad resulted in the ruin of all other organizations.

Mansaram has no word to say about the understanding between Hussain Ali Khan and the Marathas with regard to Chauth and Sardeshmukhi. After dethronement of Farrukh Siyar, the Sayyad brothers offered Nizam-ul-Mulk, the post of Subedari of Malwa. Although Nizam-ul-Mulk joined the post, but relationship with the Sayyad brothers had reached a breaking point by then. He, therefore, decided to leave Malwa and proceeded to the Deccan.

The Sayyad brothers were determined to ruin

Once one of the high officials i.e., Daud Khan had appointed a number of Ziladars in the Thanna and Mahals of the Subas and collected about twenty lakhs from Jagirdars in the name of dues to be paid to Daud Khan, Nizam-ul-Mulk got annoyed and ordered immediate stopping of illegal activities. After making proper arrangements in that area, he moved towards other areas.

Mansaram mentions that Nizam-ul-Mulk fought with the Marathas when they gathered in the vicinity of Jalna. He appointed Bahadur Khan Alias Ibrahim Khan to lead the army against the Marathas. Shortly after the victory, Nizam-ul-Mulk returned to the city for another war which was fought against the Marathas in Nagar Pargana. Although Daud Khan was appointed as the Officer but simultaneously Nizam-ul-Mulk's son Muhammad Ghaziuddin Khan, who was then only a nine year old boy, was sent to the battlefield. Nizam's army pursued the enemy in spite of having heavy rainfall over there and a considerable amount of equipment and baggage of the enemy came into the hands of Nizam's army. Thus Nizam's establishment had victory, one after another.

After this, Nizam-ul-Mulk had appointed Izzat Beg Khan as the Nayab Faujdar of Karnataka replacing Abdul Nabi Khan but unfortunately Izzat Baig was killed in a fight with Abdul Nabi

Farrukh Siyar ascended the throne with the help and support of Sayyad brothers - Abdullah and Hussain Ali Khan. Meanwhile Nizam-ul-Mulk was given the Mansab of 6000 sawars and was appointed as the Viceroy of the Deccan and Faujdar of Karnataka.

At that time there was a cordial relationship between Sayyed brothers i.e. Abdullah and Hussain Ali Khan, the then Governors in the Mughal Court and Nizam-ul-Mulk. When news of the aggression of the Marathas was received by the Emperor Farrukh Siyar, Sayyad Abdullah ordered Nizam-ul-Mulk to proceed fast to the Deccan.

Accordingly, Nizam-ul-Mulk, took charge of the Viceroy of Aurangabad. When the news of the arrival of Nizam-ul-Mulk Asaf Jah reached the Marathas, many of them, especially those around Aurangabad, lost courage and withdrew from the activities of devastation.

Mansaram also mentions that one Friday when Nizam-ul-Mulk went for prayers, poor people complained of the high prices of grains. They were in trouble as there was shortage of grains. Nizam-ul-Mulk instructed his Darogha that a bond should be signed by the Karodi ensuring reasonable price for the grains. If the Karodi does not agree to it then he should be replaced.

of a sudden and the Mughal Emperor died in 1707A.D. Mohammed Azam, son of Aurangzeb, was a few miles away from the Emperor's court at the time of his death, so he returned to the camp. The last rites of Aurangzeb were performed and the body was sent to Khuldabad. Prince Azam, the elder son of Aurangzeb was sworn-in as king but unfortunately he died in the battle of Jajau. Then Prince Mauzzam, second son of Aurangzeb ascended the throne under the title of Shah Alam Bahadur Shah. Nizam-ul-Mulk was called to the Court. His previous title and Mansabs were confirmed and he was appointed as the Governor of the province of Oudh and the Faujdar of Lucknow. Nizam-ul-Mulk did not stay in that post for long as he was dissatisfied with the stream of events which took place in the Mughal Court and resigned from his job. He practically started to live like a Fakir and bestowed a large amount of money to the needy and intelligent people.

The Emperor Bahadur Shah also died after a short span of five years. A civil war broke. During the reign of Jahandar Shah, Nizam-ul-Mulk was entrusted with the job of court affairs. Later Farrukh Siyar marched against Jahandar Shah. Mansaram has described the battle between Jahandar Shah and Farrukh Siyar in detail. The result was that Jahandar Shah was defeated and then

1111AH/1699A.D. During the period of Mughal Emperor Aurangzeb, he was appointed as the Faujdar (Commander-in-chief) of Bijapur. In the 47th regnal year of Aurangzeb's reign, he was appointed Governor of the Province of Bijapur. In the same year he was given additional charge of the Faujdari of Talkokan and Azamnagar Belgaon. He was also made Thanadar of Sampgaon. During the leave period of Saif Khan, Nizam got the enhancement in his Mansab and rank with 1300 Sawars and was awarded with one crore dams (currency of that period).

In 1116 AH/1704 A.D, 49th regnal year of Aurangzeb, the Faujdari and Subedari of Karnataka was given to Nizam-ul-Mulk, in place of Patan Dal Khan. Furthermore, in the same year, the district of Nusratabad Sarkar and Mudgal were placed under his charge.

Nizam-ul-Mulk, worked with the last siege of Aurangzeb. After the victory, Nizam-ul-Mulk was appointed for persuading the zamindars and cultivators to come back and settle in their own land. After he returned to the province of Bijapur, Aurangzeb had sent him a precious ring and conferred upon him the title of Chin Qalich Khan Bahadur.

The author Mansaram, mentions that Aurangzeb fell sick all

on 4th Jammadi-us-Sani 1160H/21st May, 1748 A.D., at the age of seventy eight years. Lala Mansaram was present there and took the notes dictated by Asaf Jah-I in the presence of higher authorities.

The author mentions that the Nizam-ul-Mulk Asaf Jah-I was born on 14th Rabi-us-Sani of 1088H (1676 AD). Aurangzeb proposed the name of Nizam-ul-Mulk as Azam Qamaruddin, intending to mean "Nek Bakht". The Emperor Aurangzeb sanctioned a Mansab of 400 currency and 450 horses in the early age of the Nizam-ul-Mulk during 1090 AH (1678 AD). When he attained the age of maturity, the Emperor gave the title of "Chin Qalich Khan" along with a handsome rank.

Mansaram described systematically the first arrival and the career of Nizam-ul-Mulk in the Deccan as Viceroy in 1125A.H/ 1713 A.D till the time of his death.

The Emperor Aurangzeb had sent Nizam-ul-Mulk first to Nagori near Bijapur in 1109 A.H/1697AD for tackling the disturbances. He fought against enemies near Nagarkot or Bhagalkot. After the successful completion of this campaign, he was given warm welcome by enhancing his rank and was granted 3500 horses and a special dagger.

Nizam-ul-Mulk took part in the Mughul siege of Parali in

biography of Nizam-ul-Mulk Asaf Jah-I. He was the Peshi Secretary of the office of Sadarat-ul-Aliya (Religious Establishment).

It is clearly stated that Mansaram was associated with Nizam-ul-Mulk's family since three generations and lived with them till the last breath of Nizam-ul-Mulk Asaf Jah-I. The study of the manuscript shows that the founder of the Asaf Jah dynasty was a top most military commander, a great statesman and a shrewd politician. This manuscript shows various facets of the dynasty i.e. history and broad aspects of his personality and humane character as well. No other source is available to provide such authentic and important information on Asaf Jah-I. Mansaram recorded ninety four anecdotes that happened during the period of Asaf Jah. The manuscript throws interesting light on Asaf Jah's military genius, political acumen, administration, economic policy and liberal and secular attitude.

The second copy is found in Oriental Manuscript Library and Research Center, Hyderabad. These two copies were helpful in order to compare as well as to ratify the errors in the book.

The Mansaram's service continued even after the death of Asaf Jah-I. The manuscript also gives the information about the Will (Wasiyatnama) given by dying Asaf Jah to his son Nasir Jung

was the eyewitness to the events which are recorded in the manuscript.

Mansaram is the author of two Persian works:

(1) Risala-i-Darbar-i-Asafia, written in 1761 A.D. deals with rules and regulations established by Nizam-ul-Mulk for administrative guidance.

(2) Maasir-i-Nizami which he completed in 1785 A.D. The work Maasir-i-Nizami is the revised edition by the author himself.

The Manuscript:

This biographical manuscript is quite ancient and rare and we could trace only three manuscript copies of the Maasir-i-Nizami so far. One of them is preserved in State Archives, Hyderabad. It was inscribed by calligrapher Munnu Lal S/o Rai Lachman Singh in 30-04-1272 A.H. in Khatt-i-Shikasta "Pukhta" (cursive style perfect and ripe script). It is known that cursive script is more complicated and is more difficult to transcribe. This is the oldest one and is considered to be the master copy. It contains one hundred ninety four pages.

The initial pages summarize the career of Nizam-ul-Mulk Asaf Jah's father and grandfather (Khwaja Abid Qalich Khan and Ghaziuddin Firoz Jung) and the author Mansaram also wrote the

Sri. M.A. Raqeeb, Asstt. Director and Sri M.A. Moeed, Senior Research Assistant for their relentless services in transcribing and deciphering of the manuscript.

Modern history of the Deccan is a paved chapter brought out in Swanih-i-Deccan, Miraat-ul-Akhbar, Risala-i-Darbar-i Asafia etc. But the work of Lala Mansaram, under the title of Maasir-i-Nizami has some salient features and some valuable information in this work are of immense historical importance. In the following lines I intend to highlight the contents of the manuscript and will try to unveil the glorious aspects of the Work. But before I deal with the Work, I want to introduce the author of the manuscript and discuss the content of the same thereafter.

Lala Mansaram, the author of the manuscript and his family were associated with Nizam-ul-Mulk, Asaf Jah's family. It was a prolonged attachment of his grandfather Bala Krishna who was associated with Khwaja Abid Khan, grandfather of Nizam-ul-Mulk. Mansaram's father was a truthful companion of Ghaziuddin Khan, father of Nizam-ul-Mulk, as a result Mansaram was closely attached with Nizam-ul-Mulk Qamruddin Khan Asaf Jah-1 (Awwal). He was the Peshi Secretary and held the office of religious establishment and served the court even after Nizam-ul-Mulk's death, hence he

analytical study of an office is a promise to afford a very authentic and comprehensive vision of the history of a given period than the contemporary chronicles. It has been felt true while carrying on with this work. It was a Himalayan task to get the manuscript transcribed with rarely available experts in Nastaliq form of writing of Persian language. The work was so laborious and time consuming that sometimes a single word took fifteen days to decipher. The accomplishment of the work was possible only with the financial support of the National Mission for Manuscripts (NMM), New Delhi. I am grateful to Prof. Dipti Tripathi, the former Director of the Mission for encouraging me to do this project. We are hoping that the Mission will provide us financial support for the translation of the same manuscript into English. It would indeed be a milestone in the field of research. I am very grateful to Dr. Sanghamitra Basu, the Coordinator of Research & Publication of the NMM for providing support, assistance and her guidance for completing the work.

I am also very grateful to my officers, Sri V.Rangaraj, Deputy Director, Sri S. Ramakrishna, Sri S. Mahesh Reddy, Sri C. Kiran Kumar, and Associate Directors for moral support and cooperation to complete the work in time. My sincere thanks go to

five thousand Paper-manuscripts pertaining to the period of Shahjahan (1628-1658) and Aurangzeb (1658-1707). No other Archives have preserved such a huge quantum of Mughal records. These Paper-manuscripts show the graphic picture of Mughal Mansabdari system and Military administration of the Deccan. These have international value and importance from the research point of view, particularly of medieval period.

This department has successfully completed the deciphering and transcribing work of the rare and historical manuscript 'Maasir-i-Nizami' with great care, which is written in Persian Nastaliq script. With the collaboration of National Mission for Manuscripts (NMM), New Delhi, the Andhra Pradesh State Archives & Research Institute, Hyderabad had set up Manuscript Conservation Centre in 2011 and conservation work of all these old manuscripts is successfully going on. It is the first attempt of its kind to make a complete transcribing work of Maasir-i-Nizami, the historical manuscript relating to the medieval period. This text, hopefully, would be very useful to the scholarly world. This is a modest attempt to provide a conspectus of this manuscript with a view to bring this hitherto neglected source of Indian history to limelight. This study has been taken up with the hypothesis that an

importance of these precious pieces of heritage, whether published or not, made use of or not, remains intact. These manuscripts, because of their special characteristics occupy a unique place in the legacy of the past and a promising and resourceful asset for the future.

The Persian manuscripts treasured in the Archives can be divided into nine categories as per their norms and nuances of history. The categories are tazkira (memoir), sawanih (biography), adabiyat (literature), lisaniyat (linguistics), insha (composition), makatib (letters), siyaq (manual of accounts), jughrafia (geography) and safarnama (travelogue). Most of the manuscripts belong to North Indian Sultanates of the medieval period including Mughal era and also to the Deccan Kingdoms of Bahmani, Adil Shahi and Qutb Shahi era. Some of the noted manuscripts of this category are Taj-ul-Maasir, Tarikh-i-Firozshahi, Ain-i-Akbari, Tuzuk-i-Jahangiri, Iqbalnama-i-Jahangiri, Badshah-nama, Shahjahan-nama, Gulshan-i-Ibrahimi, Kitab-i-Nauras, Hadiqat-us-Salatin, Maasir-i-Alamgiri, Muntakhab-ul-Lubab and Ahkam-i-Alamgiri.

Furthermore, Andhra Pradesh State Archives & Research Institute possesses in its custody a large quantum of one lakh fifty

relations with the rulers of the Deccan. The healthy relation between them resulted into the intellectual development, enlightenment and refinement of language. It is because of this status enjoyed by Persian that most of the old libraries in the country are full of manuscripts written in this language. Some of these Persian manuscripts have been edited and published. A few of them have been translated into English, Urdu and other Indian languages and are published. But there are a large number of manuscripts which are still waiting to see the light of the day, nor have they been used ever for the research work because of the lack of knowledge of Persian script which is no longer in use. If these rare manuscripts are taken up for study and can be utilized in a better way, more and more valuable information about our glorious past will come to fore and will throw light on various facets of past history, particularly of former Hyderabad State.

The Andhra Pradesh State Archives and Research Institute has enormous quantum of Persian and Urdu records and also good collection of Arabic manuscripts in the form of books. Out of six hundred and sixty eight (668) manuscripts preserved in the Archives, five hundred seventy (570) are in Persian. It is true that the manuscript-collection in the Archives is huge; however the

Introduction

The manuscripts, as we know, are old books written by hand. It is the primary method of recording ideas, facts, events and history for posterity. The manuscripts are the means through which we have the glimpses of past and bygone history. The meaningful words written in hand not only reveal the political conditions of a particular period but also reflect socio-economic, literary and cultural events of that period. This is the reason, the manuscripts are considered to be the primary source for research on historical events and other facts of a particular era. Later printed material took the place of manuscripts with the invention of art of printing and publishing.

In this context it would not be out of place to say a few words on the Persian language. Persian was the official court language of Hyderabad, Deccan, for centuries, apart from being the medium of education and the language of knowledge, literature and learning. Persian language was the Lingua-franca of the Deccan from 1200A.D. to 1884 A.D. The Persian scholars maintained good

repository of valuable information of various facets of our glorious past. Dr. Zareena Parveen, the Director of Andhra Pradesh State Archives and Research Institute and her team have done a commendable job to prepare the critical edition, to decipher the "Pukhta" script and to transcribe it into modern script.

I am sure, students and scholars who are interested in the history of the Deccan, will greatly benefit from this publication.

Dr. Sanghamitra Basu

April, 2015 Coordinator, Research & Publication

National Mission for Manuscripts

Foreword

Maasir-i-Nizami is an important Persian manuscript documenting the history of the Deccan, the former Hyderabad State. This text of early modern period is written by Lala Mansaram. Mansaram, his father and his grandfather served three generations of Asaf Jah-I, starting from his grandfather Nizam-ul-Mulk Khwaja Abid Khan. Because of this close association between the two families, Mansaram'a memoirs of Nizam-ul-Mulk Asaf Jah-I, as well as the history of the Deccan during that period is insightful and authentic. The manuscript bears the testimony of Asaf Jah's military genius, political acumen, administrative and economic policies and his liberal and secular mentality.

The manuscript of Maasir-i-Nizami is one of such manuscripts which are written in old Persian "Pukhta" script and of course in old Persian language. The lack of knowledge of the script makes them difficult to understand. But these manuscripts are the

Contents

Published by :

National Mission for Manuscripts

11-Mansingh Road,

New Delhi-110001.

Phone : 23383894 Fax : 23073387

E-mail : director.namami@nic.in

Website : www.namami.org

Co-published by :

Dilli Kitab Ghar

3961-Gali Khankhanan, Jama Masjid,

Delhi-110006.

Phone : 23252696

E-mail : dillikitabghar@gmail.com

Price : ₹ 350

Prakashika Series

ISBN 978-93-80829-02-9

ISBN 978-93-80829-33-3

First Edition 2015

Maasir-i-Nizami

by

Lala Mansa Ram

Editor

Zareena Parveen

Director, A.P. State Archives & Research Institute,

Hyderabad.

National Mission for Manuscripts

Dilli Kitab Ghar

Prakashika Series

Number-21

General Editor

Kanwar Sameer Lather

Director,

Ministry of Culture

Govt. of India

Maasir-i-Nizami